

A TÁRSADALMI-POLITIKAI AKTIVITÁS TÉRBELISÉGE VÁLASZTÁSI FÖLDRAJZ

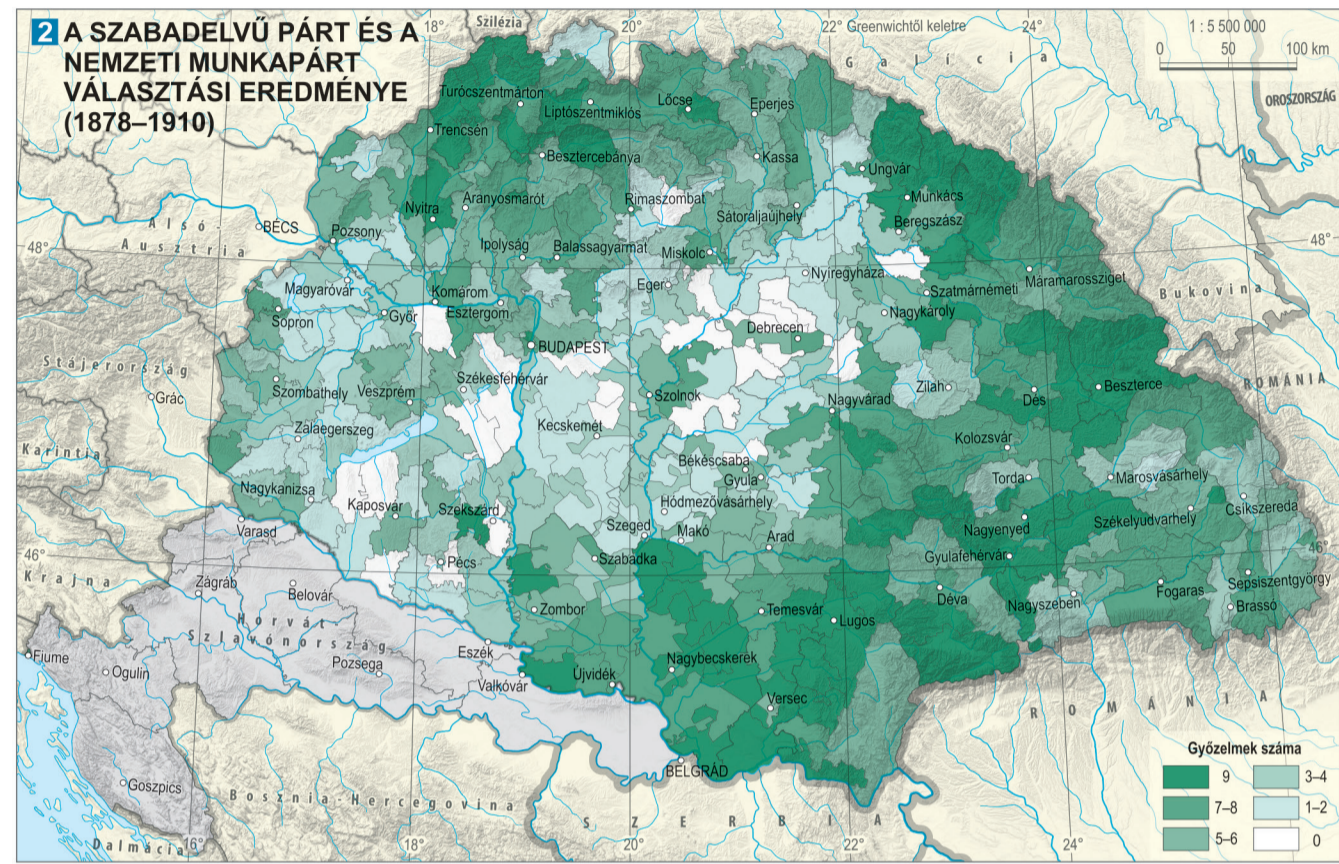
Kovács Zoltán, Kovalcsik Tamás, Hubai László, Pap József, Benedek József

A modern parlamentáris demokráciáknak, így Magyarország működésének is egyik alapvető intézménye a demokratikus választás. Ennek során a választásra jogosult állampolgárok a népképviselő elve alapján időről időre megválasztják országos (parlament), regionális és helyi (önkormányzati) képviselőiket, akik helyettük a döntéseket hozzák, illetve véleményt nyilvánítanak országos horderejű vagy helyi kérdésekben. A modern magyar parlamentarizmus gyökerei 1848-ig nyúlnak vissza, ám az elmúlt több mint 170 év számos fordulatot hozott, melyek egybeesnek az ország főbb történelmi korszakaival. 1945 előtt az országgyűlés rövid megszakítással kétkamarás volt (alsó- és felsőház). A fejezet megállapításai az alsóházra vonatkoznak.

Parlamenti választások az I. világháború előtt

A modern magyar parlamentarizmus alapjait leírta és a rendi hagyományokat felszámoló 1848. évi V. törvény cikk az országot választókerületekre osztotta, és egy tisztán egyéni mandátumokon alapuló rendszert vezetett be. A választójogot cenzushoz (feltételekhez) kötötték. A 21. életévüket betöltött férfiak rendelkeztek választójoggal tulajdon, jövedelem vagy képzettség alapján, emellett megőrizhették szavazati jogukat azok, akik 1848 előtt rendelkeztek vele, bár azt nem örökíthették tovább. A választásra jogosultak a felnőtt férfi lakosság kb. egynegyedét tették ki, ami európai szinten ekkor magasnak számított.

A választójogi rendszer az utolsó, az 1910-es dualizmus kori parlamenti választásokig érdemben nem változott, csupán a cenzus definícióját pontosították több alkalommal. A legjelentősebb átalakítás 1867-ben történt, amikor az emancipációs (egyenjogúsítási) törvény révén az izraelita vallásúak is választójoghoz jutottak. Az 1848-as választójogi törvény nyílt szavazást írt elő,

amit az alacsony átlagos iskolázottsággal magyaráztak, ám a nyílt szavazás intézménye a századfordulóhoz közeledve egyre inkább idejét múltnak számított Európában.

Az 1848-ban kialakított választókerületeket lakossághoz igyekeztek kötni, a nagyobb városokban 15–20 ezer fő után, a több községet magukban foglaló kerületekben pedig 30 ezer fő után járt egy-egy képviselői hely. De igen jelentős anomáliák alakultak ki, mind a kerületek lakosságszáma, mind a választók aránya terén. Ennek részben az volt az oka, hogy a legkisebb vármegyét is legalább két kerületre kellett bontani, hiszen ennyi követet küldtek 1848 előtt az országgyűlésbe.

A kerületi beosztás a parlamentarizmus kezdeti idő-

szakában többször módosult, az egyenletlen képviselőlet azonban nem sikerült felszámolni. 1875-re rögzült a 413 egyéni kerületből álló szerkezet. A dualizmus során 13 általános választást tartottak, amelyek alapján a kormány rendszerint jelentős felhatalmazást kapott. A kezdetben három-, majd öt éves ciklus alatt több időközi választás is történt, melyek azonban nem módosítottak érdemben az általános választások során kialakult erőviszonyokon **X.1.1.**

Az 1867 utáni magyar politikai élet alapvető kérdése Magyarország és az Osztrák Császárság kapcsolata volt. 1848-ban még nem lehetett tudni, hogy miként alakul ez a viszony. A szabadságharc leverése után úgy tűnt, hogy az országot betagolják a centralizált Osztrák Császárságba. A kül- és belpolitikai realitások azonban a két felet kompromisszumkötésre kényszerítették, és 1867-ben létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia. Az ekkor létrehozott rendszer elfogadása vagy elvetése, az ún. „közjogi kérdés” került a hazai politikai viták gyújtópontjába.

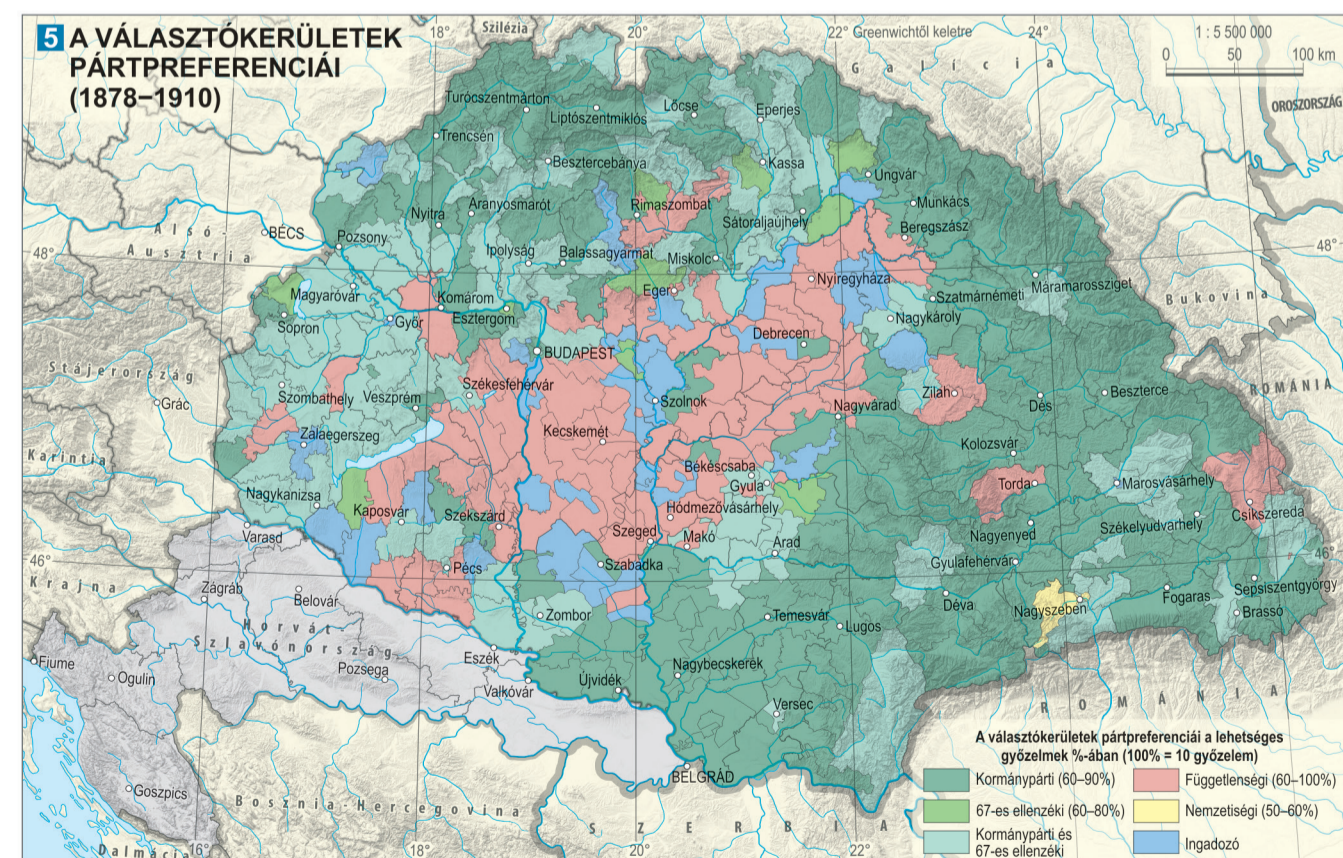
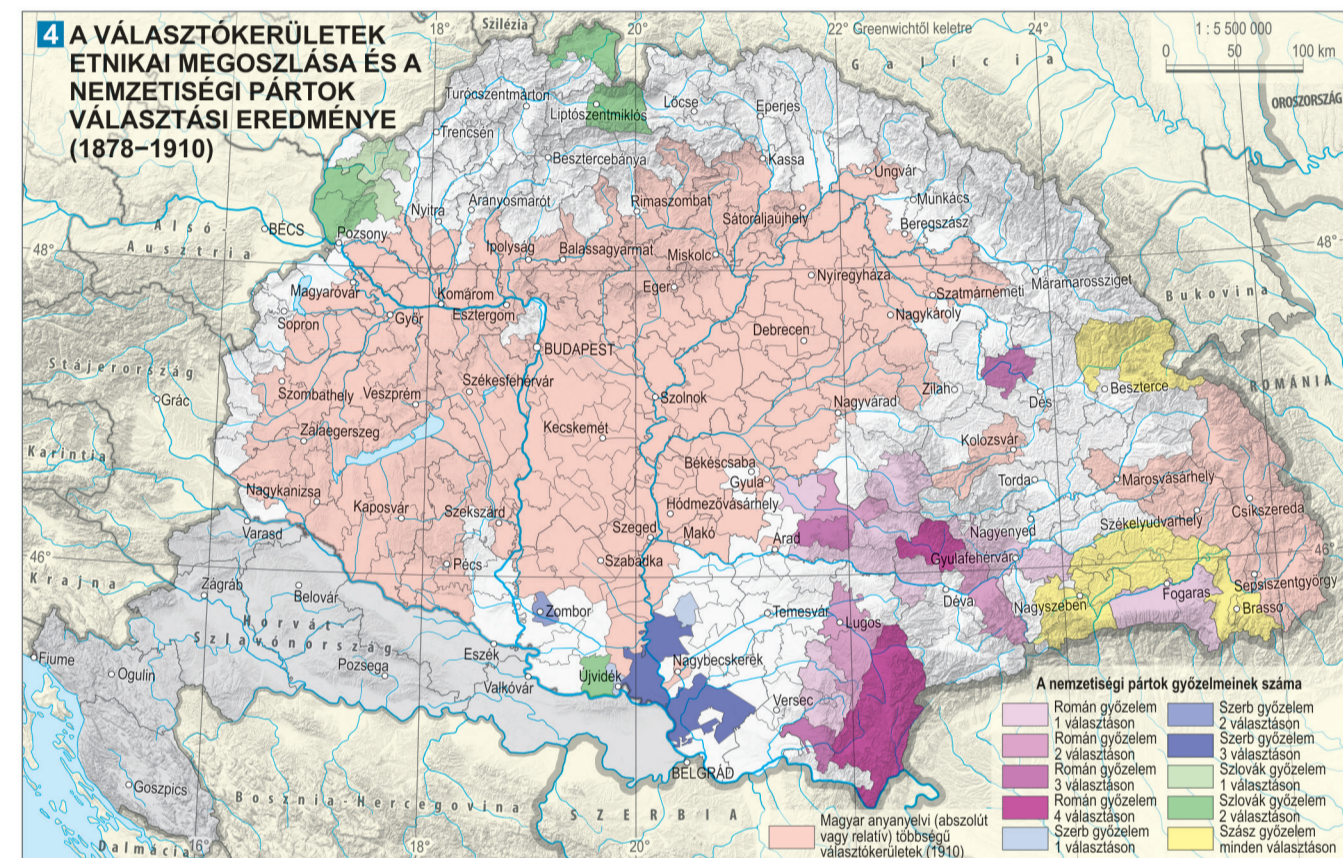
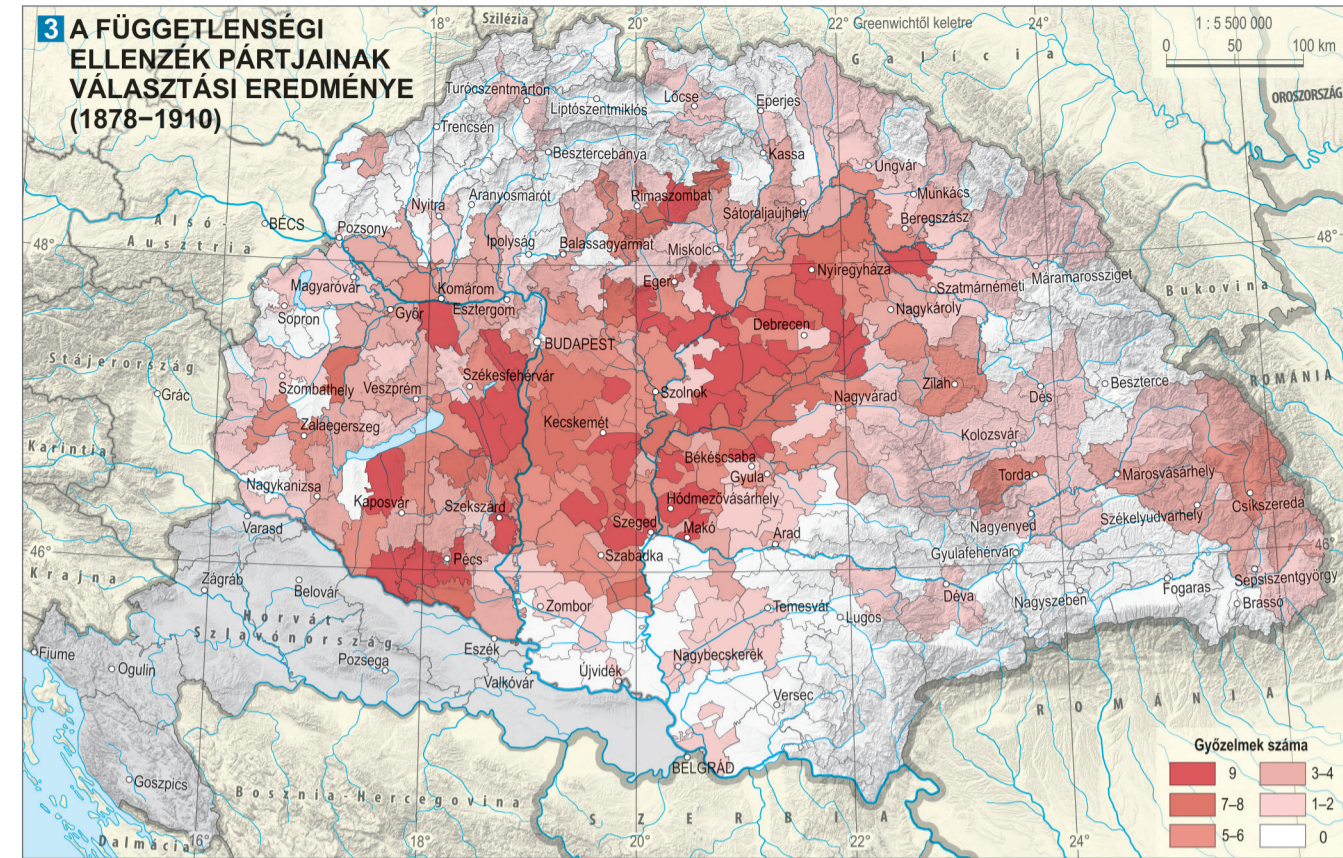
A parlamenti élet vezető ereje, a 67-es politikai gondolat legfőbb képviselője a *Szabadelvű Párt* volt **X.1.2.** A párt 1875-ben jött létre, amikor a korábbi meggyengült kormánypárt, a kiegyezést létrehozó *Deák-párt* és az ellenzék legfontosabb erejét jelentő *Balközép Párt* zöme egyesült. Az utóbbi élére a balközép vezetőalakja, *Tisza Kálmán* került, aki tizenöt éven keresztül (1875–1890) volt az ország miniszterelnöke. 1890 és 1905 között szintén ez a párt adta a vezető parlamenti erőt. Az 1905-ös választást azonban elveszítették és 1906-ra feloszlottak.

Az új 67-es kormánypártot, a *Nemzeti Munkapártot* *Tisza István* (Kálmán fia) szervezte meg 1910-ben. A 67-es kormánypártok elsősorban az ország nemzetiségek által lakott peremterületein rendelkeztek komoly szavazóbázissal. A Kárpát-medence magyar többségű központi területeire kisebb volt a befolyásuk. A párt alapvetően *klasszikus-liberális* értékrendet val-

1 A DUALIZMUS KORI VÁLASZTÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI (1869–1910)

Év	Mandátumok száma*	Az általános választás eredménye (%-ban)						A választáson egy jelölt indult (%-ban)	
		A parlamentbe képviselői jutottó pártok száma	67-es kormánypárt(ok)	67-es ellenzéki pártok	Függetlenségi pártok	Nemzetiségi pártok	Baloldali párt		
1869	409 (499)	3	59,9	0,2	36,4	3,4	n.a.	n.a.	n.a.
1872	412 (441)	6	60,4	1,2	34,7	3,6	n.a.	n.a.	n.a.
1875	413 (468)	6	79,4	5,3	9,2	6,1	n.a.	n.a.	n.a.
1878	413 (456)	4	57,4	23,0	17,4	2,2	n.a.	n.a.	n.a.
1881	413 (450)	4	56,8	18,7	22,1	2,4	n.a.	n.a.	n.a.
1884	413 (445)	5	56,9	21,1	18,6	3,4	n.a.	n.a.	n.a.
1887	413 (475)	4	61,9	17,0	19,2	1,9	n.a.	n.a.	n.a.
1892	413 (473)	6	59,3	16,0	24,5	—	0,2	38,7	—
1896	413 (476)	5	70,5	14,5	14,3	—	—	0,7	29,3
1901	413 (467)	9	67,4	6,5	22,0	4,1	—	—	28,3
1905	413 (423)	9	38,0	17,7	41,2	2,4	0,5	0,2	19,9
1906	413 (470)	13	—	32,0	61,3	6,3	0,5	—	47,9
1910	413 (547)	17	62,0	8,2	27,6	1,9	0,2	—	21,3

*A zárójelben szereplő érték az általános és az időközi választások során a parlamentbe jutott képviselők létszámát mutatja. n.a. = nincs adat

lott. A 19. század végén az állam és az egyházak szétválasztásának ügye volt az egyik legfontosabb konzervatív-liberális vitakérdés. Ennek hatására megerősödött a kiegyezést ugyan elfogadó, de az egyházpolitikát zömében elutasító ún. 67-es konzervatív ellenzék.

Ennek a politikai mozgalomnak a hatása látható a duálisták kerületekben, ahol a liberális kormánypártokat a konzervatív, de kiegyezéspárti politikai erők hátrébb szorították. A dualista korszak másik nagy pártcsaladját a *függet-*

lenségi pártok alkották, amelyeknek alapideológiája a *kiegyezés* intézményének teljes *elutasítása* volt. Társadalmi kérdésekben ugyanakkor egyes pártjaik egymástól jelentősen eltérő véleményeket fogalmaztak meg. Bázisterületük a *magyarsághoz* volt köthető, nemzeti-ségi területeken, nacionalista követeléseik miatt, csekély támogatásra számíthattak **X.1.3.** A magyar többségű választókerületekben győzelmi esélyeiket tovább növelte a református lakosság hagyományos Habsburg-ellenessége, valamint a paraszti réteg általános Kossuth-kultusza. A függetlenségi pártoknak nem volt érdemi esélye a választások megnyerésére, hiszen a kerületek közel felében nemzeti-ségi választók adták a voksok többségét. 1905-ben azonban a Szabadelvű Párt összemólasa megeremtetta a lehetőséget, így *1906 és 1910 között* ők alkották a vezető *kormányterőt*. Ez a tisztavirág-életű kormányzati szerep azonban 1910-ben véget ért, mert az ideológiai ellentétek szétfeszítették a koalíciót.

A dualizmus kori választások meghatározó szempontja volt az *etnikai hovatarozás* **X.1.4.** Az 1910-es népszámlálás szerint a 413 választókerületből csupán 216-ban (52,3%) alkotott többséget a magyarság. A németek 19, a románok 65, a szlovákok 53, a ruszinok 9, a szerbek 4, a szlovénok, horvátok és olaszok 1-1 kerületben voltak többségben. 45 kerület nem rendelkezett többségi nemzetiséggel, de a magyarság ezekben is ki-
sebbségben volt.

A kormányoldal nemzeti-ségi területeken megfigyelhető sikereinek több fontos oka volt, azon túl, hogy a választási rendszer sajátosságai, a nyílt választás és a szűk cenzus alapvetően a hatalmon lévőket segítették. A szerb és a román (döntően magyarországi és nem erdélyi) kerületekben gyakran indultak nemzeti-ségi identitású képviselők 67-es színekben. A dualizmus teljes időszakát tekintve a 246 német képviselőből csak 16, a 240 románból 80, a 137 szerbből pedig 26 volt nemzeti-ségi párti politikus. Az etnikai alapon szerveződő pártok szereplését tehát a kormánypárthoz fűződő viszony is gyengítette, hiszen megosztotta a nemzeti-ségi választókat.

A kiegyezés utáni évek választási sikertelenségeit követően a nemzeti-ségi pártok az 1880-as évekre a választások bojkottálása mellett döntöttek. Ettől a passzív taktikától várták megerősödésüket, ami azonban nem vezetett eredményre. 1901 után a nemzeti-ségi pártok egymás után hagytak fel a passzivitással, és a parlamentben próbálták érvényt szerezni politikai követeléseiknek. A legnagyobb sikert 1906-ban érték el, amikor a szabadelvűekhez tartozó nemzeti-ségi politikusok sem indultak a választásokon. A Nemzeti Munkapárt 1910-es választási győzelme után azonban ismét visszaállt a korábbi állapot, több nemzeti-ségi – elsősorban szász, román és szerb – képviselő politizált a kormánypárton belül, mint annak nemzeti-ségi ellenzékében.

Ha a kiegyezést követő, területi alapon is áttekinthető tíz választás hosszú távú pártpreferenciáit vizsgáljuk, akkor a korábbi megállapításokat alátámasztó térszerkezetet figyelhetünk meg **X.1.5.** A nemzetiségek által lakott területeken alapvetően a 67-es kormánypártok dominálnak. A szlovákok által lakott és a nyugat-magyarországi magyar többségű területeken ez a dominancia csökken, ami elsősorban a konzervatív 67-es pártoknak és kifejezetten a keresztény gyökereken álló Néppártnak volt köszönhető. Az alföldi magyar többségű kerületek esetében a függetlenségi, kossuthista hagyomány tett szert komoly befolyásra. Ha a térképre rávetítjük a trianoni határokat, akkor látható, hogy inkább egy konzervatívabb és függetlenségi elkötelezettségű terület maradt az 1920 utáni Magyarországon. Ennek tükrében nem véletlen, hogy a dualizmus végével a magyar parlamentarizmus szabadelvű (liberális) korszakának vége szakadt.

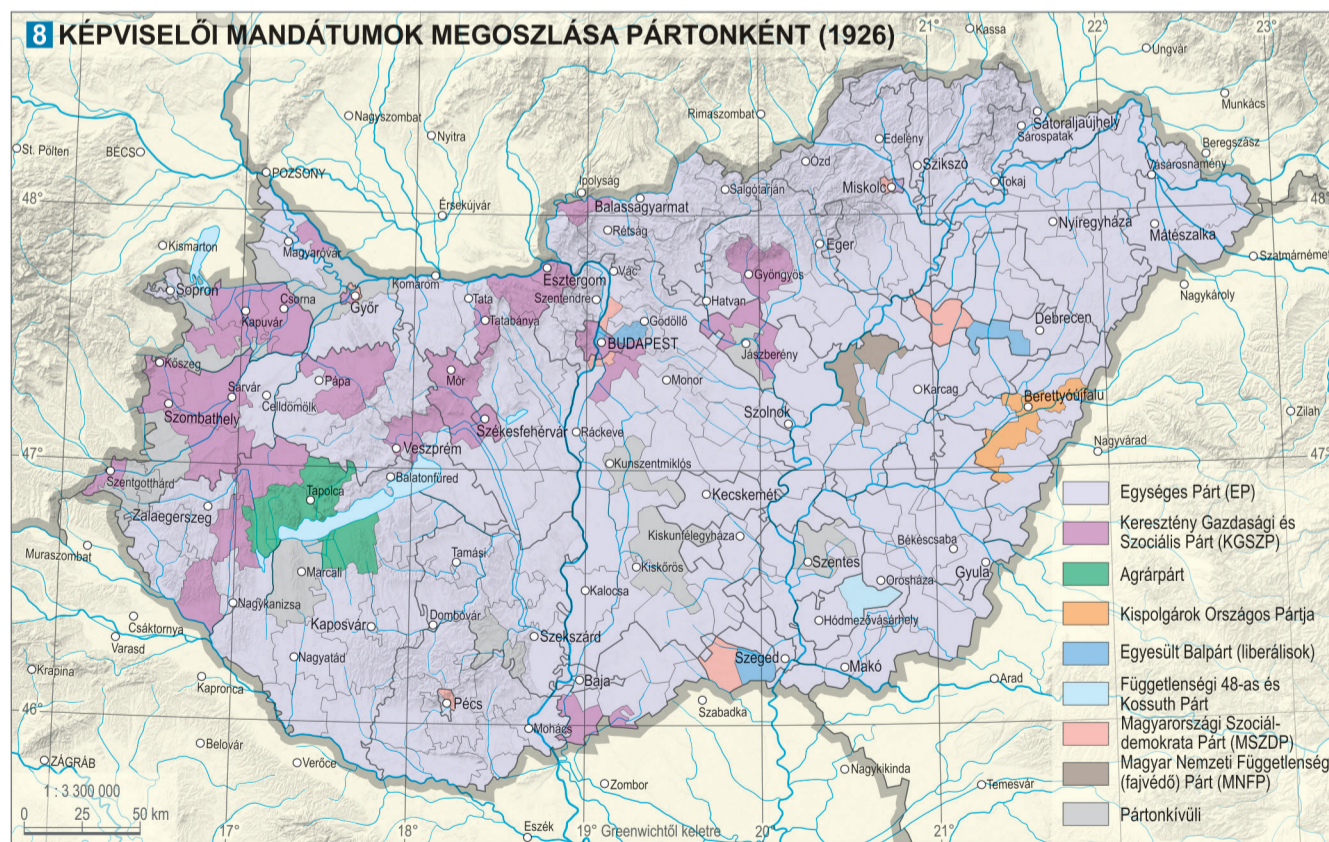
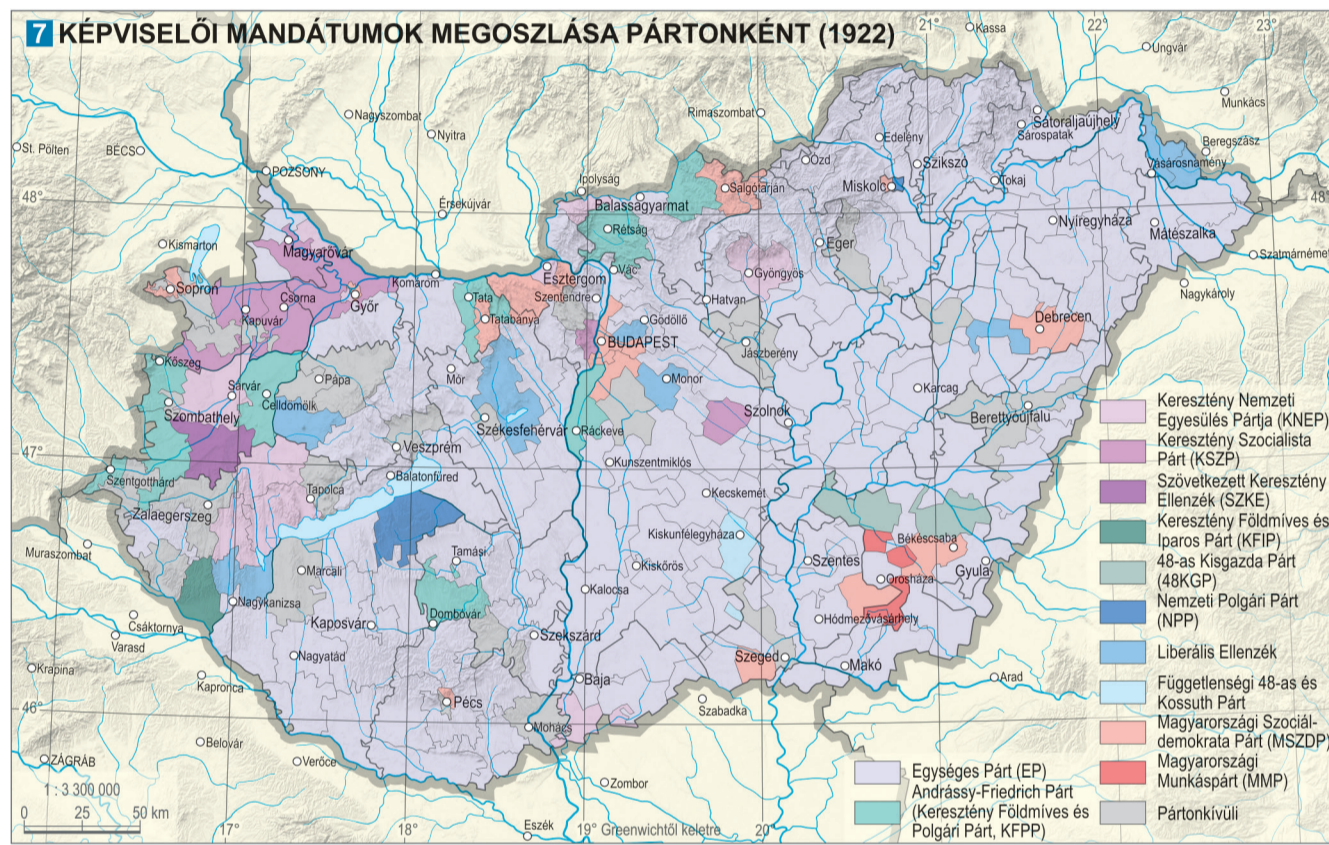
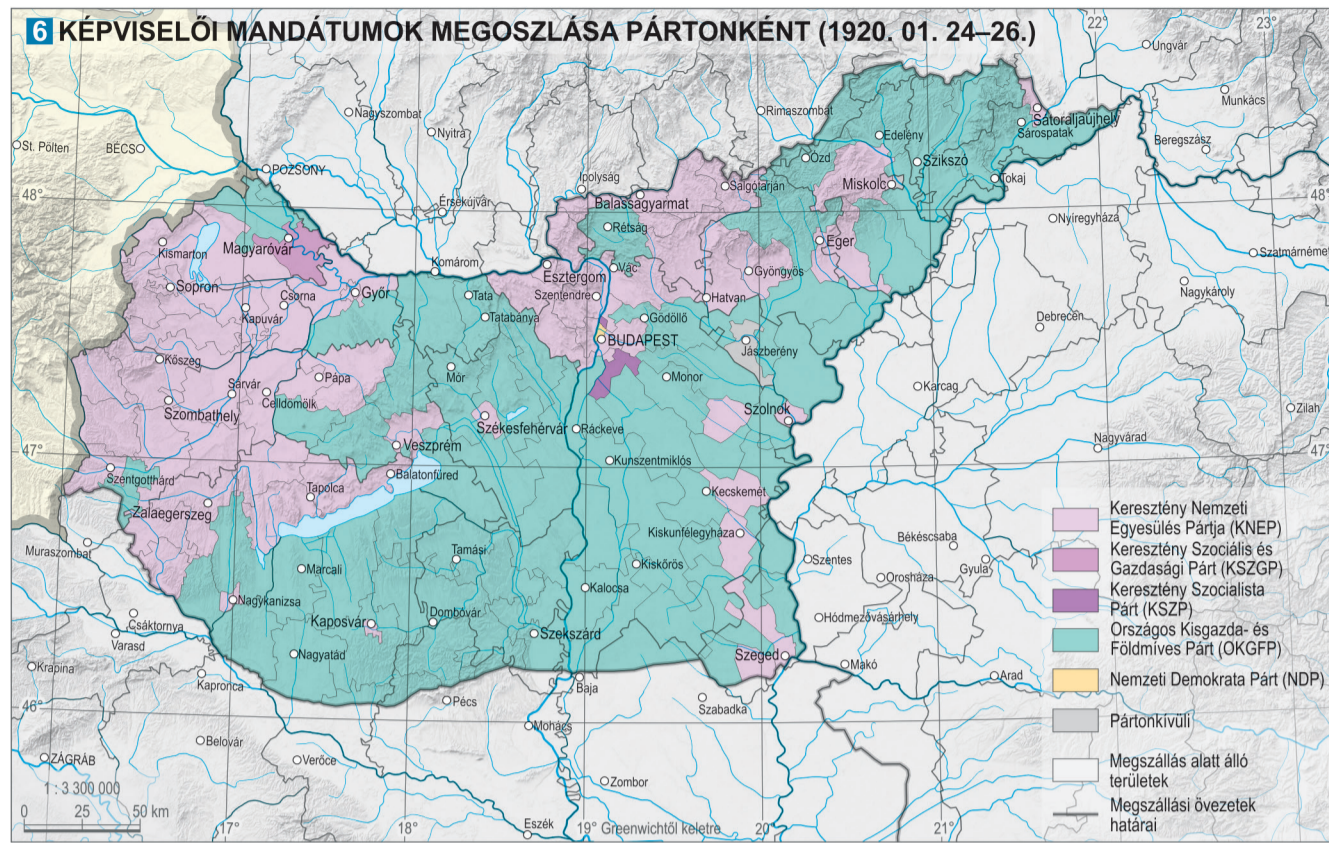
Parlamenti választások 1920 és 1939 között

Az I. világháború elvesztésének számos súlyos következménye volt az ország és lakosai számára. A fél évszázada fennálló dualista Monarchia felbomlott, és hazánk egyre nagyobb része az antant szövetségeinek (csehek, románok, szerbek) megszállása alá került. A régi politikai elit részben visszahúzódott, részben az idegen megszállás vagy a forradalmasodó néptömegek elsöpörték őket. Az állam maradvány területén alig egy év alatt három homlokegyenest eltérő jellegű politikai rendszer és kormányzat követte egymást, az antant azonban egyiket sem ismerte el. Végül 1919 novemberében egy angol diplomata közreműködésével megalakult a koalíciós *Huszár-kormány*, amelyet már a győztesek is elfogadtak, s első feladatuként az általános parlamenti választások megtartását szabták meg.

Az első választásokra 1920. január végén került sor az idegen megszállás alatt nem álló területeken, a nyugati határ akkor még a békediktátum előtti, történelmi osztrák–magyar határ volt. A választás, ami a jogi szabályozást illeti, több szempontból is kiemelkedik a megelőző és a következő választások sorából. Egyrészt a választójogosultak összlakosságban belüli aránya a dualizmus kori 6–7%-ról 40%-ra nőtt, ami magasabb volt, mint az antant vezető hatalmainál; ennek oka a cenzus enyhítése és a nők választójogának megadása volt. Másrészt a voksolás először volt titkos. A választójogosultság korhatárát a 24. életévben határozták meg, társítva olyan pozitív diszkriminációval, hogy a legalább három hónap frontszolgálatot letöltött katonák életkoruktól függetlenül megkapták a választójogot. A szabályozás még az 1918-as „öszirózsa” forradalom után, a *Károlyi Mihály* vezette Magyar Nemzeti Tanács által elfogadott „néptörvényen” alapult. Erre épült *Friedrich István* miniszterelnöki rendelete, amely szerint a választást lebonyolították.

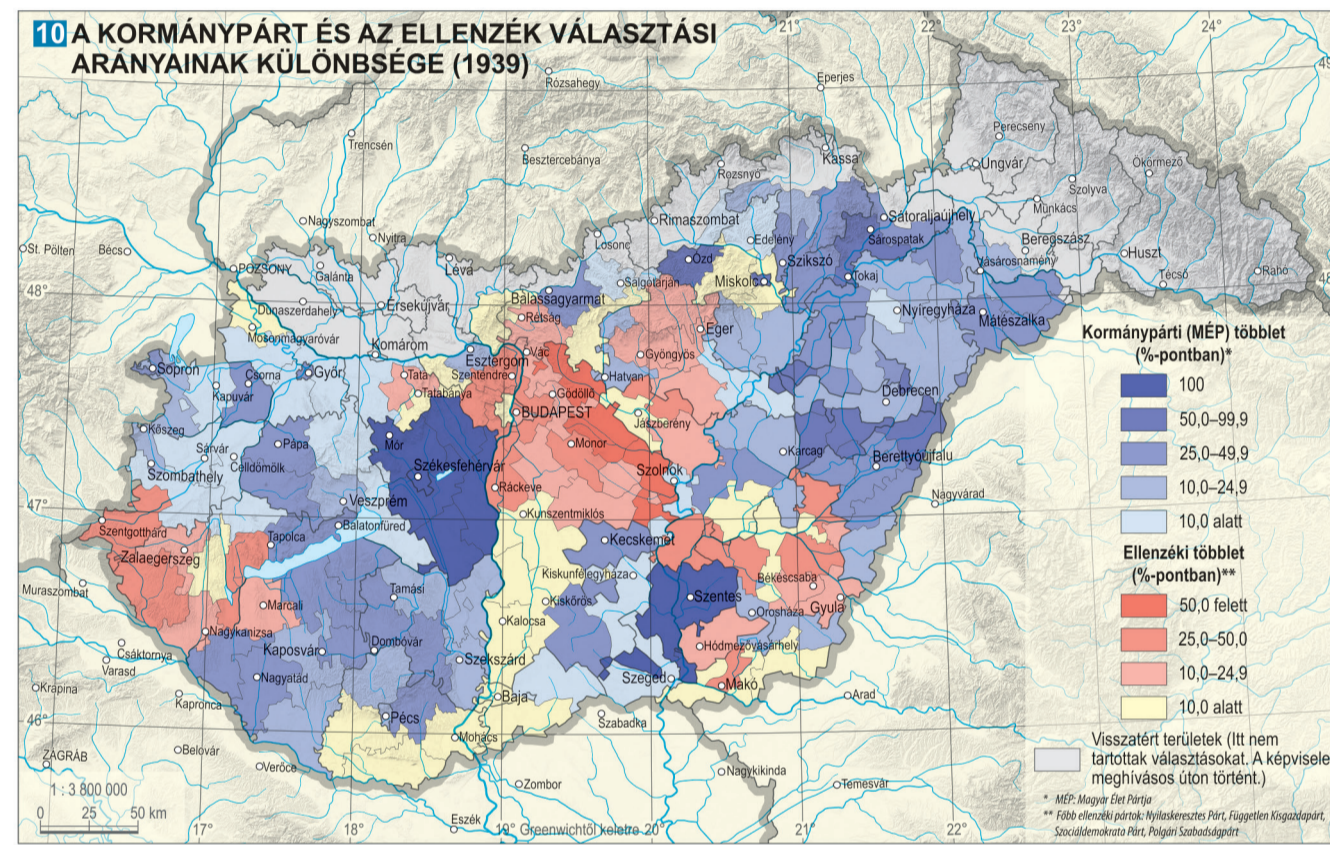
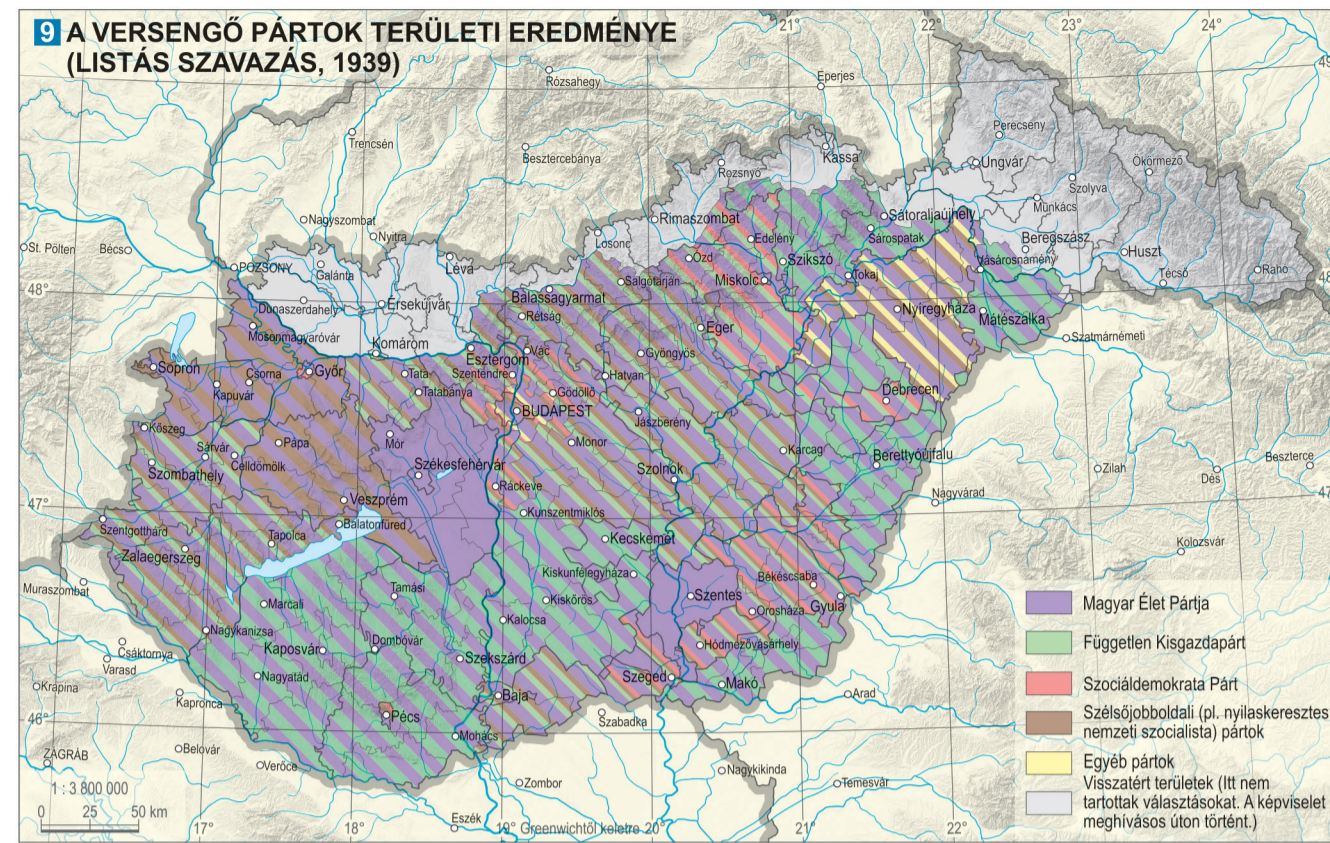
A meg nem szállt országerületen található 164 egyéni választókerületből 37-ben ellenfél nélküli, ún. egyhangú választásra került sor, ahol a *kereszténypárt* és a *kisgazdák* lényegében elosztották egymás között a helyeket. (A szociáldemokrata párt [MSZDP] bojkottálta a választásokat.) Az említett két párt küzdött általában a vidéki mandátumokért, míg a fővárosban a kereszténypártnak a liberálisok voltak a fő riválisai. A győztes kisgazdapárt a parlamenti képviselői helyek közel 48%-át, a kereszténypártiak a 47%-át szerezték meg. A kereszténypártiak győztek a Nyugat-Dunántúlon, a Dunakanyarban, Budapesten és agglomerációjában, továbbá a Palóc-föld túlnyomó részén **X.1.6.** Nemcsak a parlamenti matematika, de az ország rendkívül nehéz helyzete is a nagykoalíció szükségességét kívánta meg. Még a választások előtt elutazhatott Párizsba a békedelegáció, ám végül a Nagy-Trianon-palotában diktált határok kétharmados terület- és lakosságvesztést jelentettek Magyarország számára. Mivel a győztes antant semmilyen Habsburg-vezetőt nem akart látni, így itthon – a királyi államforma fenntartásával – az új parlament *Horthy Miklós* (1920–1944) választotta kormányzóvá.

A „keresztény-nemzeti” Magyarország megteremtésének feladata két újabb gyors kormányváltás után *Bethlen István* (1921–1931) miniszterelnökre várta. A *bethleni konszolidáció* két legfontosabb belpolitikai lépése az *Egységes Párt* megteremtése és a *választójogi reform* volt. A politikai elit meghatározó része úgy vélte, hogy a dualizmus korához hasonlóan a trianoni sokk után is szükség van egy, a kormányzatsból kibillenthetetlen egységes párt megteremtésére. A két királypuccs (IV. Károly kétszeri visszatérési kísérlete 1921-ben) szétzavargatta a kereszténypártot. Így a miniszterelnök a kisgazdapártra alapozva teremtette meg az Egységes Pár-

tot, melyhez hamar csatlakoztak a dualizmus korának rutinos politikusai is. A Bethlen által kialakított politikai szerkezet lényegében Magyarország 1944-es német megszállásáig működött. A kormányzó párt tehát megszületett, ehhez azonban még meg kellett nyerni a választásokat is. Éppen ezt célozta meg a miniszter-

elnök rendeleti úton bevezetett választási reformja, ami tulajdonképpen a *választójogi ellenforradalom* funkcióját testesítette meg. A *vármegyék* területén (a parlamenti mandátumok 80%-a) *ismét nyitotta tetteket* a *választást*. A fővárosban és környékén négy listás kerületet alakítottak ki, itt és a törvényhatósági jogú városok

egyéni választókerületeiben titkos maradt a szavazás módja. Ez a szociáldemokraták követelése és a velük való kiegyezés előfeltétele volt; így ti. a városi munkásszavazati révén ellenkeznek ugyan, de résztvevői lehettek a politikai közéletnek.

Mivel kizárták a kormányzás stabilitására nézve kockázatos, szélsőségre hajlamos elemeket, a választásra jogosultak aránya 40%-ról 30%-ra csökkent. Bevezették az iskolázottsági cenzust (férfiaknál az elemi iskola négy, nőknél hat osztálya volt szükséges). A férfiaknál megmaradt a 24 éves korhatár, a nőknél ezt 26-ra

emelték. Az 1922-ben lebonyolított választásokon az Egységes Párt 57%-ot kapott, ám a győzelemhez szükség volt a miniszterelnökség forrásaiból feltöltött pártkasszára és a közigazgatási szervek támogatására is. Az Egységes Párt megszerezte a vidéki mandátumok túlnyomó többségét a Dunántúl nyugati részének kivételével, ugyanakkor Budapesten és a többmandátumos törvényhatósági városokban (Szeged, Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs és Győr) nem szerzett mandátumot **X.1.7.**

1925-ben végre megszületett a választási törvény, amely apróbb módosításokkal (pl. a többmandátumos törvényhatósági jogú városokban is listás választókerületeket alakítottak ki) tulajdonképpen az 1922-es miniszterelnöki rendeletet emelte a törvény rangjára. A bethleni konszolidáció más területeken is eredményesen folyt, s ez kétségkívül szerepet játszott az Egységes Párt 1926. decemberi, közel 70%-os győzelmében. Az Egységes Párt – felerészben egyhangú szavazással – megszerezte a vidéki mandátumok túlnyomó többségét, ugyanakkor Budapesten és a többmandátumos törvényhatósági városokban a szociáldemokraták összesített támogatottsága volt a legmagasabb **X.1.8.**

A következő két parlamenti választást (1931 és 1935) e törvény alapján rendezték meg, a kormánypárt hasonló sikerével. A nyílt szavazásra az I. világháború után Magyarországon kívül már nem volt példa Európában, akár polgári demokráciáról, akár a parlamentet használó tekintélyuralmi rendszerekről legyen szó. Az 1939-es választásokat szabályozó új törvény már *mindenütt titkosította a szavazást*, azonban „korrekciók” is megjelentek, hogy ne kerüljön veszélybe a kormánypárt (ekkorról: Magyar Élet Pártja) győzelme. A vármegyék területén az egyéni választókerületek mellett pártlistákra is lehetett szavazni, míg a korábban is titkosan szavazó nagyvárosokban csak listákra. Az egyéni választókerületekben már 40% feletti relatív többséggel is mandátumhoz lehetett jutni, s a listákon is a kormánypárt számára előnyös mandátumkiosztást törvényesítettek. Az iskolázottság emelkedésével az előző szabályozás szerint ismét 40% közelebe került a választójogosultak aránya. Az ellenzéki pártokat sűrűtette a választási biztosíték bevezetése, egyéni jelöltenként 2 ezer, listás jelöltenként 3 ezer pengőt (egy átlagos szakmunkás 10 havi nettó bérért) kellett letenni az induláshoz. Az egyéni jelölt kauciója az államkasszába került, ha nem érte el a szavazatok egynegyedét.

A kormánypárt a szélsőjobb (nyilasok, különböző nemzetiszocialista pártok) megerősödésével centrális helyzetbe került, hiszen tőle balra jelöltek állított meg a Független Kisgazdapárt, Rassay Károly liberális pártja és az MSZDP is **X.1.9.** A kormányzó *Magyar Élet Pártja* (MÉP) a listákon 48%-os támogatottsággal megszerezte a mandátumok 55%-át. A Dunántúl meghatározó része – Zala és Dél-Baranya kivételével – kormánypárti volt, és az északkeleti országrészben is a MÉP kapott többségi támogatást **X.1.10.** A párt széles körű befolyását jelzi, hogy a fővárosban nem, de a törvényhatósági jogú városokban már kimutatható volt a fölényük. A két világháború között a hazai politikában mindegyik, a kortárs Európában működő pártcsalád képviseltette magát a parlamentben, gyakran több pártot is magában foglalva. Ez alól csak az 1919 őszén betiltott kommunista párt jelentett kivételt. A szélsőjobbat az 1920-as években a fajvédők, az 1930-as években a nemzetiszocialista és nyilaspártok képviselték **X.1.11.**

11 A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI VÁLASZTÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI (1920–1939)

Pártcsalád	1920. jan.*		1922		1926		1931		1935		1939 listás*		1939 egyéni*	
	Szavazati arány %	Szavazati arány %	Ebből titkosan %	Szavazati arány %	Ebből titkosan %	Szavazati arány %	Ebből titkosan %	Szavazati arány %	Ebből titkosan %	Szavazati arány %	Ebből titkosan %	Szavazati arány %	Szavazati arány %	
Szélsőjobb	—	—	—	3,8	48,2	0,6	38,5	4,2	21,5	25,0	25,4	—	—	
Nemzeti konzervatív	1,7	39,6	8,2	50,7	16,0	45,5	17,5	48,1	17,8	49,7	54,9	—	—	
Politikai katolicizmus	41,7	13,5	46,3	15,3	42,7	15,4	40,3	11,4	40,6	2,0	1,3	—	—	
Agrárpártok	46,2	1,7	0,0	2,7	—	13,3	12,0	20,9	5,2	15,5	15,3	—	—	
Liberálisok	6,0	11,3	52,2	9,1	70,8	6,7	67,1	4,1	93,0	2,6	0,1	—	—	
Szociáldemokraták	—	17,0	75,0	11,1	85,1	11,0	79,4	6,7	100,0	5,2	0,9	—	—	
További pártok	0,9	8,1	29,1	0,1	—	0,4	—	0,9	46,7	—	0,6	—	—	
Pártönkivüliek	3,5	8,9	22,1	7,3	—	7,2	2,5	3,7	—	—	1,5	—	—	
ÖSSZES/átlag	100,0	100,0	52,2	100,0	32,3	100,0	29,3	100,0	26,1	100,0	100,0	—	—	
Egyhangú/ összes mandátum	37/164**	25/245**	1/50	92/245	2/46	67/245	0/46	53/246	0/46	4/125	10/135	—	—	

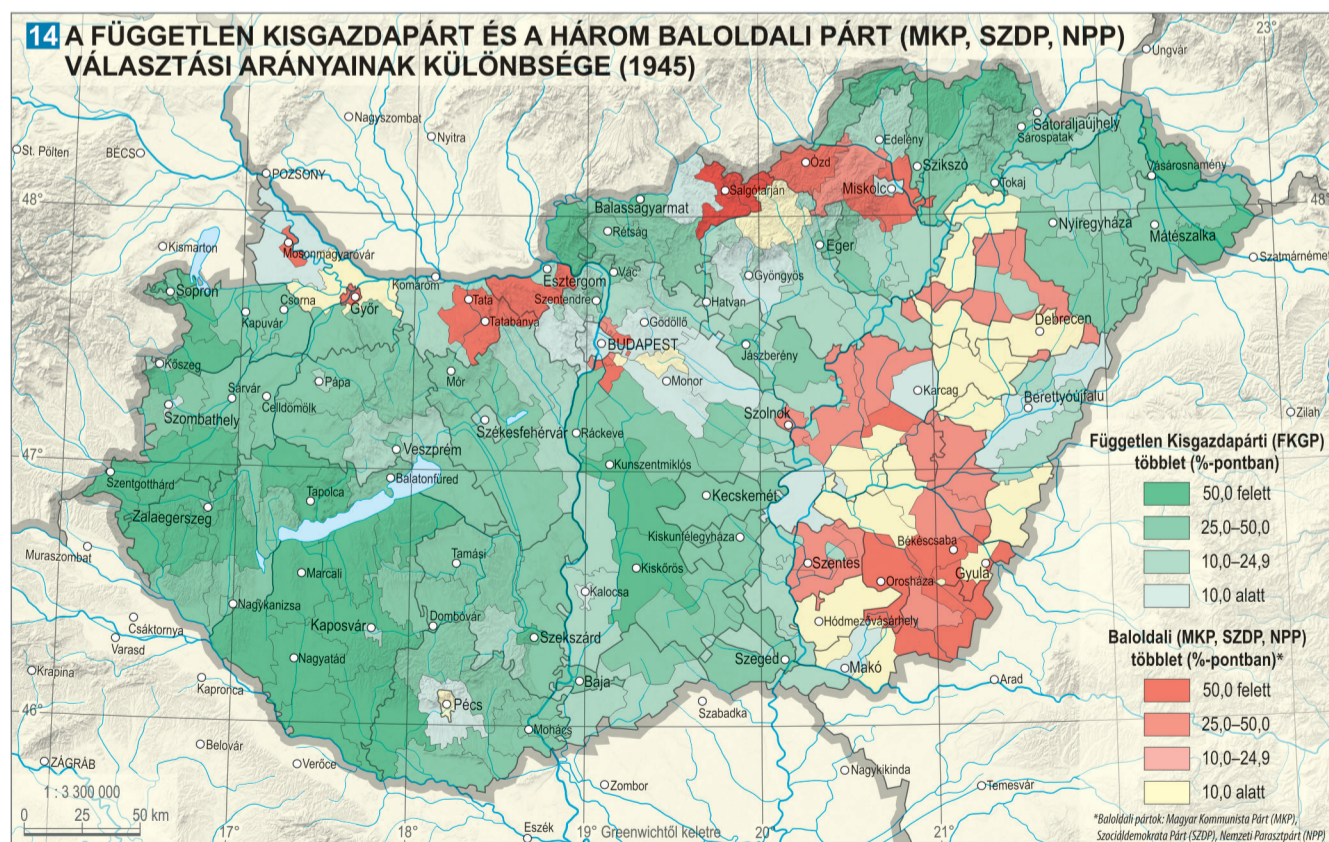
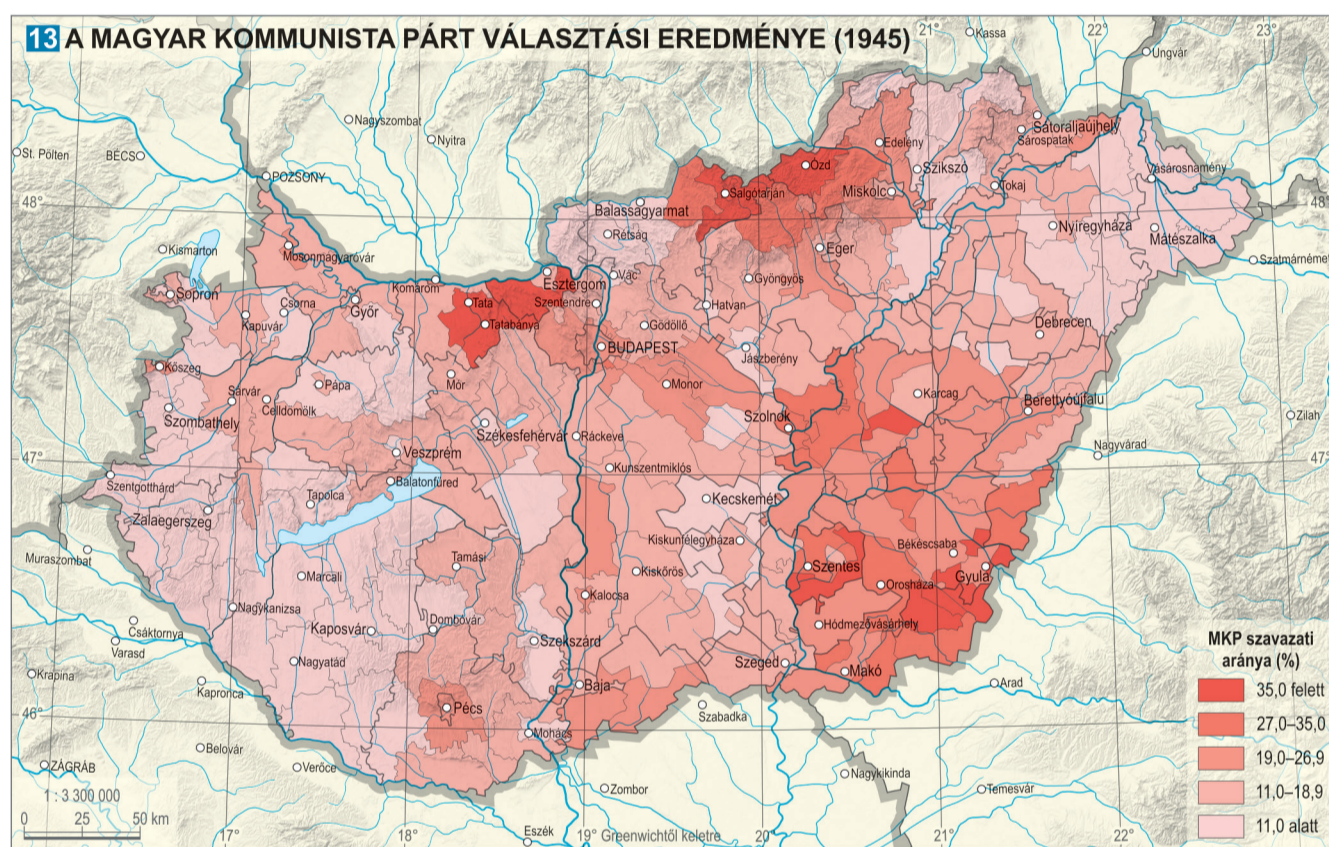
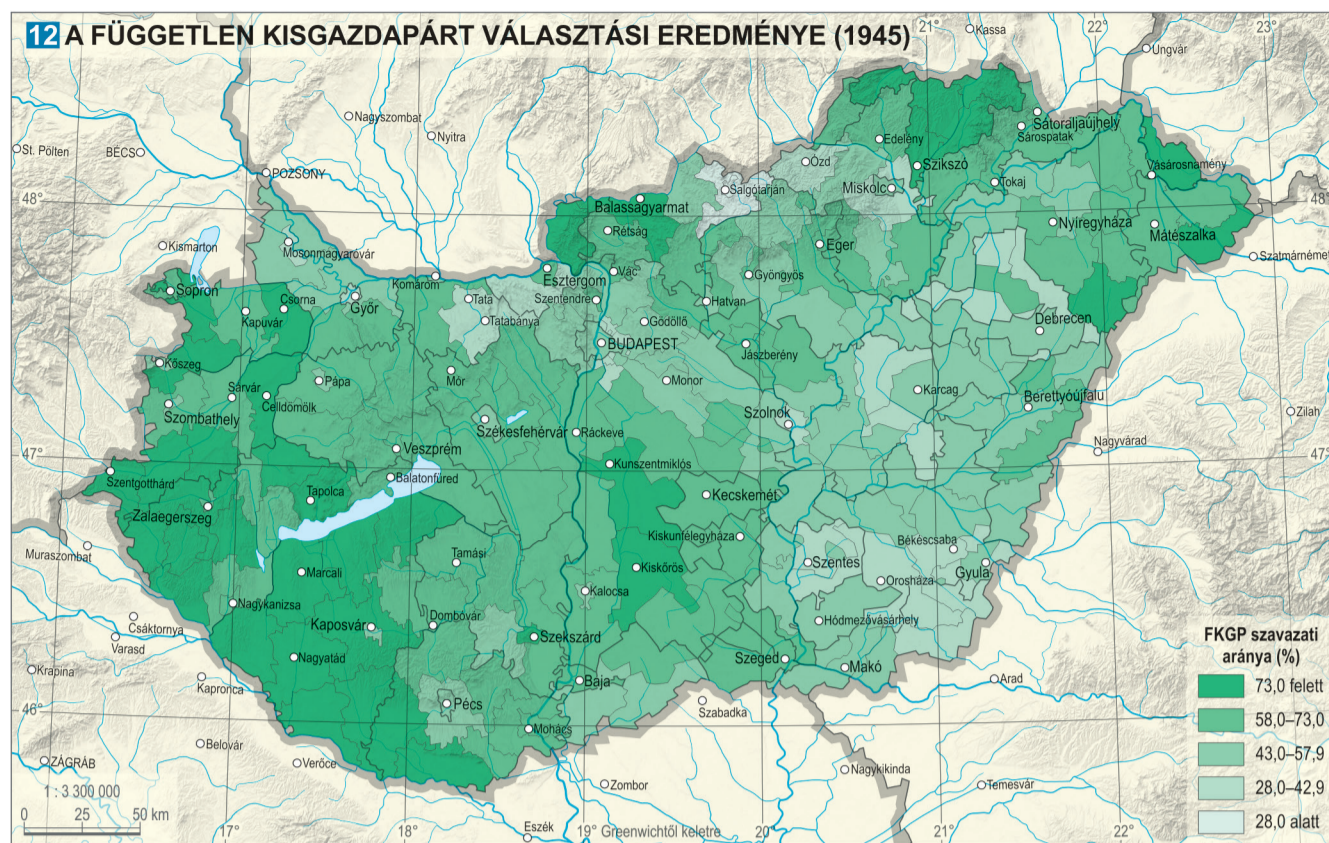
*Teljeskörűen titkos szavazás **Csak a győztes ismert, 1920: 15, 1922: 1 választókerületben

A nemzeti konzervatív pártcsalád az 1922-től domináns párttá vált *Egységes Pártot* jelentette. A politikai katolicizmus pártjai hol egyesültek, hol szétváltak vagy éppen nevet változtattak. Támogatottságuk az idő előrehaladtával egyre csökkent. Az agrárpártok családját a birtokos parasztság, a kisgazdák jelentették meg, váltakozó sikerrel. Az 1920-as választás győztesét Bethlen integrálta az Egységes Pártba, majd a gazdasági világválság idején a párt elégedetlen kisgazdái megalakították a *Független Kisgazdapártot*, amely 1931-től a legnagyobb ellenzéki erő lett, egészen 1939-ig. Hiába volt azonban ismét önálló gazdapárt, az agrárnépesség többsége a kormánypártot támogatta. A liberálisoknak két meghatározó pártja volt, melyek hol együttműködve, hol önállóan küzdöttek a voksokért, az utóbbi módszer mindig kevesebb szavazatot hozott. A baloldalt a Szociáldemokrata Párt jelentette, amely 1922-ben indult először a parlamenti választásokon, s akkor a legnagyobb ellenzéki frakcióként a képviselők 10%-át adta. Támogatottsága a korszak során folyamatosan csökkent.

Parlamenti választások 1945 és 1949 között

A II. világháború végén a náci Németország és a vele szoros szövetségben lévő nyilashatalom csapatai több mint fél évre frontországga változtatták az országot. Ez mérhetetlen szenvedéssel és a nemzeti vagyon 40%-ának pusztulásával járt. A németek Szálasi-féle nyilas-keresztbábkormányát meg a semleges országok sem ismerték el. A sikertelen kiugrási kísérlete után lemondani kényszerült Horthy Miklós kormányzót a németek egy bajorországi kastélyba internálták, s nem alakult emigráns kormány sem. A front előrehaladtával egyre nagyobb gondot jelentett a szovjet fennhatóság alatt álló országrészen a végrehajtott hatalom (kormány) hiánya. Hasonlóan 1919 őszéhez, ismét a győztesek – ezúttal a szovjet megszállók – közreműködtek egy nemzeti kormány összeállításában. A háború lehetetlenné tette szabályos választás megtartását, így a front mögötti terület 45 nagyobb településén, általában népgyűlésen, közfelkiáltással delegáltak küldötteket az *Ideiglenes Nemzeti Gyűlésbe* (INGY). Olyan városok helyben ismert, tekintélyes náciellenes politikusi kerületek az ülés helyeként kijelölt *Debrecenbe*, mint Szeged, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Baja. A 230 fős INGY 1944. december 21–22-ei ülésén, magát a nemzeti szuverenitás letétmentésének nyilvánítva, megválasztotta az *Ideiglenes Nemzeti Kormányt*, hadat üzent a náci Németországnak, és kiáltványban nyilatkozta ki a szabad, demokratikus és független Magyarország felépítését. A kormány összetétele kifejezte a nemzet és a szövetséges hatalmak – döntő mértékben a Szovjetunió – érdekeit, amennyiben a háború mihamarabbi befejezése céljából egyaránt helyet kaptak benne horthysta tábornokok, kisgazdapártiak, szociáldemokraták, kommunisták és egy parasztpárti politikus is. A háborús helyzet megszűnte után meg szerveződtek a demokratikus politikai pártok, s a *szovjet megszállás* körülményei között kialakult a *korlátozott polgári demokrácia* intézménye is. Az INGY szeptemberi ülészekán – immár Budapesten, kiegészítve a főváros és a Dunántúl delegáltjaival – törvényerőre emelte a *földosztásról* szóló rendeletet és elfogadta az új választási törvényt is.

Az új választási törvény választójogot adott minden 20. életévét betöltött állampolgárnak, s megszüntette a nőkre vonatkozó hátrányos megkülönböztetést. Az országot 16 listás választókerületre osztotta, s minden választókerületben 12 ezer szavazat után járt egy mandátum. A hagyományos egyéni választókerületi rendszert azért nem alkalmazták, mert egyik pártnak nem voltak olyan

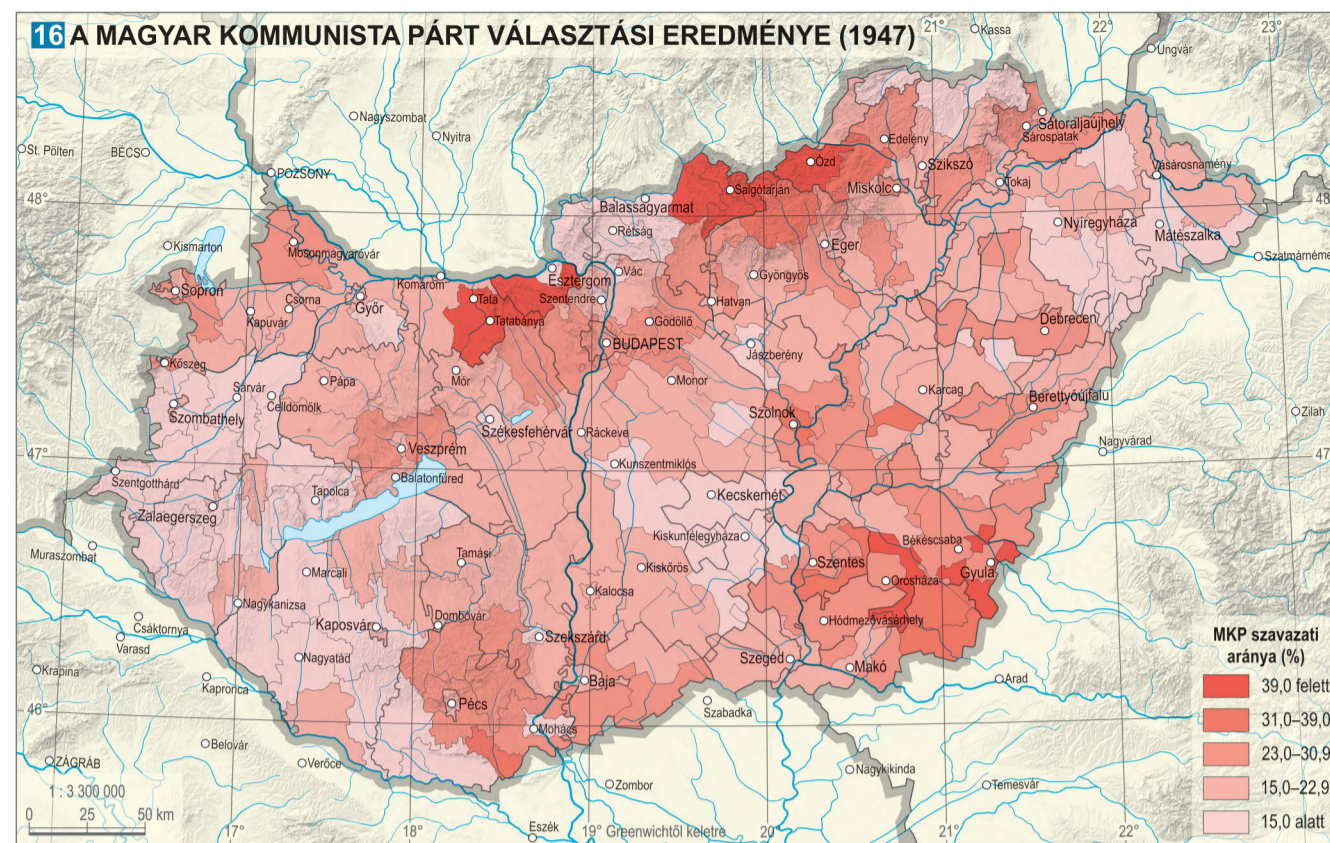

a jogosultak 92%-a vett részt a voksoláson. A választást szabadnak, tisztának és demokratikusnak ismerték el a szövetséges hatalmak, a nemzetközi sajtó és általában az ország lakossága is. A *kisgazdapárt* 57%-os támogatottsággal nyerte meg a választást, amiben közrejátszott az is, hogy sem a katolicizmust, sem a nemzeti konzervativizmust képviselő párt nem indult, illetőleg nem indulhatott a választáson. A Dunántúl délnyugati felében jelentős kisgazdafőlyen volt kimutatható, miként Abaújban, Beregben és Szatmárban is **X. 1. 12.** A *szociáldemokraták* és a *kommunisták* 17-17%-os eredménye mellett a magát először megmérettető Nemzeti Parasztpárt csaknem 7%-ot kapott. A kommunista párt egyrészt az iparvidékeken (borsodi, nógrádi, Dörög-Tata vidéke), másrészt az Alföld agrárszocialista hagyományokkal rendelkező körzeteiben (pl. Viharsarok, Nagykunság) szerepelt átlagon felül **X. 1. 13.** Ezeket a vidékeket a három baloldali párt többséget is szerzett **X. 1. 15.** A férfiak és a nők külön felirattal ellátott szavazólapon szavaztak, bizonyítandó, hogy a nők is érettek a demokratikus jogok gyakorlására. A háborús veszteségek és a még hadifogságban lévő férfiak miatt csaknem hatszáz ezres választói nőtöbblet alakult ki, s kimutatható volt a nők konzervatívabb pártválasztása is **X. 1. 14.**

Szovjet követelésre már a választások előtt megállapodtak a kormánypártok, hogy a továbbiakban is koalíciót fognak alkotni, s a választás csak a kormányon belüli arányokat befolyásolhatja. A miniszterelnöki posztot valóban a kisgazdák kapták, ám a hatalom gyakorlati szempontjából kulcsfontosságú belügyminiszteri tisztséget a kommunisták szereztek meg.

A parlament első közzogi intézkedése az államforma megváltoztatása volt, a formailag még mindig királyság **1946. február 1-jétől köztársasággá** változott. A meghatározó politikai törésvonal a kisgazdapárt és a három baloldali párt között húzóódott, ami azt eredményezte, hogy **1946-ban a kormányzati politika válságra** bukdownsult. Eközben az ország újjáépítésében szép eredmények születtek, a lakosság párthovatartozás nélkül kivette a részét a helyreállításból. A kisgazdapárt vezetését alkotó ún. paraszti centrum a párt bal- és jobbszárnyának kettős szorításában kormányzott; az utóbbi csoportot 1946 tavaszán végül kénytelenek voltak kizárni a pártból. Ezzel még tovább erősödött a fenyegető nyomás, amely a kisgazda vezetésnél jóval felkészültebb, céltudatos, nemzetközi tapasztalatokkal és szovjet támogatással rendelkező *kommunisták oldaláról* érkezett.

A *kisgazdák* és a *baloldali pártok közötti erőegyensúly felborításának* eszközeit (a szovjet megszálló hatóságok aktív közreműködésével) a *kommunisták* találták meg,

az irányításuk alatt lévő BM Államvédelmi Osztály – a hírhedt ÁVO – felhasználásával. Az ún. Magyar Közösség ügyét köztárság-ellenes összeesküvésnek felüntetők kommunista vezetés előtt csak a hazafias szervezkedésben részt vevő néhány fiatal kisgazda politikust tartóztatta le, majd a koncepciók perék előkészítése során összeesküvéssel vádolta meg a kisgazdák első számú vezetőit is. Miután a parlament nem volt hajlandó Kovács Bélának, a kisgazdapárt főtitkárnak mentelmi jogát felüggeszteni, őt a megszálló szovjet hatóságok 1947. február 25-én letartóztatták, és végül egy szovjet rabtáborba (gulagra) hurcolták. Ez az esemény mérföldkő volt: röviddel a párizsi békeszerződés aláírása (1947. február 10.) után szertefoszlott a teljes állami szuverenitás visszaszerzésébe és a demokratikus fejlődésbe vetett remény. A koholt összeesküvésügy az ÁVO tovább görgette *Nagy Ferenc* miniszterelnök irányába, akit svájci tartózkodása idején fenyegetéssel és zsarolással lemondásra kényszerítettek. Ennek hírére a paraszti centrum harmadik vezetője, Varga Béla (civilben katolikus pap), a parlament akkor elnöke, emigrált. Több képviselő kilépett a kisgazdapártból, amely így, felmorzsolódva elvesztette parlamenti többségét, miközben jelentősen balra tolódott.

A megváltozott parlamenti erőviszonyokra hivatkozva a baloldali pártok új választások kiírását kezdeményezték. A parlament nem alkotott új választási törvényt, hanem az 1945-ös szabályozás ún. novelláris kiegészítéséről döntött. Ennek előírásai szerint különböző kritériumok alapján megosztottak választójoga-

tól mintegy félmillió embert, akikről bizonyosra lehetett venni, hogy nem szavaznának a baloldali blokkra, kiváltépp a kommunistákra. A *választás manipulálásának* másik eszköze a községi „*kékcédulás*” csalás volt. A névjegyzékivonalat való szavazást kiterjesztették, így már nemcsak a választásigazgatási szervekben dolgozók, közöttük a pártok megfigyelői szavazhattak így, hanem gyakorlatilag bárki, aki nem az állandó lakhelyén szavazott. Ezt használta ki a kommunista párt, amikor névjegyzékivonalat nyomtatott illegálisan, s osztott ki elkötelezett pártaktivistái között, akik azonos vagy különböző néven több szavazókörben is szavaztak. A névjegyzékivonalat halványkék papírra nyomtatták, innen kapta a család a nevét.

Az országgyűlési választásokat **1947. augusztus 31-én** tartották meg, ugyanabban a 16 listás választókerületben. A választói részvétel ezúttal is magas, 90% körüli volt, pontos adat ugyanakkor nem áll rendelkezésünkre. A voksolás eredményeként három kormánypárt és két ellenzéki párt könyvelhetett el 13–22% közötti eredményt **X. 1. 14.** A választást a *Magyar Kommunista Párt (MKP)* nyerte 22%-kal, ami a családok ellenére messze elmaradt a várakozásoktól, jóllehet – támogatottságát növelendő – *Rákosi Máttyás* MKP-főtitkár kérésére Sztálin személyesen intézkedett több tízezer magyar hadifogoly hazaengedéséről. A párt 1945-höz hasonlóan az iparvidékeken és a Viharsarokban élvezett átlagon felüli támogatottságot, továbbá a fővárosban és környékén is újabb választókat tudott magáé állítani **X. 1. 16.** A második helyen a *politikai katolicizmus* pártja, a *Demokrata Néppárt* végzett 16%-kal, jóllehet két választókerületben nem is állított listát. Különösen a Dunántúl nyugati részén rendelkezett kimagasló, helyenként 50%-ot is meghaladó befolyással **X. 1. 17.** A kormánypárti baloldali blokk több mint 60%-os támogatottságot nyilvánílt meg az iparvidékeken, a Dunántúl keleti felében, a Viharsarokban, Heves és Hajdú vármegyéjében **X. 1. 18.**

A kommunista pártvezetés már a választás másnapján elhatározta, hogy a legkeményebb ellenzéki pártot, a szavazatok 13,5%-ával a parlamentbe került *Magyar Függetlenségi Pártot* kiiktatja a politikai életből. November végén, tehát utólag, egyszerűen érvénytelenül nyilvánítták a párt 650 ezer szavazatát, a képviselőit megfosztották mandátumuktól, s a párt működését betiltották. Ekkor már más szelek fújtak a világpolitikában, az antifasiszta koalíció felbomlott, és kezdetét vette a merev szembenállás, a *hidegháború*. A Szovjetunió létrehozta a kommunista pártokat összefogó Tájékoztató Irodát, amelynek alakuló ülésén, 1947. szeptember

15 AZ 1945-ÖS ÉS 1947-ES VÁLASZTÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI

Párt	1945. november 4.				1947. augusztus 31.			
	Összes szavazat	Női voksok aránya	100 férfira jutó női szavazatok	Összes szavazat	Női voksok aránya	100 férfira jutó női szavazatok		
Magyar Kommunista Párt	797 786	16,9	51,0	1 066 865	22,2	46,8	88	
Független Kisgazdapárt	2 687 651	57,1	58,8	735 389	15,3	51,2	105	
Szociáldemokrata Párt	819 824	17,4	53,4	724 640	15,1	48,5	94	
Nemzeti Parasztpárt	323 817	6,9	52,5	399 439	8,3	47,9	92	
Demokrata Néppárt	—	—	—	776 197	16,1	57,4	135	
Magyar Függetlenségi Párt	—	—	—	650 535	13,5	60,0	150	
Független Magyar Demokrata Párt	—	—	—	256 951	5,3	56,4	129	
Magyar Radikális Párt	5 760	0,1	56,1	80 799	1,7	54,8	121	
Keresztény Női Tábor	—	—	—	69 531	1,4	73,1	272	
Polgári Demokrata Párt	76 188	1,6	55,6	48 610	1,0	52,8	110	
ÖSSZEΣ/Átlag	4 711 026	100,0	56,0	4 808 956	100,0	52,4	112	

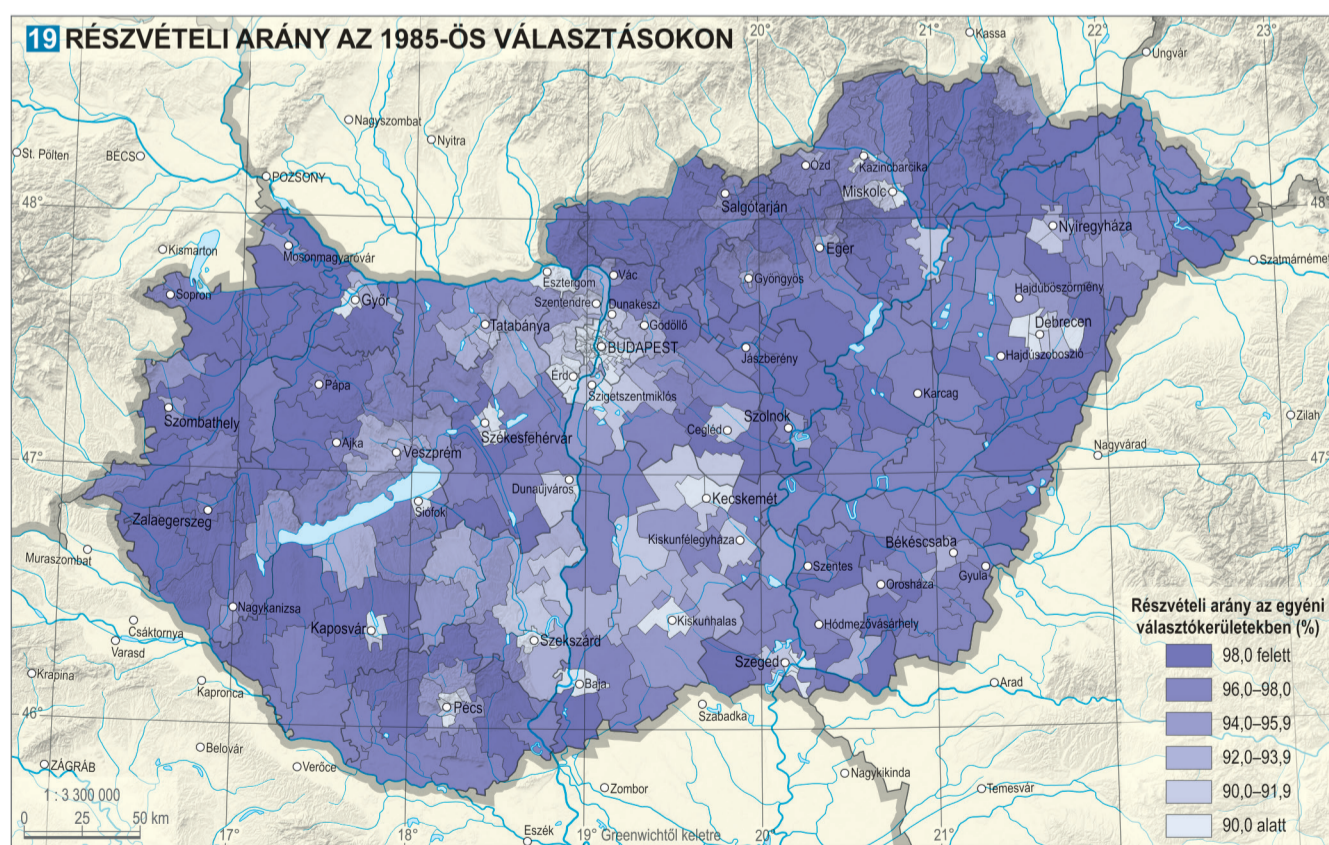
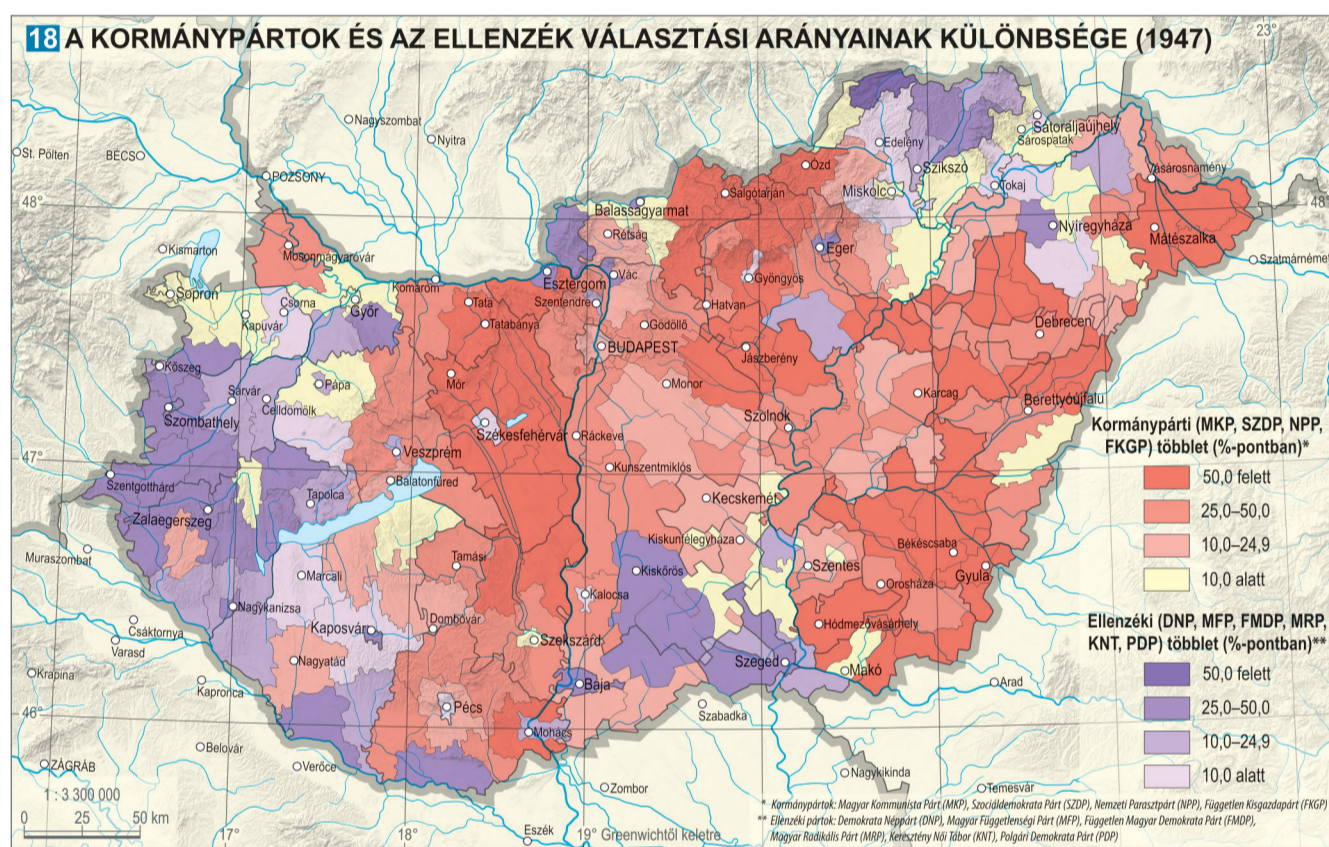
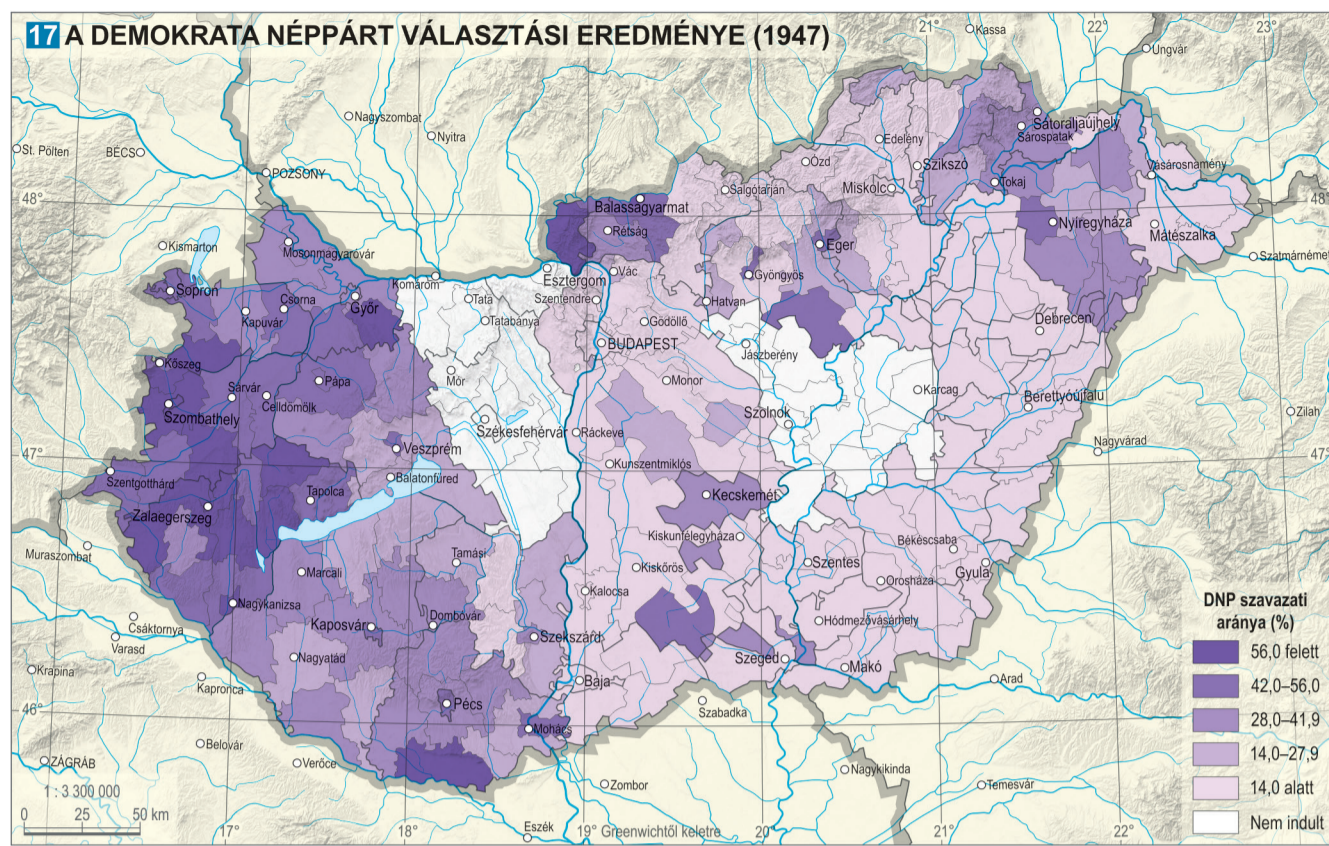
végén a térség kommunista vezetői megkapták a sztálini ukáz: fel kell gyorsítani a térség országaiban a *hatalom szovjet mintájú átszervezését*. 1948 nyarán a kommunista párt beszippantotta a szociáldemokrata párt maradvékát, s megalakult a *Magyar Dolgozók Pártja* (MDP). A két agrárpártban is tisztogatásokat hajtottak végre, csak a kommunistákkal társultként együtt haladni kívánók maradhattak képviselők. Egyre fogyott a levegő a politikai katolicizmus pártja, a Demokrata Néppárt körül is, amely végül 1949 januárjában kénytelen volt feloszlani önmagát.

A politikai viszonyok gyökeresen megváltoztak, erre hivatkozva a kommunista párt új választások kiírása mellett döntött, amit a két szövetséges kormánypárt is elfogadott. Az 1949 májusában megrendezett országgyűlési választásokon az összes, már csak névleg létező párt a kommunisták vezette *Népfrontba* tömörült. Szavazni csak a Népfront listájára vagy – akkor még – elene lehetett. Az új országgyűlés 1949 augusztusában elfogadta az *ország alkotmányát*, melyben az államforma köztársaságról *népköztársaságra* változott. Az 1947 őse óta a korábbiaknál is erőszakosabban folytatott *kommunista párti politika* – számos törvénytelen eszközt igénybe véve – a korlátozott polgári demokráciát módszeresen felszámolta, és *szovjetizálta Magyarországot*; ennek nyomán 40 évre megszűnt a többpártrendszer.

Parlamenti választások 1949 és 1989 között

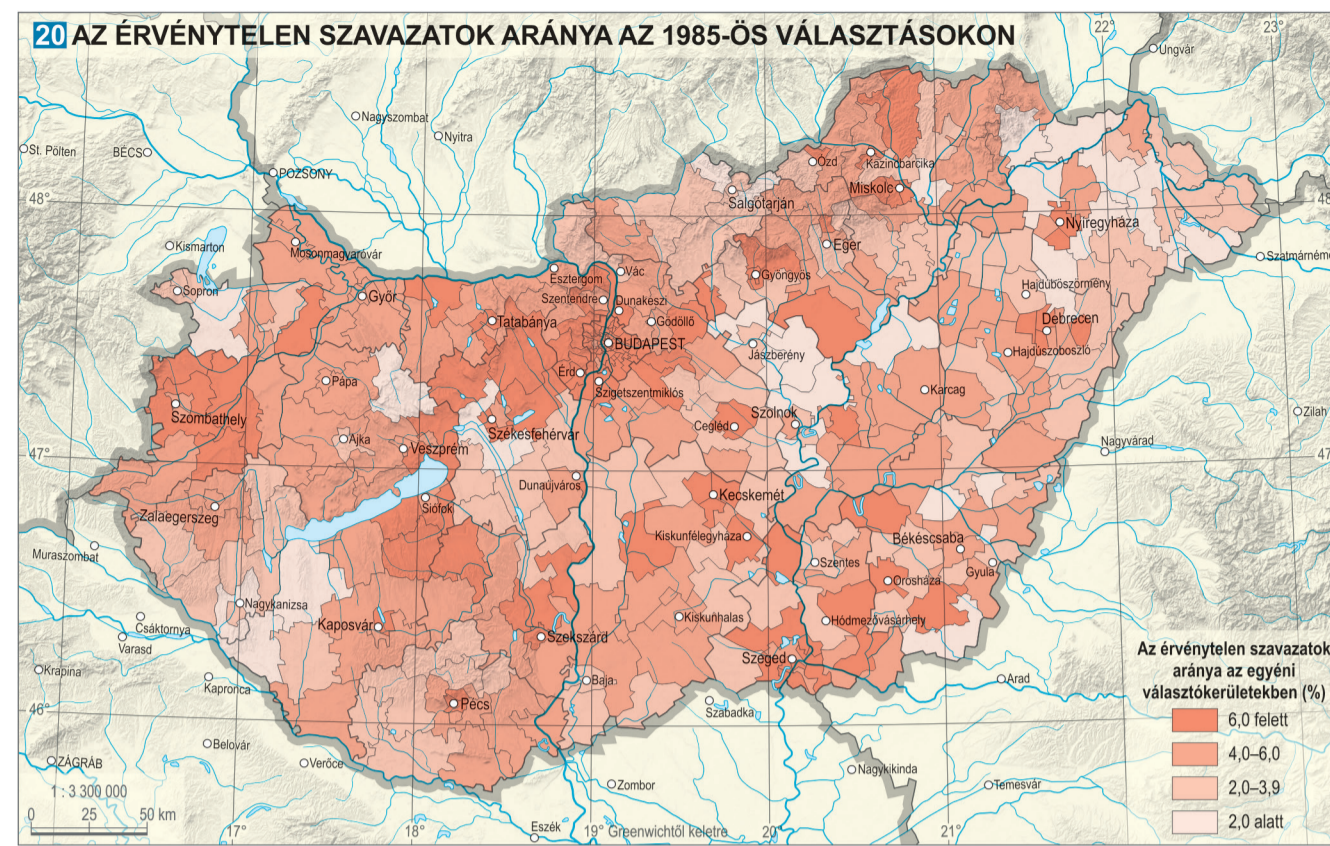
Az 1949. augusztus 20-án elfogadott népköztársasági alkotmány, valamint a köztársaság ismételt kikiáltása (1989. október 23.) között nyolc alkalommal tartottak *parlamenti választásokat*, hatásuk a politika alakulására azonban, az *egypártrendszer keretei között*, jelentéktelen maradt. Az érdemi politikai döntések az állampárt (*Magyar Dolgozók Pártja*, majd 1956-tól *Magyar Szocialista Munkáspárt*) vezető testületeiben születtek meg, szoros moszkvai irányítással. A *parlament* évente rendszerint csak négyeszer ülésezett. Szimbolikus szerepét tovább csökkentette, hogy az államhatalom egyik szerveként, vele párhuzamosan, a *Népköztársaság Elnöki Tanácsa* ugyancsak törvényhozói jogköröket gyakorolt. A huszonegy tagú testületet a parlament saját tagjai közül választotta, kézi irányítással. Az egypárti kommunista diktatúra során a választások többnyire egyfordulósok voltak, s csak a választókerületek töredékében lehetett több jelölt közül választani. Bár 1970-ben eltörölték a *Hazafias Népfront jelöltállítás monopóliumát*, az 1985-ös választásokig ennek csekély hatása volt, a jelöltállítás továbbra is az állampárthoz lojális Népfront felügyelte, szigorúan politikai és ideológiai alapokon. A kezdetben öt-, majd négyévente sorra kerülő *választások a kommunista hatalom legitimitását szolgálták*. A választói névjegyzék alapján könnyen megállapítható volt, hogy ki maradt távol a választásoktól, s őket könnyen retorziók érthették. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy 1985-ig a jelöltek többnyire 98-99%-os „támogatottsággal” jutottak be a parlamentbe. A választási eredmények hitelességét külső (pl. nemzetközi) testületek nem ellenőrizhették.

A merev diktatúrában – választási szempontból – az első változást az 1983. évi III. törvény hozta, amely az addig lehetőségként fennálló *többs jelölést kötelezővé* tette, s a Hazafias Népfront két jelöltjén kívül más jelöltek állítására is lehetőséget kínált. A térségben egyedülálló kísérlet hátterében a kommunista rendszer gazdasági-politikai csődje, a nyomában járó széles körű kiábrándultság, valamint az állampárton belüli reformkezdeményezések álltak. A megerősödő demokratikus

ellenzék ugyanakkor lehetőséget látott arra, hogy a választások révén belülről változtassa meg a rendszert. Végül az 1985. június 8-án lebonyolított választásokon a 352 egyéni mandátumért 766 jelölt indult, közülük 71-en nem a Hazafias Népfront listáján. Az egyéni képviselői helyek mellett újra bevezették az 1966-ban meg-

szüntetett országos listát, amelyen a korszak prominens kommunista vezetőit, összesen 35 főt indítottak. Velük együtt alakult ki a 387 fős parlamenti létszám. Ötvennégy kerületben hármas, négy helyen négyes jelölés is volt, 42 választókerületben pedig pótváltszást kellett tartani. Jelzi a kommunista hatalom befolyásá-

nak gyengülését, hogy a választásokon a jogosultaknak „csak” 94%-a vett részt. A *választásoktól való távolmaradás a rendszer elleni tiltakozás egyik módja* volt, amit jelez, hogy különösen az iskolázottabb népességnek otthon adó *nagyvárosokban* (és főként Budapesten) regisztráltak 90% alatti részvételt (X. 1. 19). A kora nyári időszak az intenzív agrárművelést folytató területeken is tömegével tartotta távol a szavazófülkéktől a választásra jogosultakat. A politikai tiltakozás másik lehetséges formája az érvénytelen szavazás volt. Végül országosan a leadott voksok 5,4%-a bizonyult érvénytelennek, ami demokratikus körülmények között kirívóan magas aránynak számít. Átlagon felüli volt az érvénytelen szavazatok aránya Budapesten és agglomerációjában, valamint a vidéki nagyvárosokban (X. 1. 20.). Ezt lezámítva a Dunántúl egyes kerületeiben (Vas, Fejér és Tolna megyék), valamint a Dél-Alföldön voltak kimutathatók a „*passzív rezisztencia*” jelei.

Parlamenti választások 1989 után

1989. október 23-án kikiáltották a harmadik *Magyar Köztársaságot*, mellyel az ország történelmének újabb jelentős fordulópontjához érkezett. A *rendszerváltozásként* ismert folyamat fontos része volt az *egypártrendszerből a parlamenti demokráciába való átmenet*, amelynek sarokkövét az új demokratikus választójogi törvény elfogadása és a *parlamenti váltógazdálkodás körülményeinek megteremtése* jelentette. A poszt-szocialista korszak első szabad választásának sikeres lebonyolításával 1990. március 25-én Magyarország visszatért a demok-

ratikus államok családjába, a rendszerváltozás óta tartott kilenc parlamenti választás eredményei pedig átfogó képet nyújtanak az elmúlt időszak politikai folyamatairól (X. 1. 21.).

Választójog, választási rendszer

A poszt-kommunista parlamenti választások rendjét elsőként az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvény szabályozta. A *magyar választási rendszer* lényegében ötvözi a polgári demokráciákban meghonosodott választási rendszerek két alaptípusát: az *egyéni kerületi és a pártlistás rendszert*.

Az első esetben választókerületekhez rendelt egyéni jelöltekre szavaznak a választók, míg a másodikban pártokra. Az egyéni kerületi rendszer fékezheti a pártok által közvetített ideológiai megjelenését a törvényhozásban, emellett matematikailag torzít, míg a pártlistás rendszer esetében arányosabb a mandátumok kiosztása, ugyanakkor a helyi érdekek igen gyakran nem érvényesülnek kellően.

A Magyarországon (és a poszt-szocialista országok közül ma már csak Litvániában) alkalmazott *vegyes választási rendszert* elsőként a II. világháború után Nyugat-Németországban vezették be. Jellemzője, hogy ötvözi mind az egyéni, mind a pártlistás választás előnyeit, nagyfokú politikai stabilitást eredményez, míg hátrányként csupán bonyolultsága róható fel. Ebben a rendszerben minden választópolgárnak két szavazata van, s a képviselők egyik részét egyéni választókerületekben, a másikat területi listákon választják meg. Az egyéni választókerületből bejutó képviselők többek között a helyi érdekek érvényesítéséért felelősek, míg a területi listák módot adnak arra, hogy a pártok országos hírvé, de a helyi választásokon nem induló jelöltjeiket is a parlamentbe juttassák.

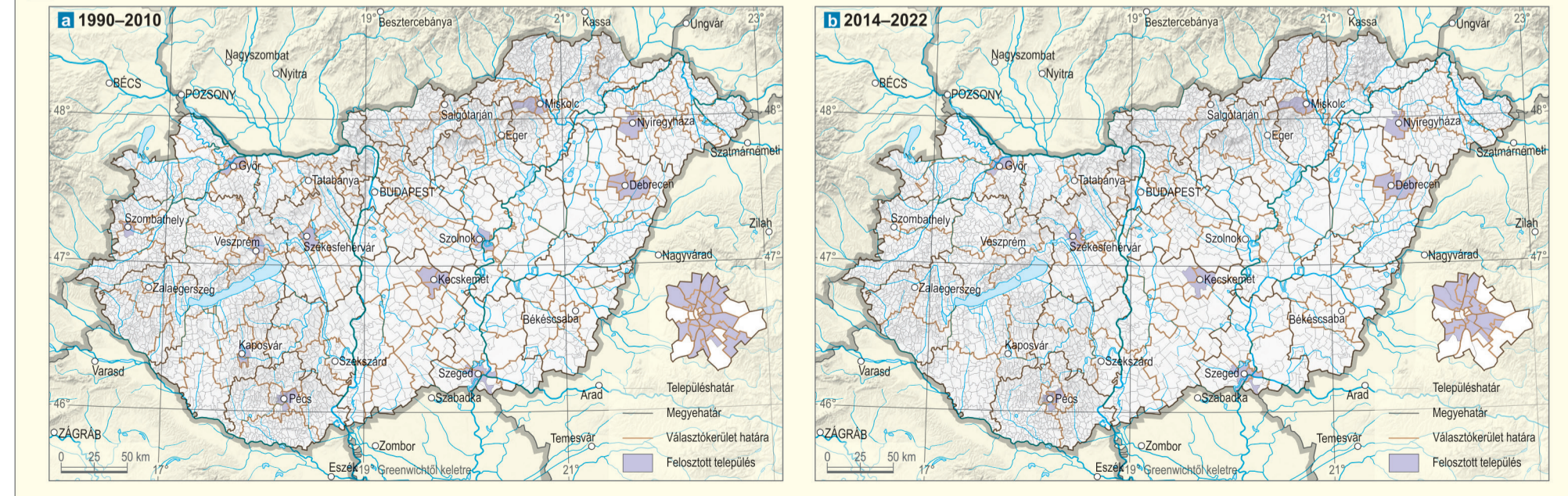
Az 1989-es *választójogi törvény* alapján Magyarországot 176 *egyéni választókerületre* osztották (Budapestet 32-re), melynek földrajzi keretét a megyék és a főváros adták. A nagyszámú választókerület azt eredményezte, hogy 11 vidéki nagyvárost kettévágtak egy vagy több kerülethatár (X. 1. 22 a.). Igyekeztek hasonló méretű választókerületeket lehatárolni ott, ahol a választópolgárok átlagos száma 1990-ben valamivel több mint 44 ezer fő volt. Minden választókerületből egy képviselő – vagy a szavazatok abszolút többségével az első fordulóban, vagy a szavazatok relatív többségé-

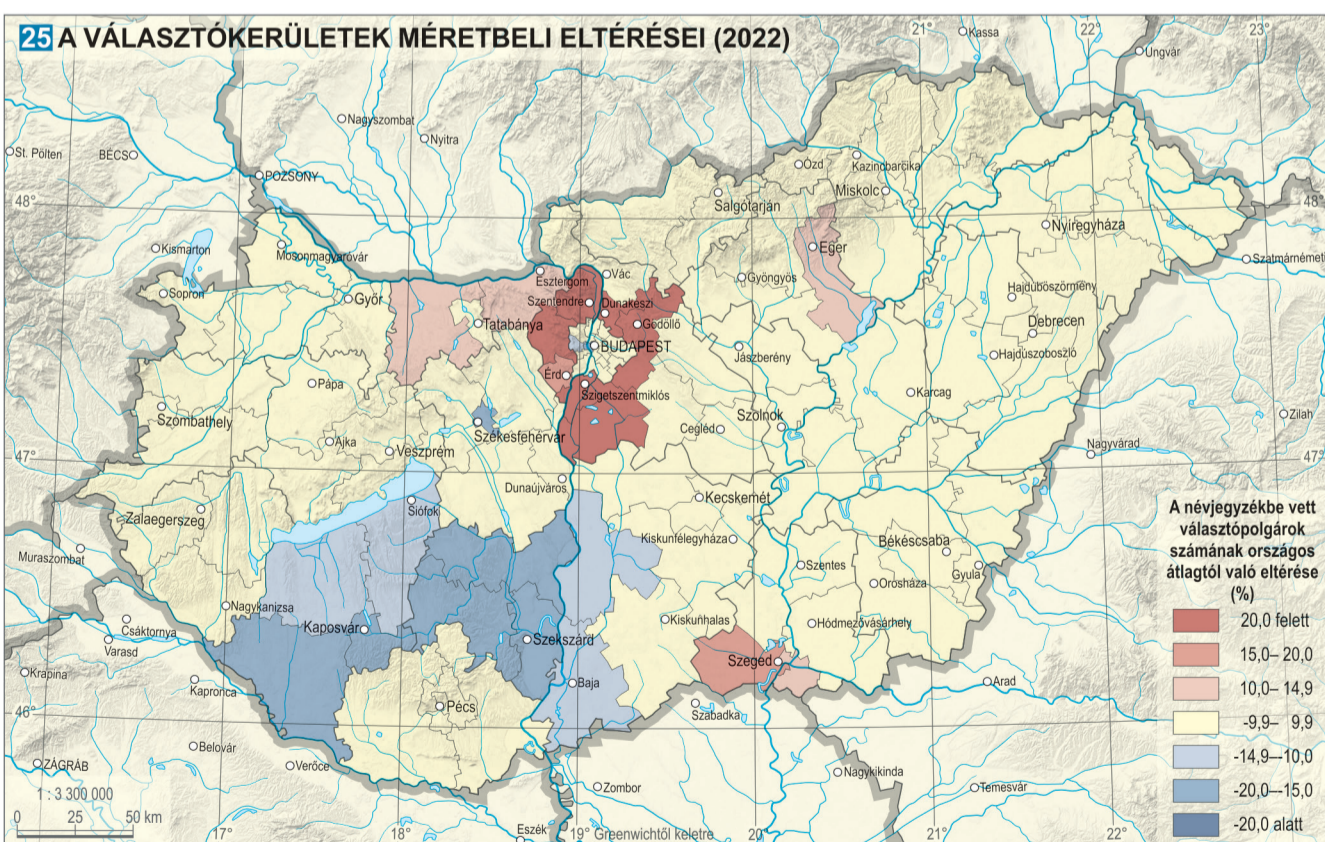
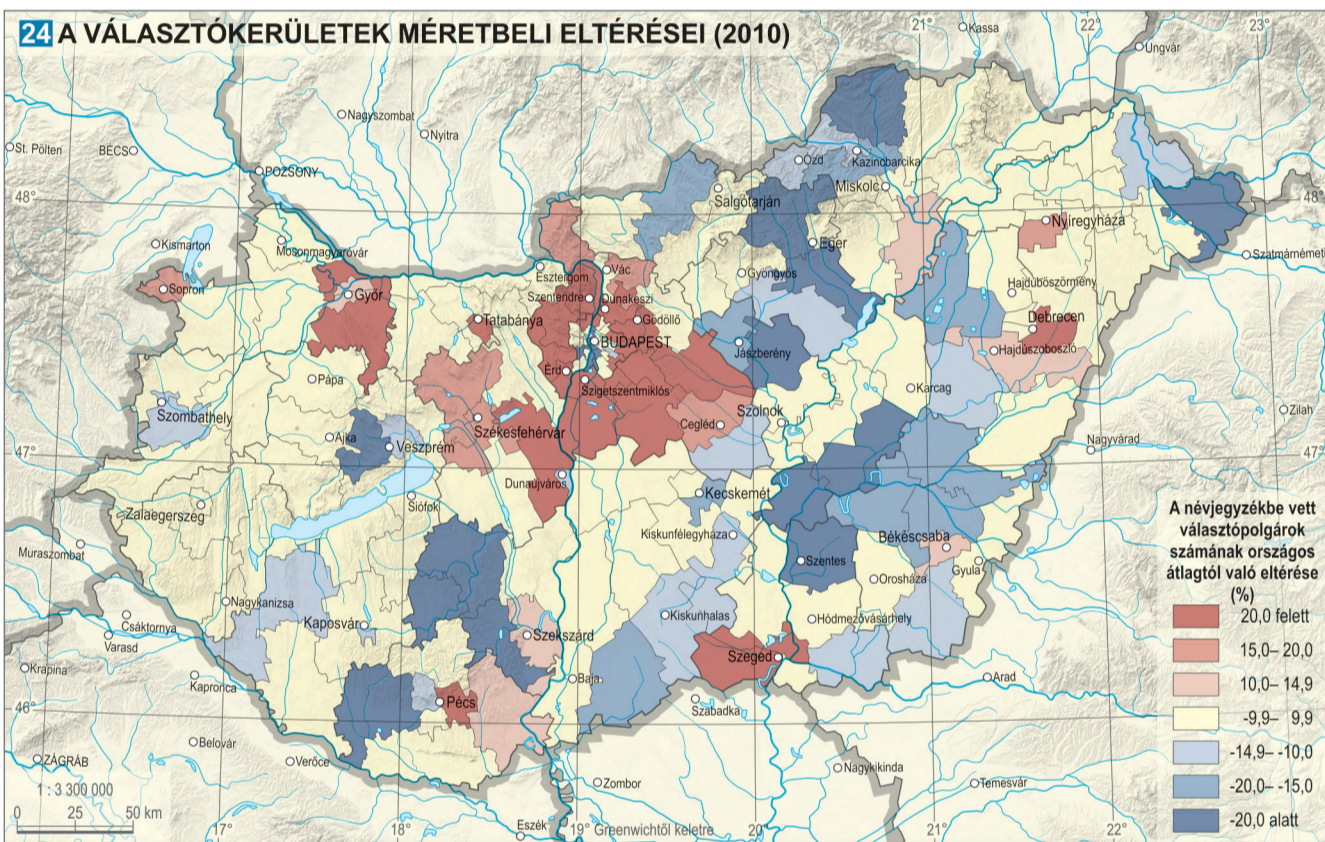
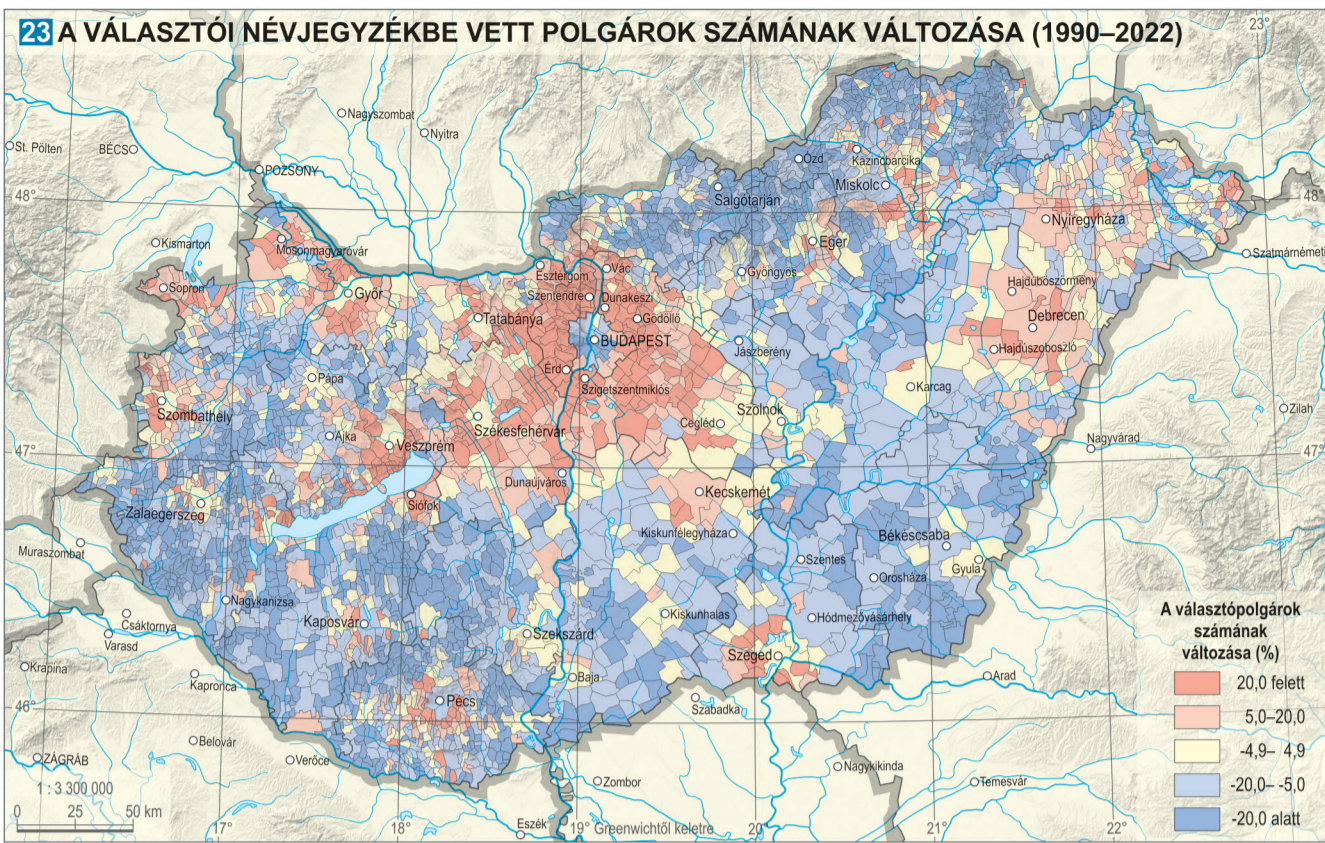
21 AZ 1990 UTÁNI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI (1990–2022)

	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Választópolgárok száma	7 822 764	7 948 052	8 062 708	8 061 114	8 046 129	8 034 394	8 047 695	7 933 815	7 759 337
Egyéni jelöltek száma	1 623	1 876	1 606	1 426	1 100	810	1 555	1 652	663
Részvétel	65,1	68,9	56,3	70,5	67,8	64,4	61,8	70,2	70,2
Fidesz*	9,0	7,0	29,5	41,1	42,0	52,7	45,0	49,3	54,1
MSZP**	10,9	33,0	32,9	42,1	43,2	19,3	25,7	11,9	—
MDF	24,7	11,7	2,8	—	5,0	2,7	—	—	—
SZDSZ	21,4	19,7	7,6	5,6	6,5	—	—	—	—
FKgP	11,7	8,8	13,2	—	—	—	—	—	—
KDNP	6,5	7,0	2,3	—	—	—	—	—	—
MIÉP***	—	—	5,5	4,4	2,2	—	—	—	—
Jobbik	—	—	—	—	—	16,7	20,3	19,1	—
LMP	—	—	—	—	—	7,5	5,4	7,1	—
DK	—	—	—	—	—	—	—	5,4	—
Egységben Magyarországért	—	—	—	—	—	—	—	—	34,4
Mi Hazánk Mozgalom	—	—	—	—	—	—	—	—	5,9

*2002: Fidesz-MDF, 2006-tól Fidesz-KDNP **2014: Összefogás, 2018: MSZP-Párbeszéd ***2006: MIÉP-Jobbik

22 EGYÉNI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÓKERÜLETEK

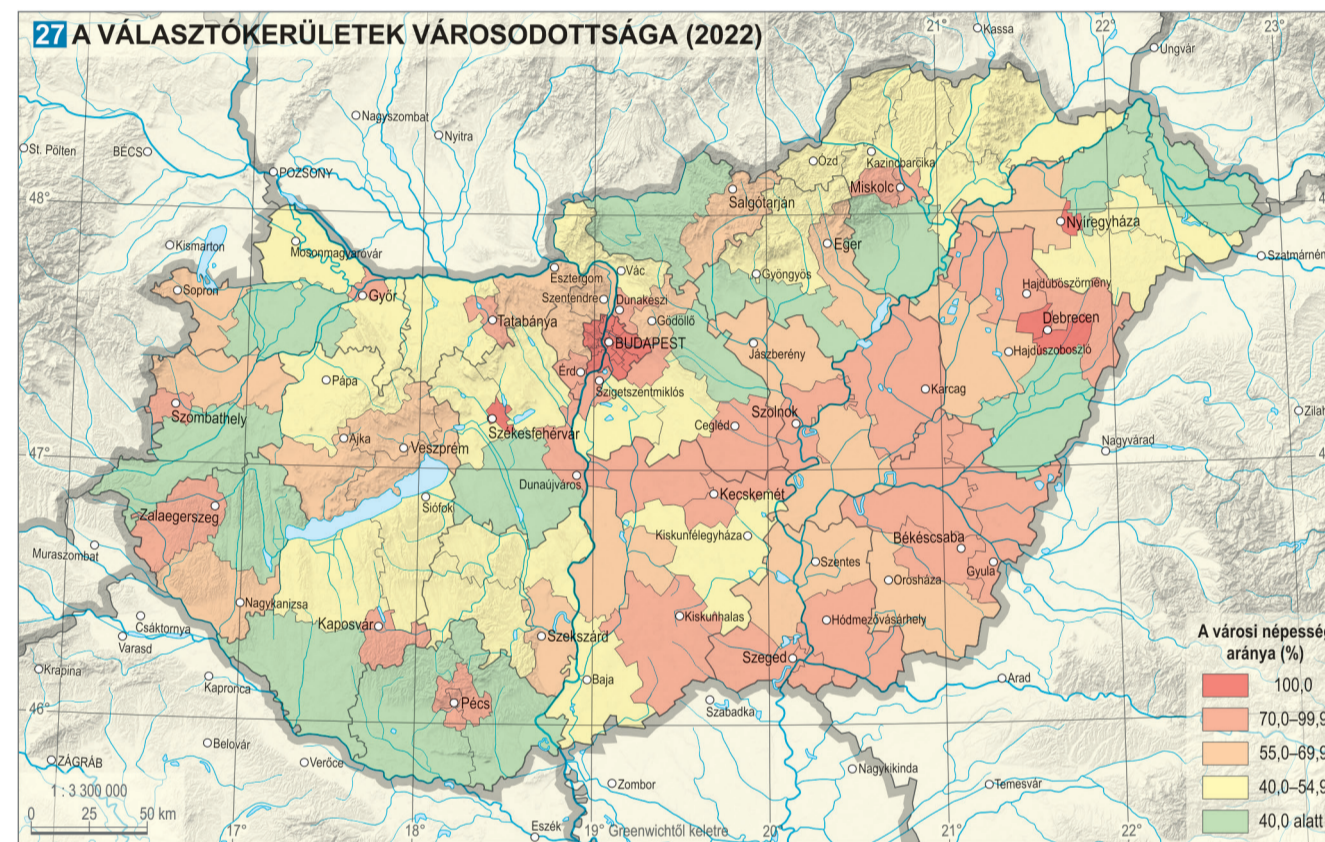
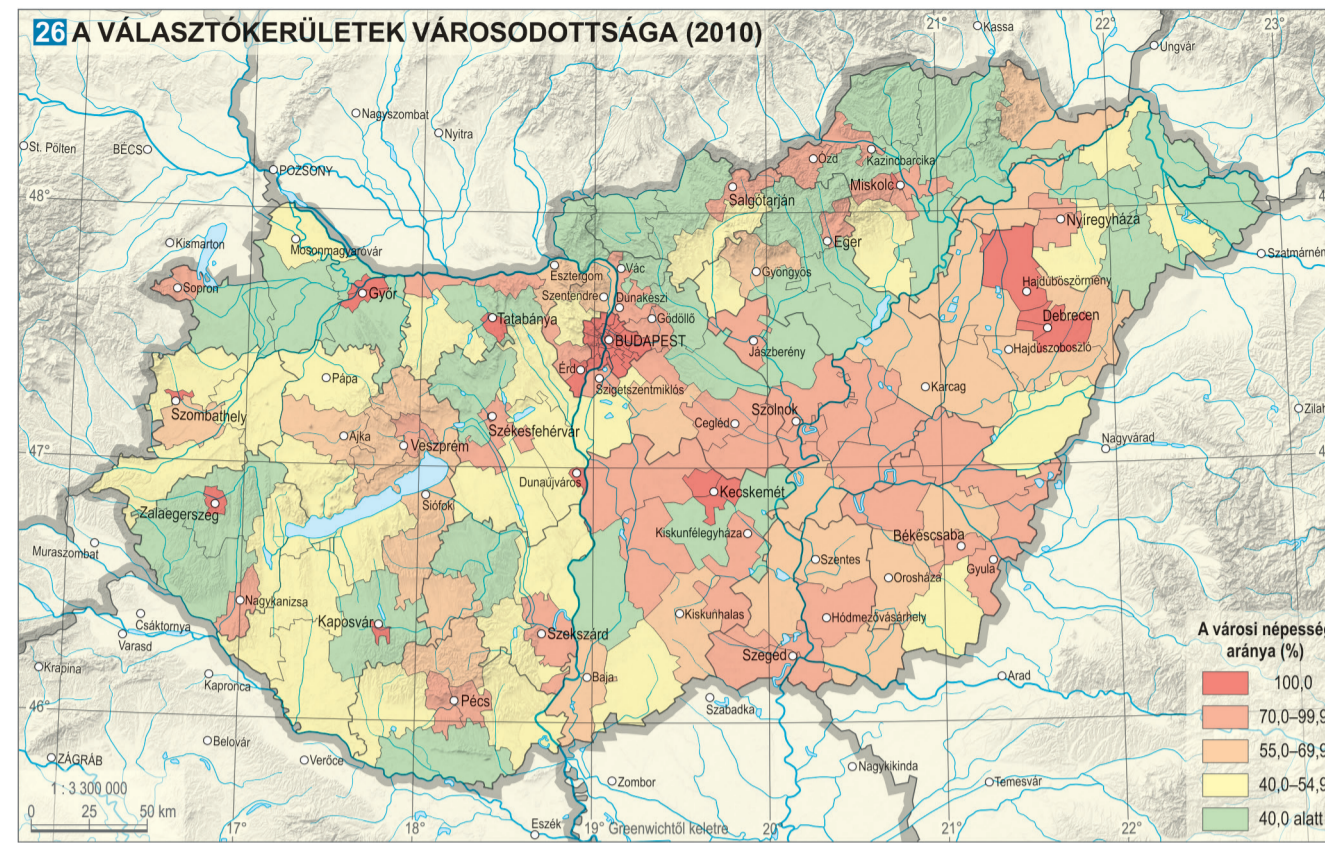
vel a második fordulón – juthatott a parlamentbe. Az egyéni jelöltek állításának előfeltétele 750 ajánlószelvény (ún. „kopogtatócédula”) összegyűjtése volt. Az egyéni választókerületek mellett 20 területi választókerület is létrehozott (19 megye és a főváros), ahol a pártok által indított területi listákra lehetett szavazni.

A pártok csak úgy állíthattak területi listákat, ha az adott megyében meghatározott számú (a választókerületek negyedében, de legalább két kerületben) egyéni jelöltet tudtak állítani. Országos listát az a párt állíthatott, amelynek legalább hét területi választókerületben listája volt. Ennek alapján 152 területi listás és 58 or-

szágos listás, tehát összesen 210 listás mandátumot osztottak ki a kapott szavazatok arányában. A 176 egyéni választókerületi és 210 listás képviselő együtt adta ki a parlament 386 fős létszámát. A mandátumot nem szerzett egyéni választókerületi jelöltek és a területi lista töredékszavazatai felkerültek az országos listára, ami főként a kisebb pártok képviselőinek számát gyarapította. A parlamenti mandátumok túlzott elaprózódását elkerülendő – más országokhoz hasonlóan – a parlamentbe jutás feltételét 4%-os, majd 1994-től 5%-os küszöbértékhez köthették.

A választásra jogosult személyek száma az egyes településeken, az ország belső demográfiai és vándorlási folyamatai nyomán, 1990 után jelentősen megváltozott (X. 1. 23.). A térképen előtűnnek egyfelől az előregedő, természetes fogyással és elvándorlással sújtott térségek, másrészt a vándorlási nyereséggel és fiatalos korszerkezettel, illetve magasabb természetes szaporodással jellemezhető régiók. A területileg eltérő népességi folyamatok eredményeként a 2010-es országgyűlési választásokra szélsőséges esetek álltak elő a választókerületek népességszámát tekintve. Például a vespéremi és a szigetszentmiklósi választókerület között az eltérés 2,75-szeres volt. Ráadásul 61 olyan választókerület volt, amelynek az országos átlagtól vett eltérése átlépte a 15%-os értéket (X. 1. 24.). A választókerületek méretében kialakult aránytalanság komoly demokratikus aggályokat vetett fel, hiszen egy képviselői mandátum megszerzéséhez egy népesebb választókerületben sokkal több voksra volt szükség, mint egy zsugorodó kerületben. A kérdést többek között az Alkotmánybíróság már korábban is vizsgálta, és 22/2005. VI. 17. számú határozatában alkotmányellenesnek nyilvánította a választókerületek méretbeli eltéréseit, s módosításra szólította fel az országgyűlést. Ehhez azonban a képviselők kétharmadának szavazatára lett volna szükség, amire a kiélezett politikai küzdelemben nem sok esély kínálkozott. A választási rendszer átalakítását és a választókerületi beosztás újrajrölését a 2010-ben létrejött és kétharmados kormánytöbbséget biztosító parlament kiemelt kérdésként kezelte. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló új törvény 2011-ben (2011. évi CCIII. tv.), a részleteket szabályozó választási eljárási törvény pedig 2013-ban (2013. évi XXXVI. tv.) lépett hatályba.

Az új törvények jelentősen átforgalmazták a parlamenti választások keretfeltételeit. A parlament létszámát 386-ról 199-re csökkentették, miközben az egyéni választókerületek száma 176-ról 106-ra csökkent, új választókerületi határokkal (X. 1. 22 b.). Ezzel a kerületek átlagos népességszáma megnőtt, s már csak nyolc olyan vidéki település maradt, amelyet több szeletbe vágtak a választókerületi határok. Az új választójogi törvénnyel megváltozott az egyéni választókerületi és a listás mandátumok egymáshoz viszonyított aránya, az előbbiek javára. A korábbi kétfordulós választásokat egyfordulósra módosították, így elég volt relatív többséget szerezni az egyéni választókerületekben. Ez főként a kisebb pártokat érintette kedvezőtlenül, hiszen nem volt lehetőségük taktikai visszaféléstésük révén egyéni mandátumokat szerezni. További egyszerűsítést jelentett, hogy az egyéni választókerületekben a jelöltállításához a korábbi 750 ajánlás helyett már 500 is elegendő volt, és egy választópolgár egyszerre több jelöltet is ajánlhatott. A listás oldalon megszűnt a megyei lista, s változtak a listaállítás szabályai is. Innentől az a párt állíthatott országos listát, amelynek legalább kilenc megyében és Budapesten, minimum 27 egyéni választókerületben képviselőjelöltje volt. Változást jelentett a korábbiakhoz képest, hogy 2014 után a határon túli, kettős állampolgársággal rendelkező magyarok is szavazati jogot kaptak, bár többségük – regisztrált magyarországi la-

kóhely híján – csak a listákra voksolhatott. Módosult a töredékszavazatok elosztása is, hiszen a 2014. évi választásoktól kezdve az egyéni választókerületekben a győztesek is kaptak töredékszavazatot. Ez a változás is inkább a kis pártok számára jelentett hátrányt. Mindezt egybevéve az új választójogi szabályozás egy létszámában kisebb és összetételében a területi reprezentáció irányába eltolódó parlamentet eredményezett.

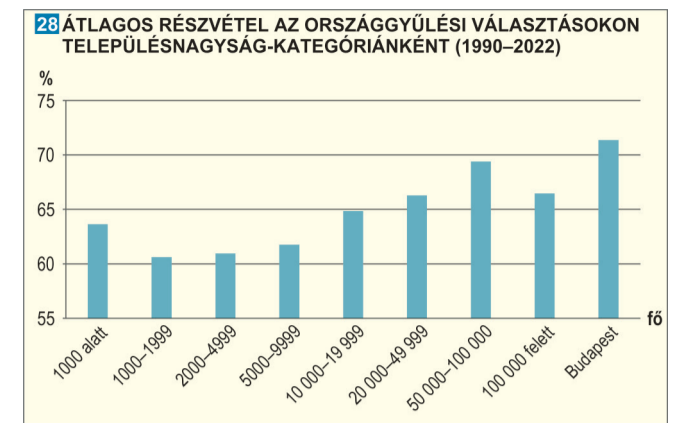
Az új választási törvény az egyéni választókerületek méretbeli (azaz választásra jogosultak száma szerinti) eltéréseinek még elfogadható szintjét az országos átlaghoz képest 15%-ban határozta meg. Ennél nagyobb eltérés esetén már módosítást javasolt, 20% feletti különbség esetén pedig egyenesen kötelezi a parlamentet a kerületi beosztás átrajrolására, feltéve, ha több mint egy év áll rendelkezésre a következő országgyűlési választásokig. A törvény bármilyen módosítás esetén továbbra is kötelező érvényűnek tekinti a megyehatárokat (és Budapest határainak) sérthetlenségét, valamint az egybefüggő választókerületek elvét.

A 2011-ben meghízott és először 2014-ben alkalmazott egyéni választókerületi beosztás a korábbi aránytalanságok nagy részét orvosolta. Az országon belüli népesedési folyamatok azonban idővel újabb egyenlőtlenségeket hoztak a felszínre. Ennek következményeként a 2022-es parlamenti választásokra már hét kerület nem teljesítette a törvény által előírt arányossági kritériumokat (X. 1. 25.).

A választások során a pártok támogatottságát és a választói aktivitást nagymértékben befolyásolja egy-egy választókerület településszerkezete, a települések átlagos mérete, a városalakók aránya. A vidéki kerületek választói érdeklődő témák és ideológiai orientációk érthetően eltérnek a városi, különösen a nagyvárosi kerületektől. A hazai választókerületek többsége ugyan városokat és falvakat egyaránt magában foglal, s ezzel ötvözi a városi és falusi népesség választási preferenciáit, de vannak szélsőséges esetek is. 2010-ben a tisztán városlakókat tömörítő választókerületek aránya 27,3% volt, míg a döntően falusiasak (40% alatti városodottságú kerületek) az összes választókerület 17%-át tették ki (X. 1. 26.). Mivel a választókerületek 2011-es átrendezése során a korábbián kevesebb számú, de nagyobb kerületek hoztak létre, nőtt a kevert népességű kerületek aránya (X. 1. 27.). A tisztán városi választókerületek részeseisé 20,7%-ra, a falusi kerületek aránya 13,2%-ra csökkent.

Választási részvétel

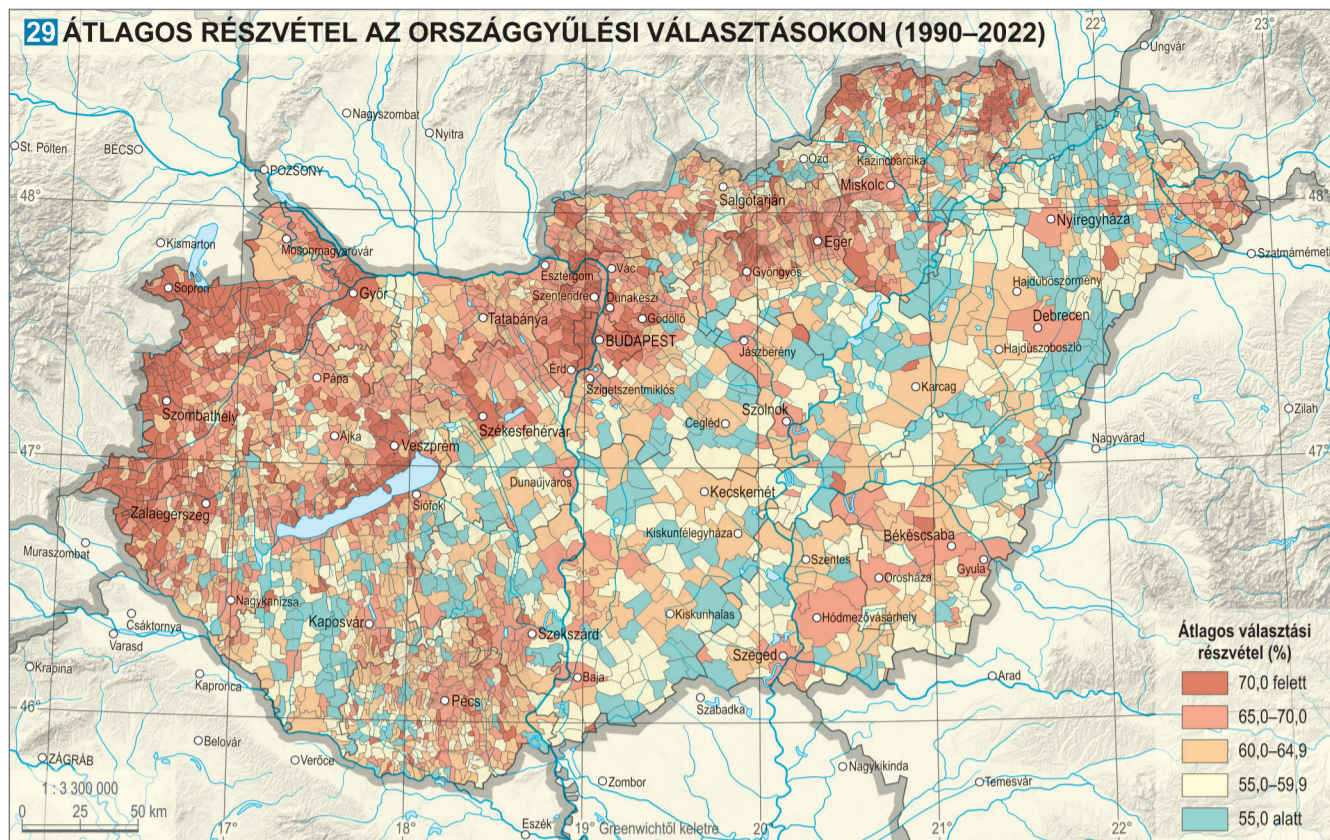
A választási részvételi arány a társadalom politikai aktivitásának, egyben a többpárti demokrácia érettségének a mérőszáma. Minél többen mennek el szavazni, annál biztosabbak lehetünk abban, hogy az embereket érdekli az ország sorsának és a sajátjuknak jövőjének alakulása, fontosnak érzik, hogy beleszóljanak a hatalomgyakorlás és a kormányzás kérdésébe. Ilyen összefüggésben

az volt várható, hogy az 1990-es 65%-os részvételt követően a parlamenti választások során egyre többen mennek el szavazni, s Magyarországon is a fejlett európai demokráciákra jellemző 70–80% közötti részvételi arány válik általánossá. Mindez nem következett be, s húsz év eltelte után a 2010-es választásokon a részvételi arány csaknem pontosan megegyezett az 1990-es szinttel, 2014-ben pedig 61,8%-ra csökkent. Az eddig tartott kilenc parlamenti választás az átlagos választási részvétel 66,1%-os, s csupán három alkalommal, 2002-ben, 2018-ban és 2022-ben haladta meg kevéssel a 70%-ot, minden alkalommal a kiélezett kampánynak és a széles körű mozgottságnak köszönhetően. A rendszerváltozás óta tartott hazai választások részvételi átlaga nagyonban hasonlít Csehországnak (65,1%) és Szlovákia (64,4%) értékéhez, de jelentősen meghaladja Románia (56,2%) és Lengyelország (49,5%) mutatóját.

A választási részvétel jelentős különbségeket mutat a településhálózaton belül, s a településhierarchiában a választási részvétel U alakú görbét formál (X. 1. 28.). Valamennyi választás alkalmával Budapesten volt a legmagasabb a választási részvételi arány, bár a főváros átlaga mögött is szomorító különbségek húzódnak meg. Kiugróan magas, 75–80% körüli a részvétel a budai kerületek (II., XII. kerület) zömmel értelmiségiek lakta választókerületeiben, míg a szegényebb és kevésbé iskolázott társadalmi rétegeknek otthont adó városrészekben (pl. Józsefváros, Csepel) a részvételi arány alig éri el az országos átlagot. Budapest után az 50 és 100 ezer fő közötti vidéki nagyvárosokban a legmagasabb a részvétel, majd a településmérettel együtt meredeken csökken, s az egy-két ezer fős községekben éri el a legalacsonyabb értékét (60% körül). Ezt követően az ezer főnél kisebb településeken ismét nő az átlagos választási aktivitás, ami a kisközségek erősebb társadalmi kohéziójával hozható összefüggésbe. Jelzi a kisfalvak csoportjának heterogenitását, hogy abszolút értékben az eddigi legmagasabb és legalacsonyabb választási részvételi arányt is ilyen településeken mérték. A negatív csúcspont a Somogy megyei Pálmajor, ahol a 290 lakosú település választásra jogosult polgárainak csupán 21,2%-a ment el szavazni az 1998-as parlamenti választások első fordulójában. Ezzel szemben többször előfordult, hogy egy-egy település valamennyi választópolgára elment szavazni, mint 2002-ben Keresztéte vagy Iborfia, 2018-ban pedig Felsőszentzserébet és Iborfia esetében, melyek 20–30 fős törpefalvak.

A választási részvétel földrajzi szempontból markáns különbségeket mutat (X. 1. 29.). A rendszerváltozás óta lebonyolított kilenc parlamenti választás során Budapesten és a Nyugat-Dunántúlon rendre az országos átlagot meghaladó arányban vettek részt a választásokon, de a népesebb városok, illetve környékük ugyancsak kitűnnek nagyobb választói aktivitásukkal. Kirajzolódik egy Nagykanizsa–Sárospatak vonal, mely két markánsan eltérő részre osztja az országot. Az ettől északnyugatra található településeken (Nyugat-Dunántúl, a Balaton térsége, Budapest és az agglomeráció északi része, valamint Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye aprófalvas térségei) magasabb, míg az ettől délkeletre

lévő területeken (Dél-Dunántúl és az Alföld) alacsonyabb a választói aktivitás. Az utóbbiakból csupán a megyei jogú városok (Szeged, Debrecen) vagy nagyobb települések (Szarvas, Orosháza) emelkednek ki. Az országban belüli fejlettségbeli (pl. iskolázottság szintje, jövedelem, városiasodás) különbségeket láthatjuk a választói aktivitás – tartósnak mutató – területi különbségeiben visszatükröződni. Történelmileg a Nyugat-Dunántúl és a fővárosi térség országunk legvárosiasodottabb régióit alkotják, szemben a kevésbé urbanus, hagyományosan inkább a mezőgazdaságra támaszkodó kelet-magyarországi régiókkal. Olyan tényezők, mint a mezőgazdasági munkák dandárját jelentő tavaszi (márciusi–áprilisi) időszak, vagy a szavazóhelyiségek nehezebb megközelíthetősége (pl. tanyavilág), ugyanakkor rányomják bélyegüket a választási részvételre. Erre következtethetünk abból, hogy a legalacsonyabb részvételi arányokat éppen az intenzív mezőgazdasági kultúrával és kiterjedt tanyavilággal rendelkező körzetekben regisztrálták. Másfelől a fiatalosabb korszerkezet, a magasabb átlagos iskolázottsági szint hozzájárul Budapest és a nyugati országrész lakosságának nagyobb politikai aktivitásához.

A választási részvétel közel sem állandó még ugyanazon a településen sem. Időbeli változása hasznos információkat nyújthat az adott település, illetve térség társadalmi átalakulásáról (X. 1. 30.). Az évtizedeken keresztül stabilan magas (átlag feletti) választási részvétel

telleg jellemezhető települések lakói rendre nagyobb arányban vesznek részt a politikai életben, így nagyobb a befolyásuk a döntéshozatalban is. Ezek a fővárosi, a Balaton környéki és nyugat-dunántúli települések, illetve Eger vidéke. Fontos csoportot képeznek a növekvő részvétellel jellemezhető területek, ami egyaránt eredeztethető a helyi társadalom átalakulásából vagy a választói aktivitás általános növekedéséből. Mindkét esetben a politikai véleménynyilvánítás erősödését figyelhetjük meg. Előbbire szolgál példaként Budapest környéke, ahol a fiatalabbak és magasabban képzettek szuburbanizációja járult hozzá a választási részvétel növekedéséhez, míg az utóbbira a vidéki térségeken belül Bács-Kiskun megye keleti, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye középső része hozható fel példaként. E területeken az ezredforduló után örvendően megnőtt az amúgy meglehetősen alacsony választási részvételi aktivitás. A csökkenő vagy hullámzó (volatilis) választási részvétellel rendelkező területek kijelölik Magyarország tipikus válságövezeteit. Ez alól csak a Nyugat-Dunántúl jelent kivételt, ahol a kezdeti rendkívül magas részvétel kezdett el kismértékben csökkenni, ami nem áll összefüggésben a térség fejlődési dinamikájával.

Választási eredmények

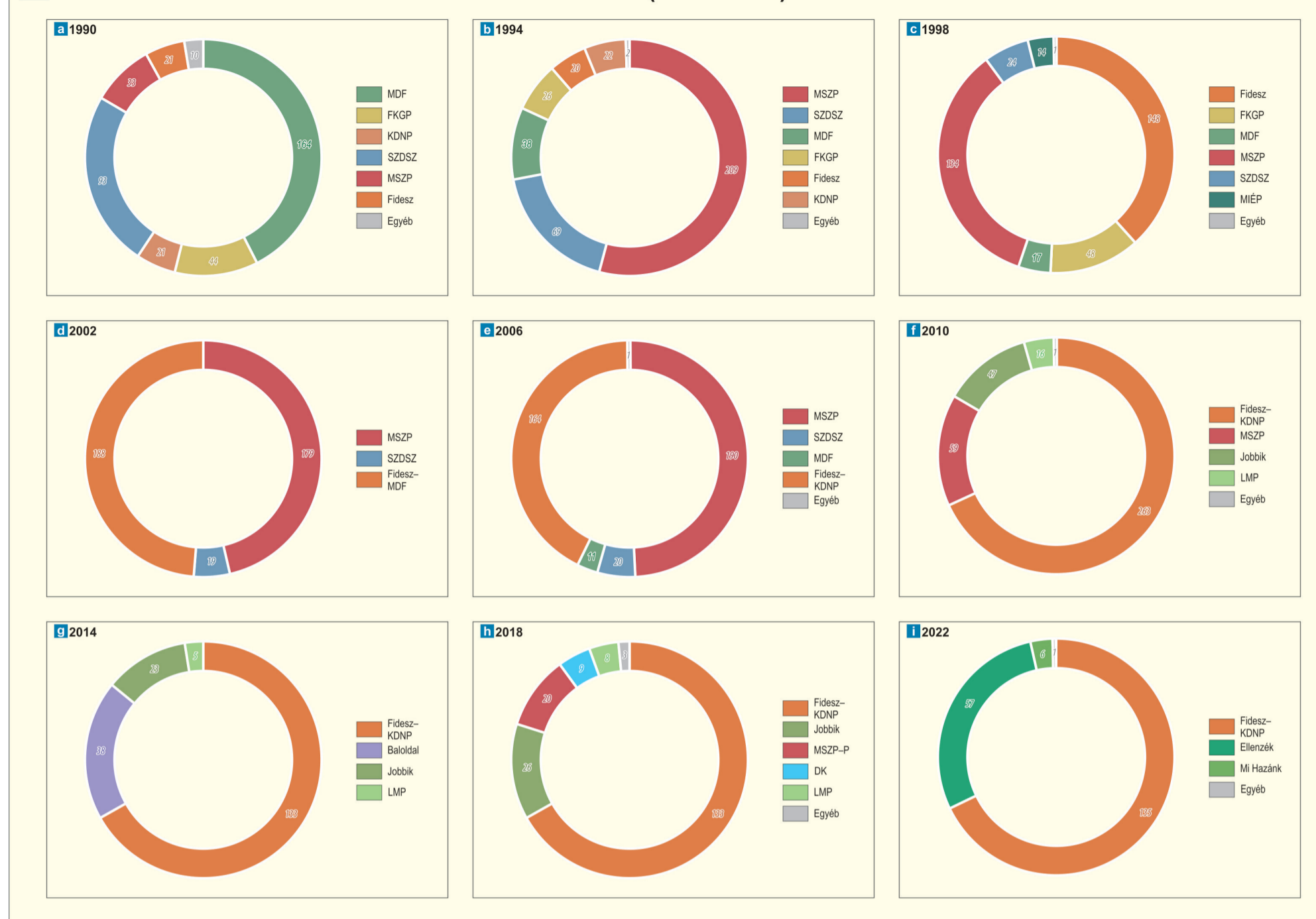
Az 1990 óta tartott kilenc parlamenti választáson indulni tudó egyéni képviselőjelöltek, illetve országos listát állítani képes pártok száma folyamatosan csökkent.

Amíg 1990-ben még 1623 egyéni képviselőjelölt tudott kellő számú ajánlószelvényt összegyűjteni, addig 2010-ben már csak 810 (X. 1. 21.). Ezután – bár az egyéni képviselőhelyek száma 176-ról 106-ra csökkent 2014-re – 2018-ra megduplázódott az egyéni képviselőjelöltek száma, hogy aztán a 2022-es választásokra hirtelen 663 főre csökkenjen. Mindez a magyar választási rendszer jellegével és 2011-es átalakításával hozható összefüggésbe, ami inkább csak a nagy tömörüléseket engedi a kormányzati pozíció közelébe.

Az 1990-től eredeztethető legújabb kori magyar parlamentarizmus időszakában eddig 11 pártnak és politikai mozgalomnak sikerült önállóan vagy pártszövetségben listáról bejutnia a parlamentbe, 13 formációnak pedig frakciót alakítania. Közülük azonban csak ketőnek, a Fidesznek és a Magyar Szocialista Pártnak (MSZP) sikerült ez valamennyi alkalommal. A rendszerváltásban kulcsszerepet játszó Magyar Demokrata Fórum (MDF) és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) öt választás után, 2010-ben már nem jutott parlamenti képviselőre. Időközben feltűntek és parlamenti frakcióhoz jutottak olyan új pártok és mozgalmak, mint a Jobbik, a Lehet Más a Politika (LMP), a Demokratikus Koalíció (DK), a Párbeszéd, a Momentum és a Mi Hazánk Mozgalom. Mindez jelzi a pártrendszer fokozatos átalakulását. Az ország társadalmi-gazdasági átalakulása nyomán előállt nehézségek, illetve a nyomukban járó kiábrándulás a választókat rendre arra sarkallták, hogy bizonyos pártoktól elforduljanak, s új pártokat juttassanak az országgyűlésbe. Ennek megfelelően a parlament összetétele az elmúlt időszakban hektikusan változott (X. 1. 31.). Csupán a Fidesz–KDNP 2010 óta megfigyelhető kétharmados többsége hozott stabilitást.

A politikai pártoknak, továbbá az általuk képviselt ideológiáknak jól leírható a térbeli támogatottsága. Az eddigi kilenc választás eredményeinek elemzéséhez a választókerületeket vesszük alapul, ahol az első fordulónban győztes párt területi listán kapott eredményét vesszük figyelembe. Az 1990-es választások során két párt, a liberális SZDSZ és a mérsékelt konzervatív MDF versenyt futatásán lehettek szemtanúi. A két párt versenyéből az MDF került ki győztesen, nem kis részben a keleti országrész erőteljesebb támogatásának köszönhetően (X. 1. 32.). A párt legjobb eredményeit a Közép-Dunántúl mellett az Alföld választókerületeiben érte el. Az 1994-es választások nyertese, a parlamenti mandátumok több mint felével, az MSZP volt. A rendszerváltás okozta gazdasági kihívások (pl. munkanélküliség) nyomán, a gazdasági hanyatlás által legsúlyosabban érintett Kelet-Magyarország volt a mérleg nyelve, az MSZP itt aratta legnagyobb sikereit, s az MDF kormányzat elleni „dacsavazás” Somogy és Komárom-Esztergom megyék mellett itt mozgatta meg a legnagyobb tömegeket (X. 1. 33.). Az 1998-as választásokon az MSZP (32,9%) pártlistán ugyan megelőzte az időközben jobboldali párttá vált Fideszt (29,5%), viszont az egyéni választókerületi versenyben a visszalépéseknek köszönhetően riválisa jóval több mandátumot szerzett. Ez azt jelentette, hogy 148 képviselővel a Fidesz lett a legnagyobb parlamenti erő, s ő alakíthatott koalíciós kormányt. A Fidesz végső győzelmét főként a nyugat-dunántúli szavazók jelentős támogatásának köszönhette, míg az MSZP kelet-magyarországi befolyása gyengült (X. 1. 34.). 2002-ben, bár összességében a Fidesz kilenc mandátummal többet szerzett, mint a rivális MSZP, a parlamenti matematika folytán még is balliberális (MSZP – SZDSZ) kormány alakult (X. 1. 31.). A Fidesznek ekkorra már markánsan kirajzolódott a nyugat-magyarországi bázisa, emellett Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben mozgott meg tömegeket (X. 1. 35.). Az MSZP

31 ORSZÁGGYŰLÉSI MANDÁTUMOK MEGOSZLÁSA (1990–2022)

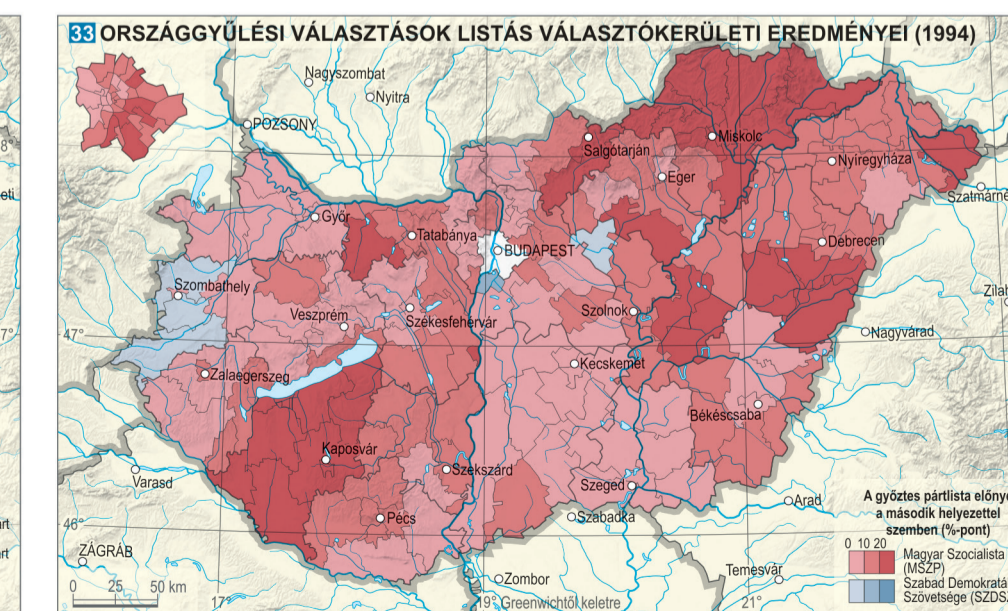
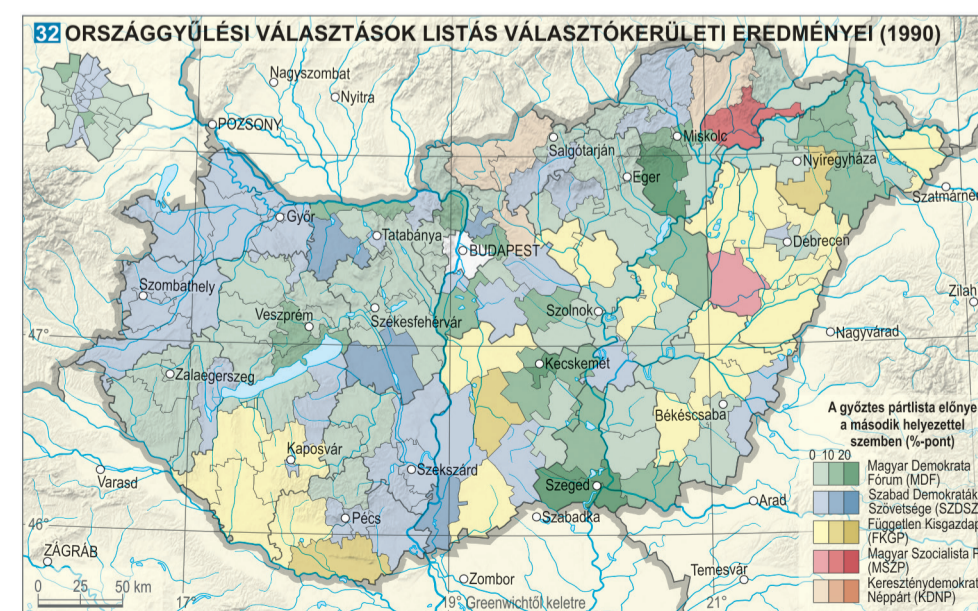
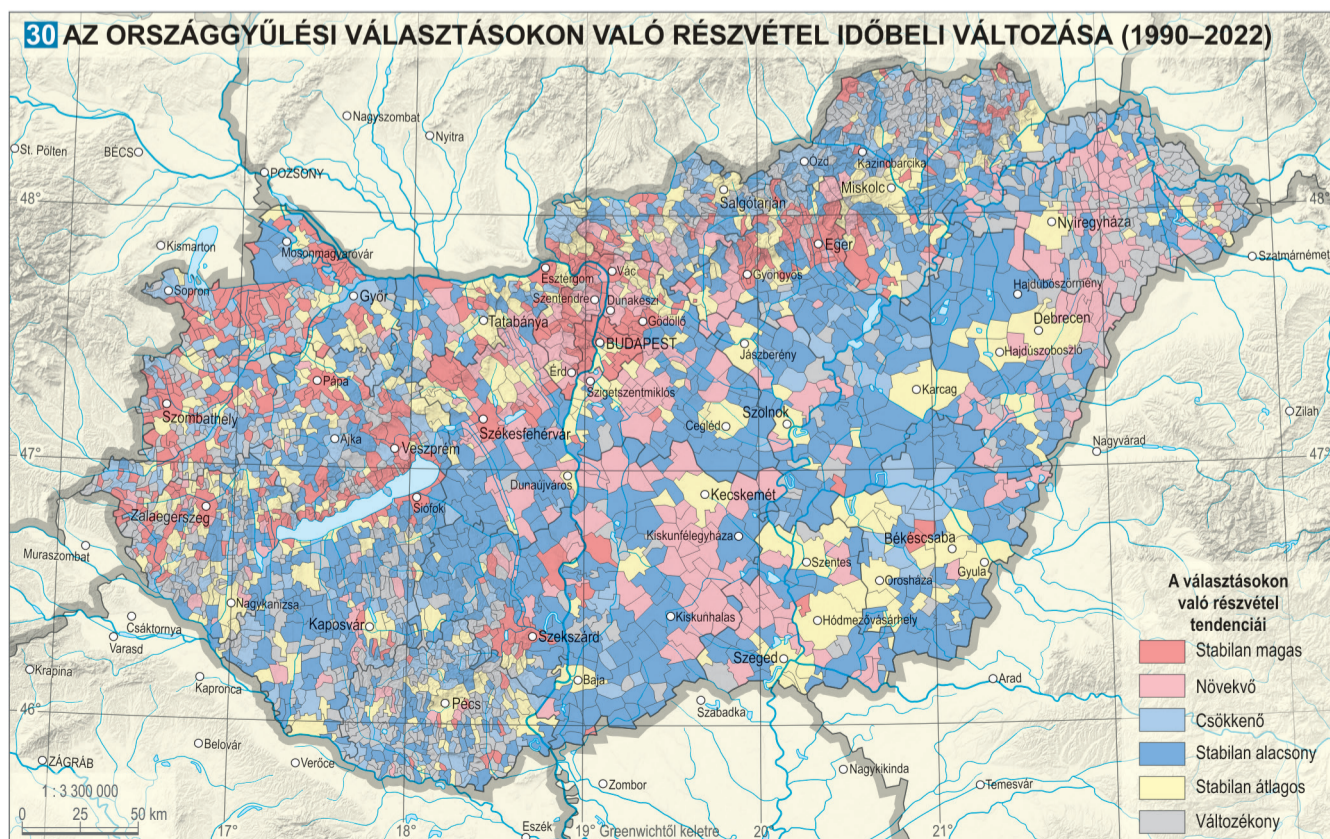
egyedül a borsodi iparvidéken őrízte meg átlagosnál jóval erősebb befolyását. Ez a térbeli mintázat 2006-ra sem változott jelentősen (X. 1. 36.), viszont ekkor már egyértelműen a baloldal szerezte meg az egyéni mandátumok többségét és alakíthatott újfent koalíciós kormányt a liberális SZDSZ-szel.

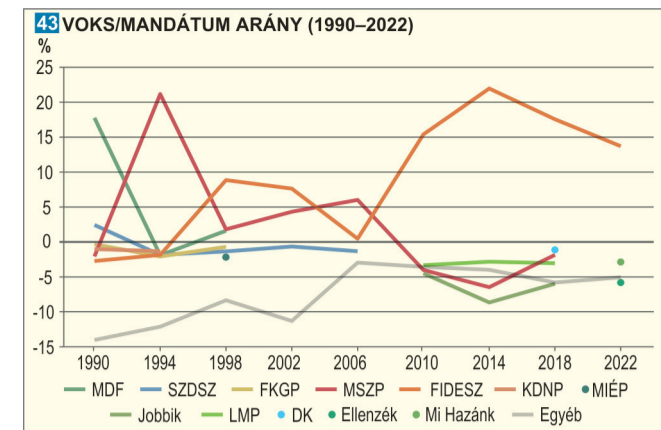
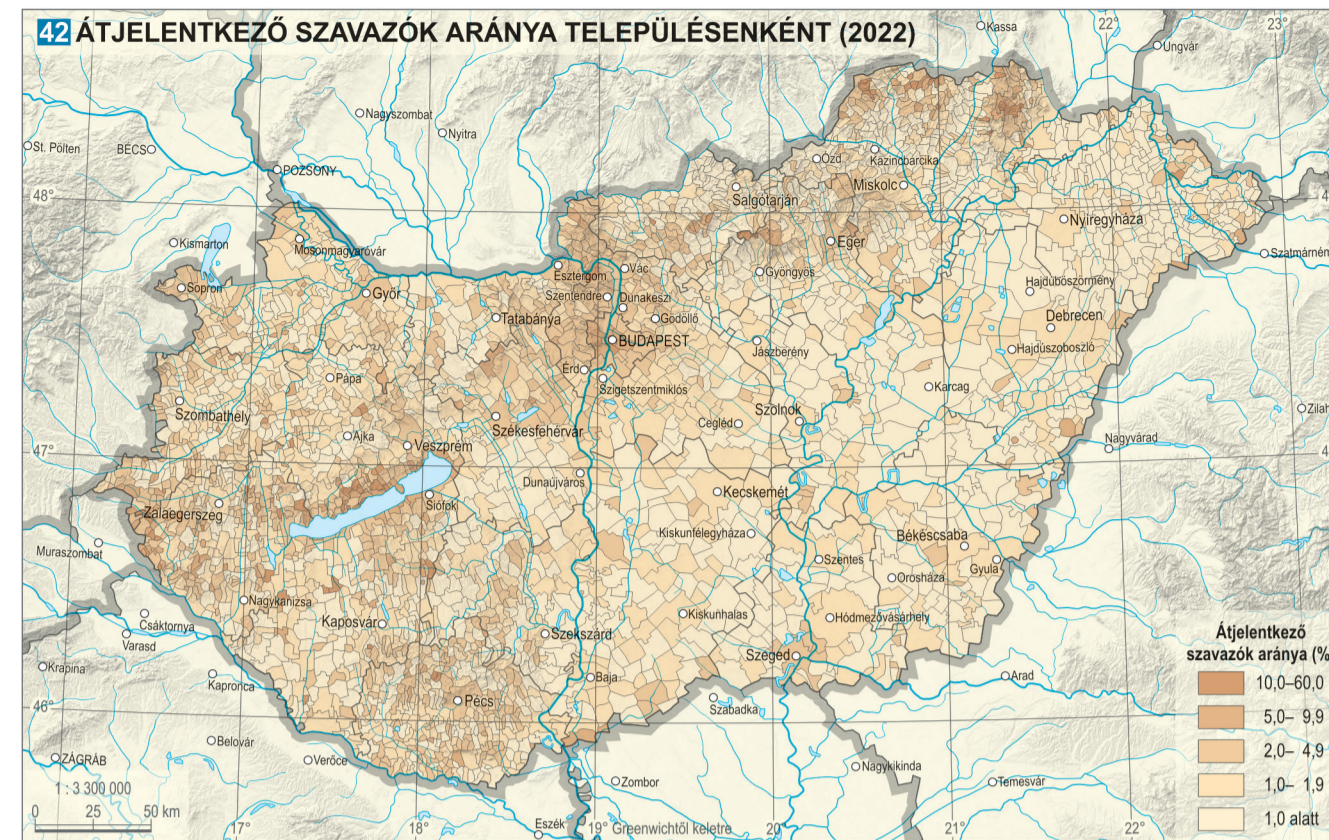
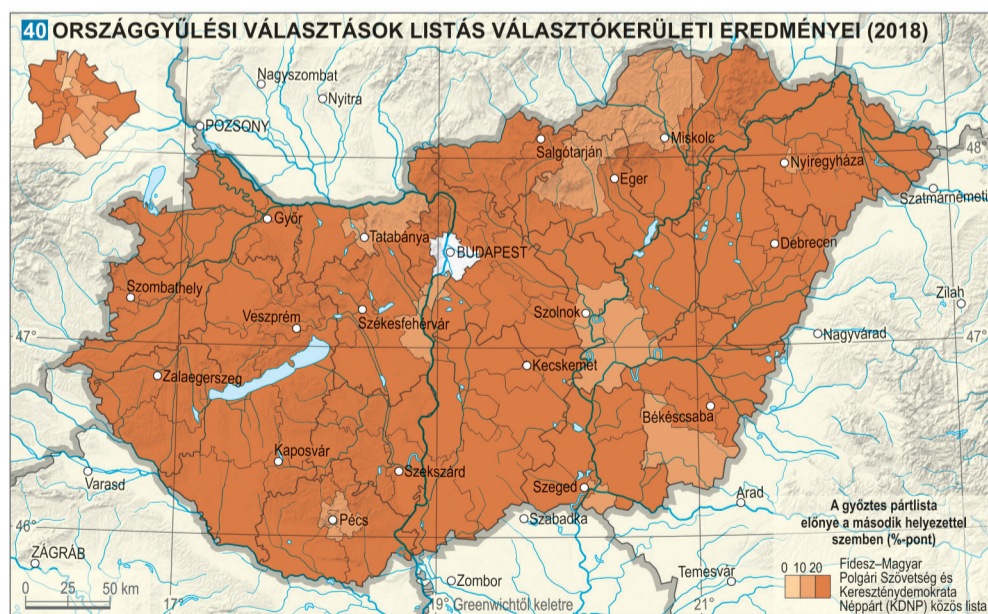
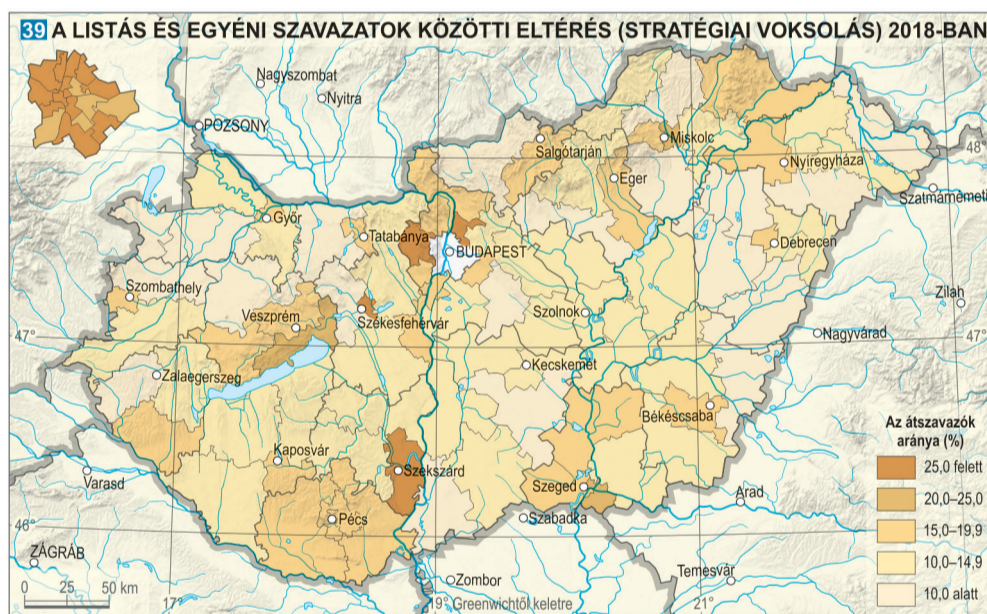
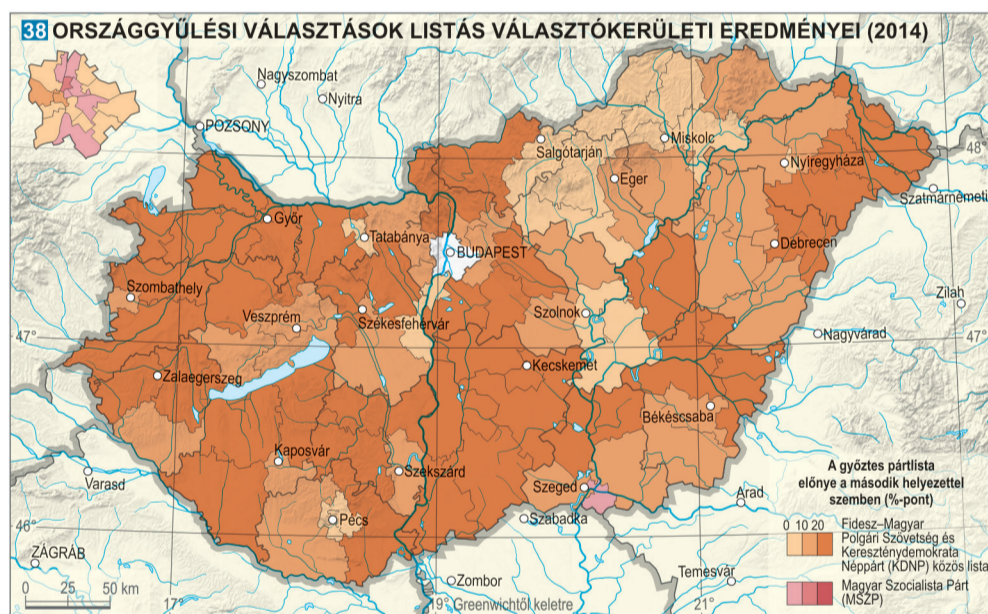
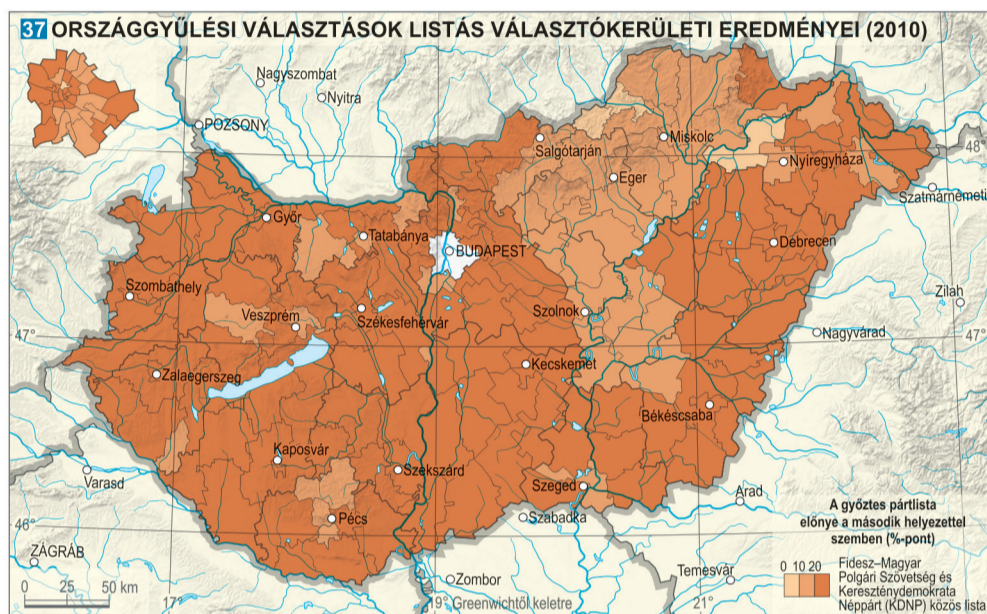
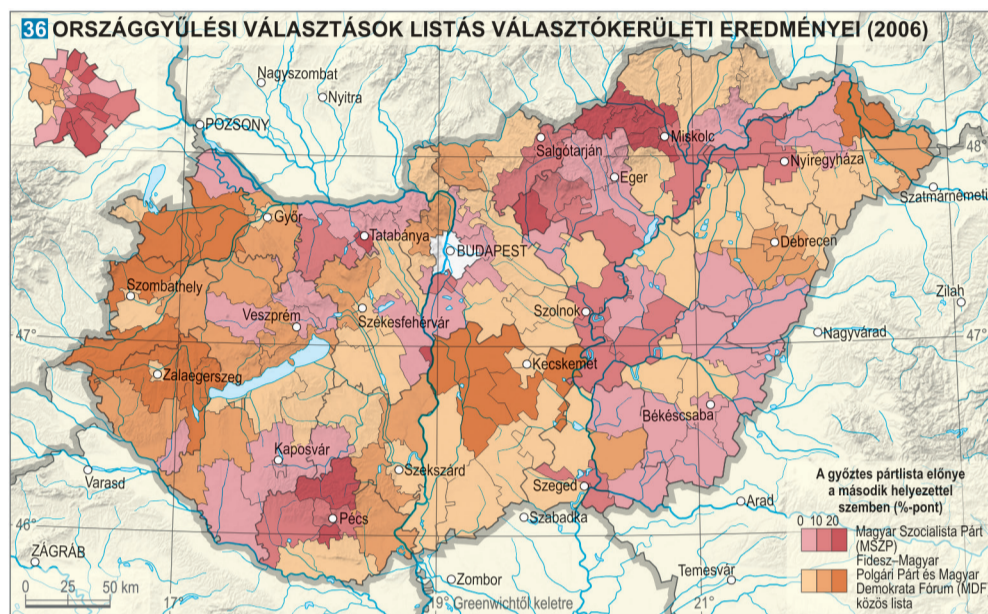
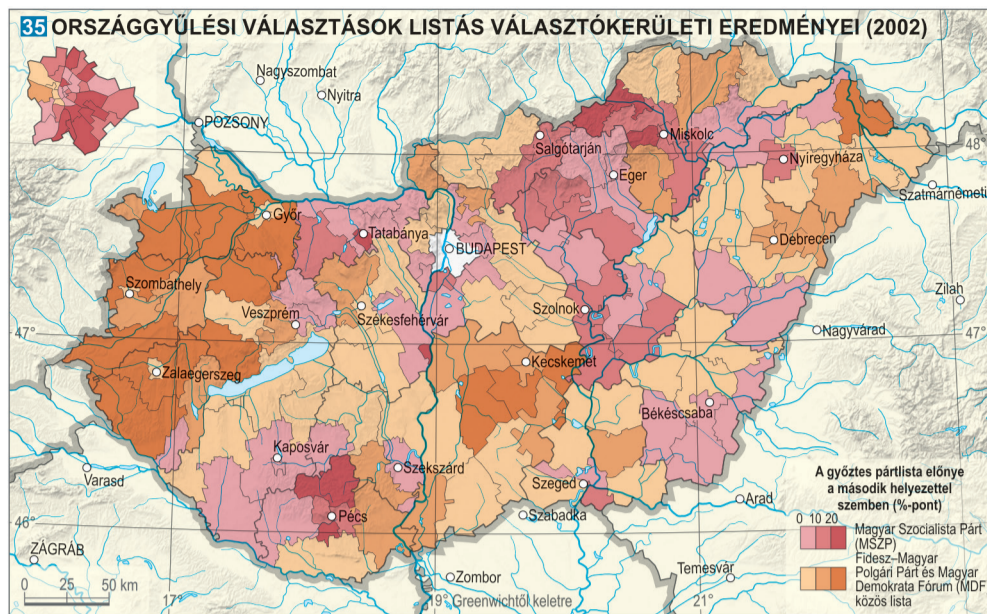
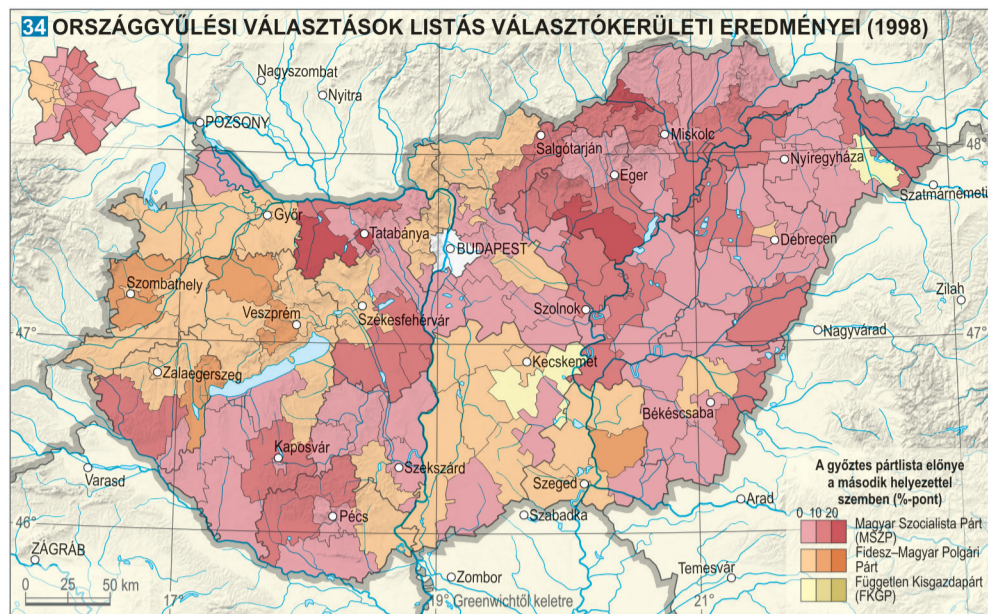
A formálódó kétpólusú pártrendszer 2010-ben a Fidesz–KDNP főlényes (52,73%-os országos listás és a törvényhozásban kétharmados győzelmével bomlott fel, mivel mind jobbról (a nemzeti radikális Jobbik), mind balról (a zöld LMP) új szereplők kerültek be a parlamentbe, míg az MSZP – az előző ciklusban mutatott kormányzati tevékenysége révén – szavazóinak több mint felét elvesztette. Az utóbbi jelenség főleg a vidéki, volt szocialista iparvidékekre volt jellemző, ahol a baloldaltól kiábrándult szavazókat részben a Jobbik, részben pedig a Fidesz–KDNP tudta megszólítani (X. 1. 37.). 2014-ben tartották az első voksolást az új választójogi törvény alapján, melyben szintén vegyes rendszerben,

de már kevesebb (106) egyéni kerületi és még kevesebb országos listás mandátum (93) sorsáról, egy fordulónban dönthettek a szavazók. Habár a Fidesz–KDNP előnye országosan és jó néhány kerületben mérséklődött, a hagyományosan erős területein (Nyugat-Dunántúl, Bács-Kiskun, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) megtartotta jelentős mértékű támogatottságát (X. 1. 38.). Mindezek eredményeként a kormányzó párt újfent kétharmados felhatalmazást kapott a magyar törvényhozásban. Az ellenzéki oldal tagoltsága a 2018-as választásra sem változott (sőt tovább folytatódtott a DK, a Momentum és az Együtt külön indulásával), habár a baloldali pártok koordináltan állítottak jelöltek.

A rendszerváltás óta az egyéni és listás szavazatok között jelentős együttmozgás volt megfigyelhető. Az esetek többségében az egyéni jelöltek is olyan jelölő indulása folytán a Fidesz–KDNP-lista valamennyi választókerületben az első helyen végzett, s csak néhány nagyvárosi kerületben (pl. Szeged, Pécs, Nyíregyháza,

így volt 2018-ban, amikor a kormányzó Fidesz–KDNP koalíció ellenzéki ugyan közel sem volt egységes, viszont az alkotmányozó kétharmados többséget megakadályozandó, minden kerületben próbálta megkeresni az „esélyes” jelöltet, így a választók sok esetben pártszimpátiájukat felretelve másra szavaztak egyéni-ben. Ezáltal megnőtt az egyéni és listás voksok közötti különbség (X. 1. 39.). Budapest kerületeinek többségében minden harmadik-negyedik szavazó másik pártra adta a voksát egyéni-ben, mint listán, de néhány vidéki városban (pl. Székesfehérvár, Szekszárd) is megfigyelhető volt ez. Ennek ellenére a kormányzó pártok több mint 3 százalékponttal jobb eredményt értek el, mint négy évvel korábban, viszont az átszavazás és a koordinált jelöltállítás hatására öt évvel kevesebb egyéni mandátumot szereztek 2014-hez képest. Az ellenzéki pártok külön indulása folytán a Fidesz–KDNP-lista valamennyi választókerületben az első helyen végzett, s csak néhány nagyvárosi kerületben (pl. Szeged, Pécs, Nyíregyháza,

Ennek megfelelően nem feltétlenül a turisztikai vagy egyéb célból utazók, hanem az állandó lakóhelyű életvitelszerűen távolabb lakók (dolgozók, tanulók stb.) használják ki ezt a lehetőséget. 2022-ben már 157 551

szavazópolgár (az összes szavazó 2%-a) élt az átjelentkezés lehetőségével. Ennek területi mintázata jelzi, hogy arányuk főként a nagyvárosokban, illetve a Balaton északi partján magasabb [X. 1.2.](#) Az előbbi esetben vél-

hetően a munkavállalási és tanulási célú távollét, az utóbbi esetben pedig a nyugdíjasok játszanak szerepet. A választási rendszerek aránytalanságait különböző mutatókkal mérhetjük. Közülük az egyik legegyszerűbb és legismertebb a voks/mandátum arány, amely megmutatja, hogy egy párt mennyivel szerzett több (vagy kevesebb) mandátumot az országos szavazataihoz képest. Az arányos választási rendszerekben ez a mutató kizárólag a nem jutott pártokra leadott szavazatok mutatja, míg a többségi, illetve vegyes választási rendszerekben már a kerületek határainak torzító, illetve a választási rendszer győztes jutalmazó hatásának mérésére is alkalmas. Ez a mutató Magyarországra is beszédesebb, hiszen a választási rendszer logikájából

A Kárpát-medencei, határon túli magyarság legjelentősebb politikai tömörülése a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), amely az 1989 óta tartott kilenc romániai parlamenti választás során mindenkor elérte a bejutáshoz szükséges 5%-ot. A 2000-es évektől kezdve azonban a több, egymással versengő magyar párt megjelenésével, a növekvő politikai passzivitással (csökkenő választási részvételi arány), az erdélyi magyar pártpreferenciájának változásával (román pártokra való átszavazás, főleg a nagyvárosi körzetekben) és az erősödő demográfiai fogyással a 2020. évi választások legfőbb téje immár az lett, hogy bejut-e az RMDSZ a parlamentbe.

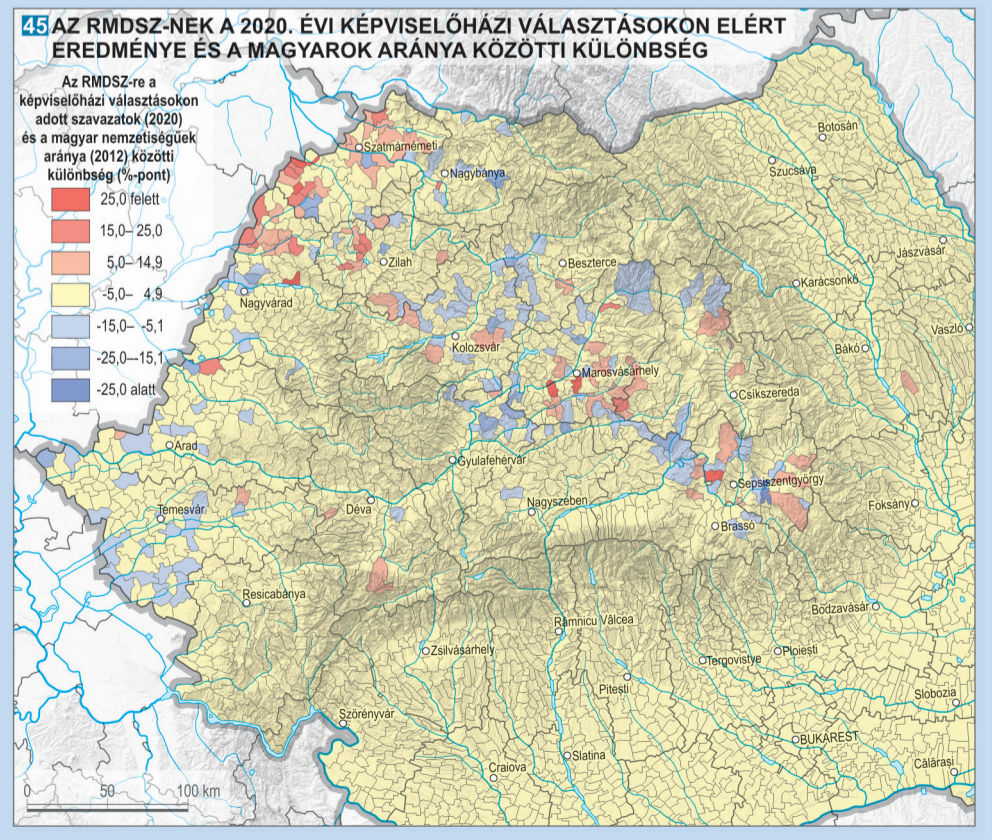
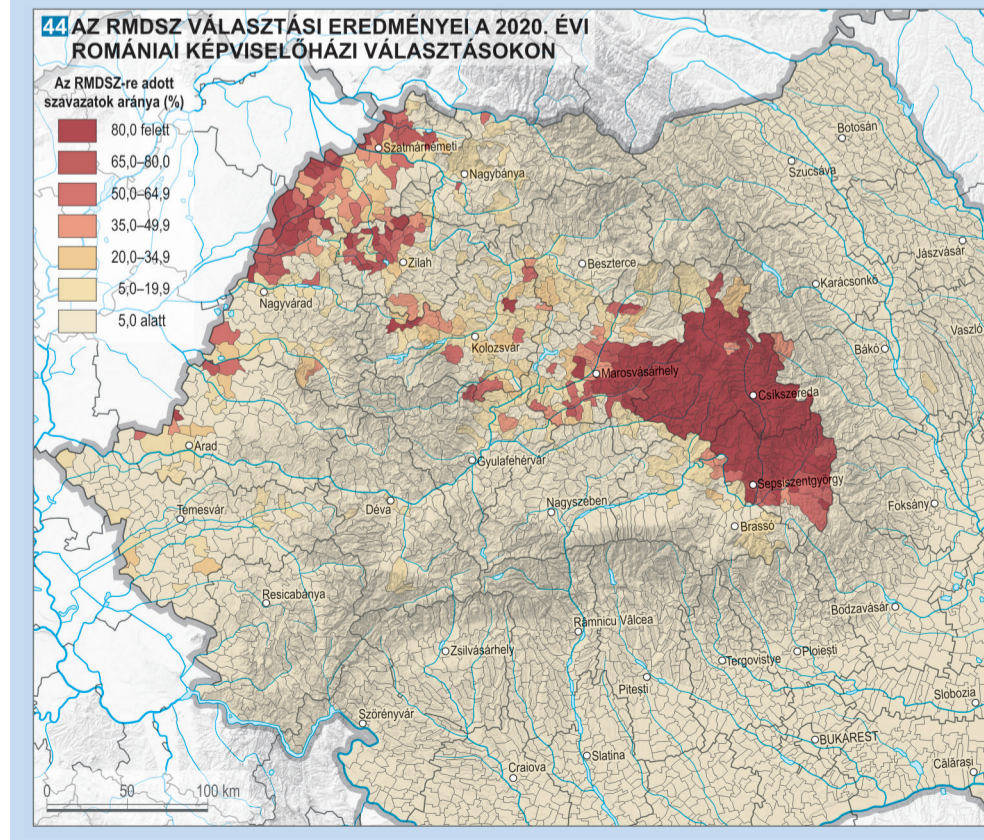
A romániai választási rendszerben minden megye egy választókerületet alkot, ahol a pártok jelöltjei szavazatarányosan jutnak mandátumhoz. Ez összesen 43 választókerületet jelent: 41 megyei, egy fővárosi és egy, a külföldön élő, de romániai állampolgársággal rendelkezőknek kialakított kerület. Az RMDSZ szereplését 2020-ban megkönnyítette egy erdélyi összmagyar megállapodás létrejötte, amely a parlamenti választásokat megelőző hónapban kötetett az RMDSZ és az annak

az évnek az őszén megtartott helyhatósági választásokon még önállóan induló és az erdélyi magyar szavazatok mintegy 15%-át megszerző Erdélyi Magyar Szövetség (Magyar Polgári Párt és Erdélyi Magyar Néppárt közötti szövetség) között.

Végül az 5 és 6% közötti eredménnyel (szénatus: 5,89%, képviselőház: 5,74%) az RMDSZ ismét parlamenti képviselőre jutott, rendkívül alacsony, minden korábbi alulmúló és Európában sereghajtó választási részvételi aránnyal (33,30%). Az 5%-os küszöb elérését segítette a nagyobb politikai mobilizáció is: a romániai magyar szavazók, Kolozs és Kovászna megye kivételével, az országos átlagnál nagyobb arányban mentek el szavazni. Az RMDSZ-re leadott voksok területi megoszlása három markáns térbeli koncentrációt mutat [X. 1.44.](#) Az első, a székelyföldi megyéket magába foglaló kelet-erdélyi terület, ahol Hargita, Kovászna és Maros megye döntően magyar többségű településeinek az RMDSZ-nek sikerült megszereznie a leadott szavazatok többségét. A második koncentráció a partiumi magyarságot tömörítő nyugati területsáv, amely Bihar, Szatmár és Szilágy megye választókerületéhez tartozik.

Ez egy kisebb méretű és kevésbé kompakt tömb, mint a székelyföldi, leképezve a magyarság területi megoszlását. A harmadik, szórtaabb térbeli mintázat Közép-Erdély vegyes etnikumú térségeit jellemzi, ahol az RMDSZ többségi szavazatarányai jellemzően vidéken, Kolozs és Maros megye községeiben jelentkeznek.

Dél-Erdélyben és a Bánságban az erősen szórványosodó magyarság rányomja a bélyegét a szerényebb választási eredményekre. Megvizsgálva az RMDSZ-re adott szavazatok és a magyar nemzetiségűek aránya közötti eltéréseket [X. 1.45.](#) világosan látszik, hogy éppen a szórványmagyarság által lakott dél-erdélyi, bán-sági és közép-erdélyi községekben és városokban vált negatív előjelűvé. A legjelentősebb pozitív eltéréseket a magyar anyanyelvű, de német (sváb) és roma (cigány) nemzetiségű községekben észlelhetjük (pl. a Partium északi részén és a Székelyföld délnyugati felén). A teljes mérleg viszont az RMDSZ szempontjából negatív, elsősorban a szórvány nagyvárosainak választói magatartása miatt: a romániai magyarok mintegy 20%-a román pártokra szavazott.

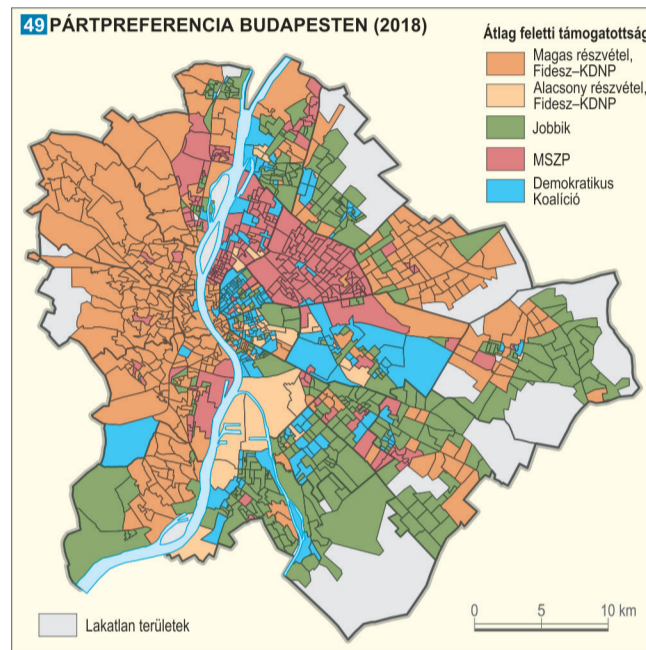
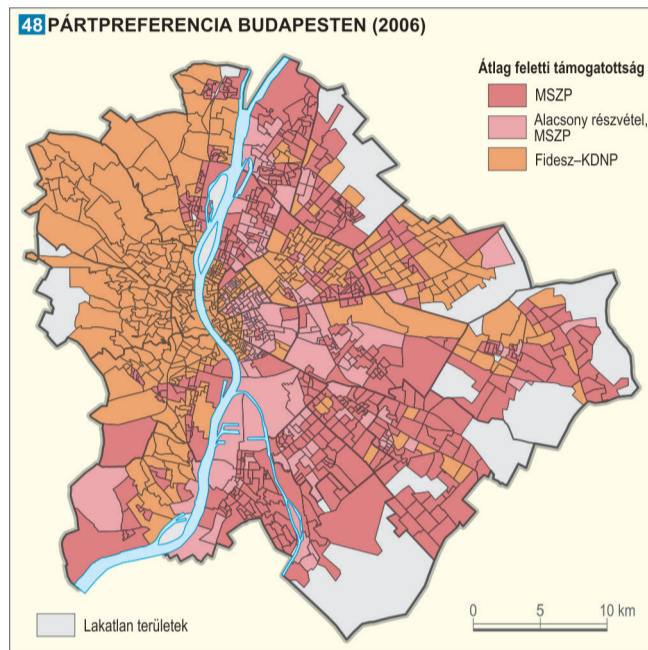
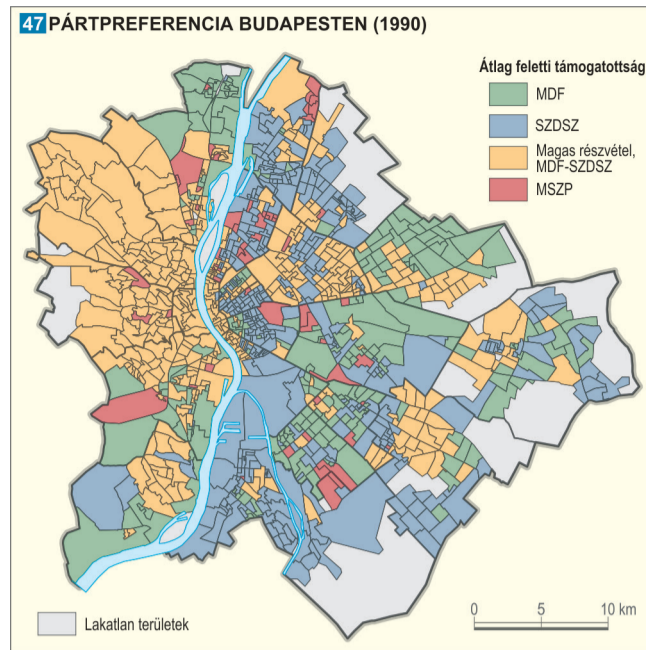
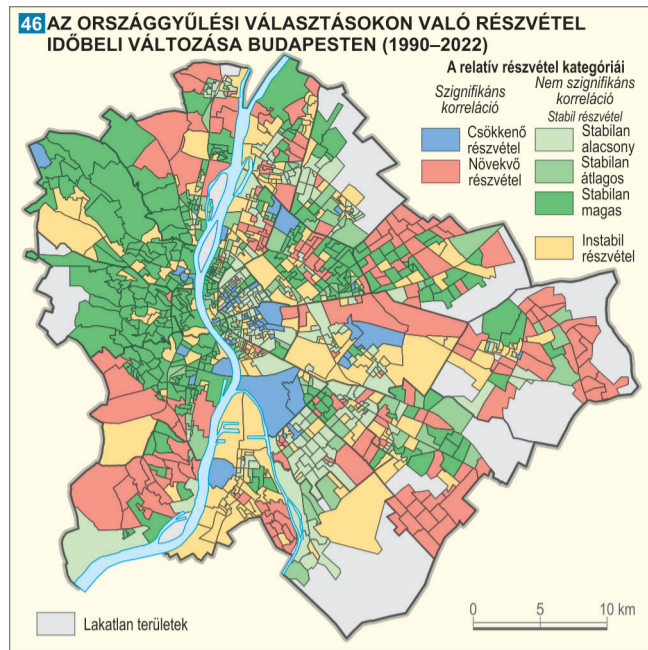

Tatabánya tudta megközelíteni a második helyezett [X. 1.40.](#) 2022-ben a *hat ellenzéki párt* (a DK, a Jobbik, az LMP, a Momentum, az MSZP és a Párbeszéd) közös jelöltekkel és listával indult a választáson a Fidesz-KDNP-vel szemben, ami ismét a kormánypártok kétharmados győzelmét hozta. Ez nem kis részben a kormánypárti médiatűlsúlynak és az ellenzéki kampány

csekély mozgósító erejének volt köszönhető, ami kivált a vidéki térségekben volt jellemző. Ennek megfelelően a választói magatartás területiségét tekintve a nagyváros-vidéki törésvonal minden korábbinál erőteljesebben kirajzolódott, hiszen az *Egységben Magyarországért* pártszövetség jelöltjei csak a fővárosban és két regionális nagyvárosban (Pécsen és Szegeden) tudtak

egyéni mandátumhoz jutni, míg a vidéki kerületekben megkérdőjelezhetetlenül a Fidesz-KDNP győzelmeskedett [X. 1.41.](#)

Víszonylag új eleme a választásoknak az átjelentkezés, amikor egy szavazópolgár nem az állandó lakóhelyén szavaz. Ezt a Nemzeti Választási Irodától kell kérvényezni, legkésőbb a választást megelőző egy hétig,

hagyományokra és jelenkori, sokszor politikusokhoz kötődő hatásokra vezethetők vissza. Az ország fővárosa, Budapest, 1,7 millió lakosával a választásra jogosultak közel egyötödét tömöríti. Miként a múltban, úgy a rendszerváltozást követően is, az itteni eredmények sok szempontból eltértek az országos átlagtól.

A választási részvételt tekintve Budapest rendre a legmagasabb értékeket mutatja, ugyanakkor a városon belül jelentős eltérések tapasztalhatók (X. 1. 46.). A fővárosban az átlagon felüli részvétellel jellemezhető területek a budai villanegyed magasán iskolázott és magas jövedelmű városrészeiben találhatóak. Emellett a növekvő választási részvétel a városban belüli vándorlás (belső szuburbanizáció) mutatója is, hiszen az ilyen területek főleg a peremkerületekben találhatóak. Ezen kívül a csökkenő vagy stabilan alacsony részvétellel jellemezhető területek egybeesnek az átalakuló, dzsentifikációval érintett negyedekkel vagy az ipari rozsdáozottal, melyek döntően a VI., VII., VIII. kerületeket, a IX. kerület déli, valamint a X. kerület belső részét jelentik.

A rendszerváltozást követő első szabad választások alkalmával a fővárosban még nem alakultak ki a klaszszikus törésvonalak. Az akkori két vezető párt – az MDF és az SZDSZ – hasonlóan szerepelt a budai oldalon, illetve a Belvárosban, Zuglóban és néhány külső kerületben (X. 1. 47.). E területeken szóltak bele leginkább kisebb pártok a küzdelembe, s itt volt legmagasabb a részvételi arány. A város maradék területein viszont már a két nagy párt dominált: míg az Újpesttől Csepelig húzódó Duna menti részen az SZDSZ, addig a külső városrészekben az MDF túlsúlya volt megfigyelhető.

A 2006-os választások után már kimutathatók a klaszszikus törésvonalak a fővárosban. Míg a magas társadalmi státuszú területeken inkább a jobboldali Fidesz-KDNP-re, addig az alacsonyabb társadalmi státusszal jellemezhető területeken a baloldali MSZP-re voksoltak inkább a választók (X. 1. 48.). A 2010-es években viszont jelentős mértékű átalakulás következett be a választói magatartásban. A baloldali támogatottságának jelentős részét elveszítette, miközben sok pártra szakadt, viszont a Fidesz-KDNP mellett a jobboldalon megjelenő új szereplő, a nemzeti radikális Jobbik, amely Budapestben részben el tudta hódítani az MSZP-től elfordult szavazókat (X. 1. 49.). A baloldal (az MSZP és a DK) beszorult a Belvárosba, és egyre inkább a magasabban képzett szavazóknak politikált, míg a jobboldal sikeresen tudta megszólítani a globalizáció veszteseit, a szegényebb társadalmi rétegeket.

Az országgyűlési választások során rendre találunk ún. „kétarcú” és „billegő” kerületeket, ahol nagyon megoszlanak a szavazatok, és kiélezett küzdelem zajlik a pártok és jelöltjeik között. A jelentős társadalmi különbségeket mutató, nagyvárosi negyedeket és vidéki településeket (részben tanyákat) magába olvasztó választókerületek egyik példája Csongrád-Csanád megye 2-es választókerülete, amely tartalmazza Szeged nyugati és a Homokhátság déli részét (X. 1. 50.). Míg az előbbiben az ellenzéki, addig az utóbbiban a Fidesz-KDNP listája győzedelmeskedett 2022-ben. Hasonló a helyzet a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 4-es választókerületben, ahol a 25 ezer fős szocialista iparváros Kazincbarcika és a tőle északkeletre fekvő aprófalvas térség választói magatartása nagymértékben eltért (X. 1. 51.).

Emellett vannak olyan választókerületek is, ahol rendre egy irányba húznak a szavazatok. Közéjük tartozik például a csornai-kapuvári (Győr-Moson-Sopron megye 3-as) választókerület, ahol a Fidesz-KDNP-jelölt előnye a 2022-es választásokon szinte az összes településen több mint 20 százalékpont volt (X. 1. 52.). Ehhez hasonló választói magatartás volt tapasztalható

54 AZ 1990 UTÁNI ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI (1990–2024)

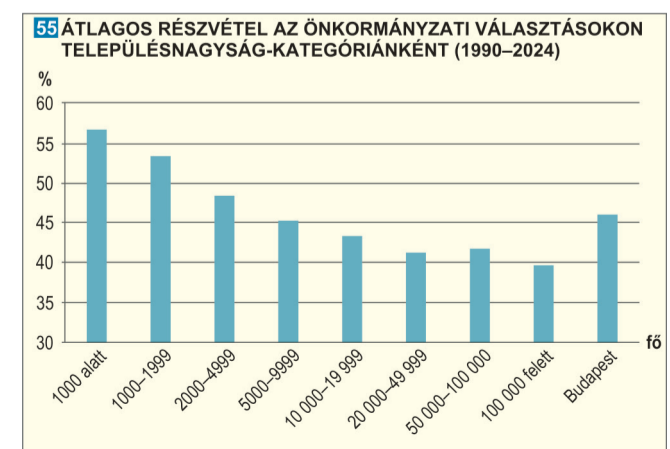
	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2019	2024
Választásra jogosult választópolgárok száma (ezer fő)	7 868	8 044	8 129	8 125	8 125	8 186	8 167	8 025	7 850
Megegyezéses képviselők száma	835	835	835	835	835	391	385	381	381
Képviselőtestület – egyéni választókerületi képviselők száma	2 108	2 073	2 055	2 072	2 076	1 629	1 638	1 628	1 586
Képviselőtestület – listáról bekerült képviselők száma	1 960	1 409	1 402	1 415	1 415	641	640	637	621
Képviselőtestület – kislétszámú választással megválasztott képviselők száma	20 401	21 477	21 427	21 637	21 491	14 633	14 561	14 522	14 528
Független (megválasztott) polgármesterek száma	2 424	2 646	2 662	2 747	2 684	2 471	2 447	2 465	2 521
Párt által támogatott (megválasztott) polgármesterek száma	668	491	491	395	476	692	716	712	656
Kisebbségi önkormányzati képviselők száma	n.a.	2 877	5 818	7 869	10 225	9 260	7 479	8 696	8 859

a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei 4-es választókerületben is, ahol egyedül Záhonyban győzött az ellenzéki jelölt, míg az összes többi településen nagy fölényben volt a kormánypárt (X. 1. 53.).

Egyéb választások

Az országgyűlési képviselők megválasztásán túlmenően a választópolgárok időről időre az urnák elé járulnak, hogy önkormányzati vagy európai parlamenti képviselőket válasszanak, illetve ritkán, számos kérdéskör kiépítésével, népszavazások (referendumok) formájában is kinyilváníthatják véleményüket egy-egy kérdésben.

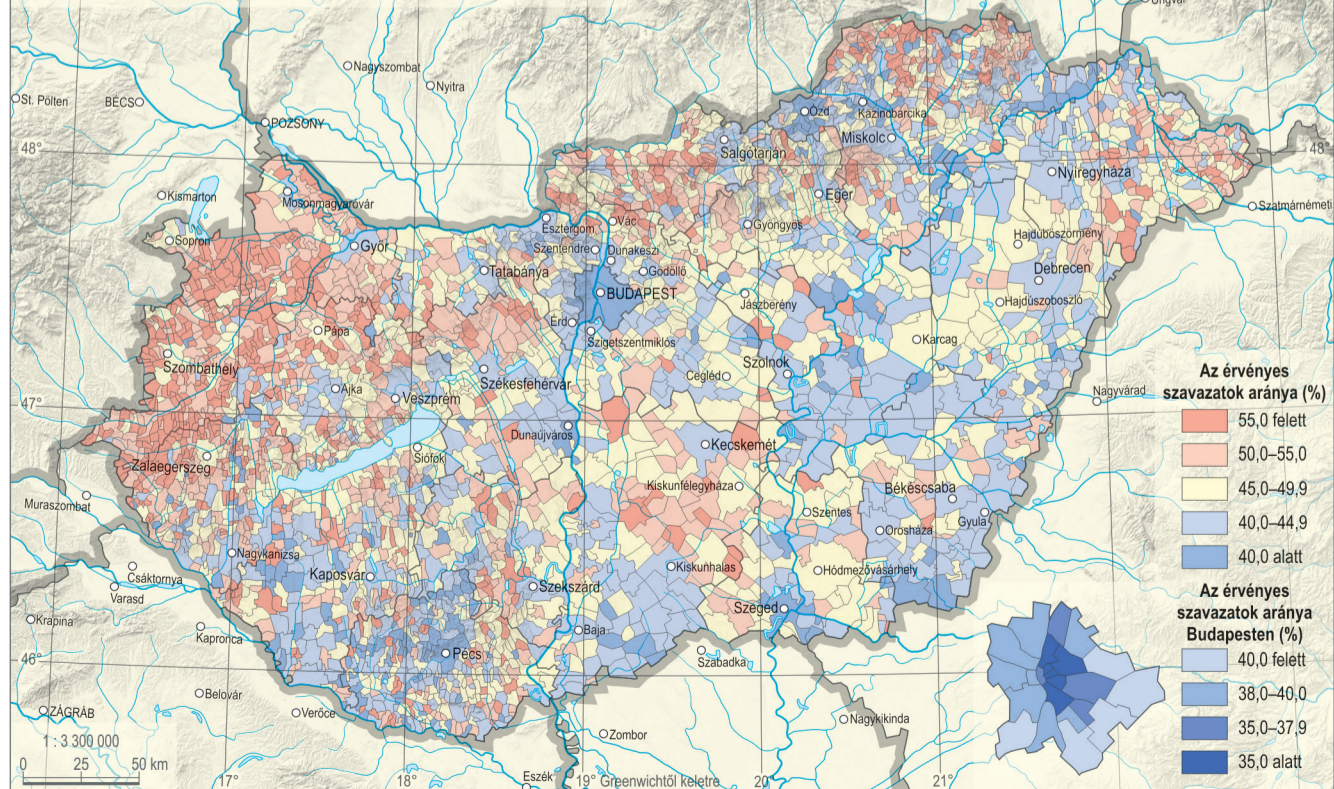
A rendszerváltozás után helyi önkormányzati és polgármester-választásokra elsőként a már demokratikusan megválasztott parlament által elfogadott 1990. évi LXIV. törvény alapján 1990. szeptember 30-án, illetve október 14-én került sor. Ez volt a rendszerváltozás utáni önkormányzati választások történetében az egyetlen kétfordulós választás, mivel azóta az 1994. évi LXIII. törvény értelmében kizárólag egyetlen fordulót rendeznek érvényességi és eredményességi küszöb nélkül. Ezután – a parlamenti választásokhoz hasonlóan, és velük egy évben – került sor a helyi választásokra. Változást hozott ebben a rendszerben a 2010. évi L. törvény, amely jelentősen csökkentette az önkormányzati képviselői helyek számát, majd a 2012. január 1-jétől hatályos Alaptörvény értelmében (a 2014-es önkormányzati választástól kezdve) már ötévente tartanak helyi választásokat. Ennek során választják meg a települési képviselő-testületeket, a polgármestereket (Budapest főpolgármestert és kerületi polgármestereket) és a megyei (fővárosi, illetve kerületi) közgyűlések tagjait. 1994 óta lehetőségünk van (előzetes regisztráció után) a kisebbségi önkormányzatok képviselőire is szavazni. A helyi képviselők megválasztása a település népességszámától függően egyes választási rendszerben vagy egyéni listás rendszerben történik. Az előbbi a 10 ezer lakos feletti, az utóbbi az ennél kisebb településeken alkalmazható.

A rendszerváltozás óta lebonyolított kilenc önkormányzati választás összefoglaló adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a megyei közgyűlési képviselők száma 835-ről 381-re, kevesebb mint a felére, a listán és egyéni betölthető települési képviselő-testületi mandátumok száma közel egyharmadával 24 469 főről 16 735 főre csökkent (X. 1. 54.). Ez az önkormányzati képviselő-testületek átlagos méretének számottevő csökkenését, egyszersmind a helyi döntéshozatal egyszerűsödését jelzi. Ezzel szemben a megválasztott polgármesterek száma szűk intervallumban, 1990 (3092) és 2024 (3177) között enyhén nőtt, és lényegében fedete az önálló településeket, Budapest kerületeit is ideértve. A választásokon a megválasztott polgármesterek túlnyomó többsége (80%-a) függetlenként indult. A párttal rendelkező polgármesterek aránya 1990-ben 21,6% volt, majd az arány 2006-ig 15%-ra csökkent, ekkortól ismét nőni kezdett és 2024-ben elérte a 20,6%-ot.

Az átlagos részvételi arány az önkormányzati választásokon 15–20 százalékponttal rendre elmarad az országgyűlési választásokétól. Eltérés van abban is, hogy a választásokon a részvételi arány a kistérségeken a legmagasabb (X. 1. 55.). Azt jelzi, hogy minél kisebb egy település, annál nagyobb jelentősége van annak, hogy ki a polgármester és kik alkotják a képviselő-testületet. A személyes kapcsolatoknak erős a mobilizáló hatása. A parlamenti választásokhoz hasonlóan a választói aktivitás terén itt is egy U alakú görbe mutatható ki a településhierarchián belül. A másik végtelen Budapest képviseli, mivel a fővárosban ismét magasabb részvételi arányt tapasztalhatunk. Ez részben az országosan

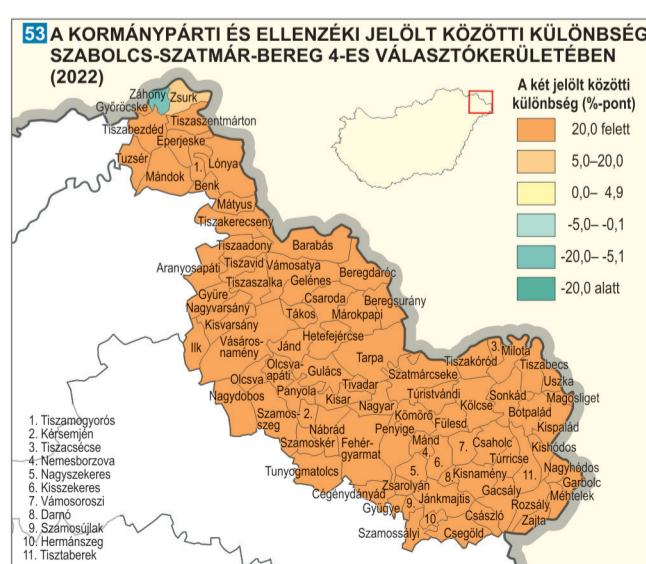
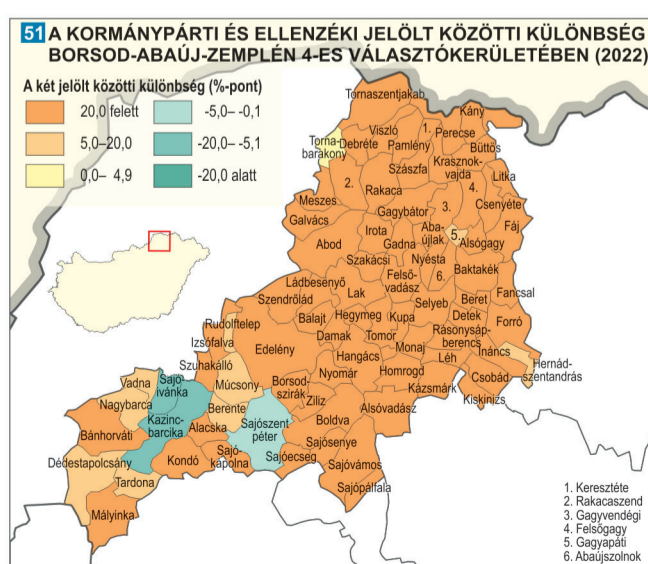
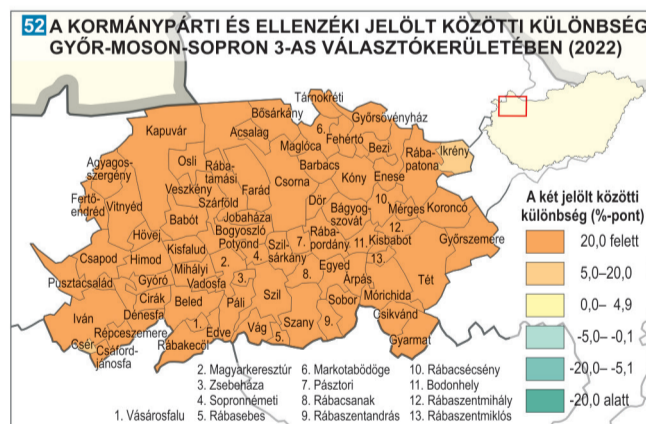
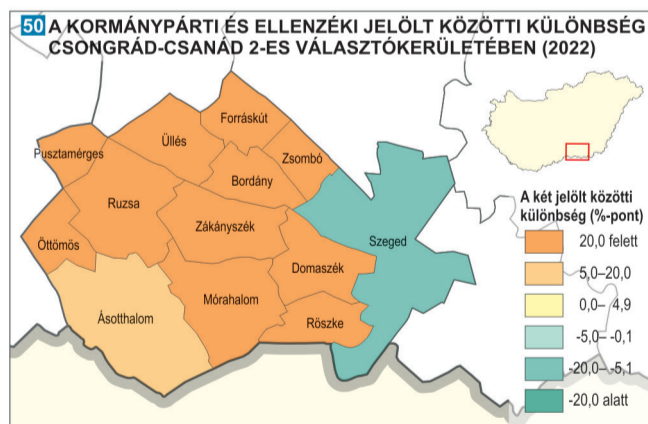
56 A 2022-ES NÉPSZAVAZÁS ÉRVÉNYSÉGE

fakadóan, 1990-ben az MDF, majd 1994-ben az MSZP kapott jelentősen több mandátumot, mint azt az országos támogatottságuk indokolta volna (X. 1. 43.). Ez a korabeli elaprózódott pártstruktúrából, a parlamenti képviseletet nem szerző pártokra leadott szavazatok magas arányából, illetve a vegyes választási rendszernek a győztest segítő jellegéből adódott. Mindez később enyhült a két nagy politikai tömb kialakulásával. Viszont a baloldal 2010-es összeomlásával, az ellenzéki térfél tagoltságával és a többségi irányba való eltolódással a választási rendszer torzító hatása ismét vis-

szakért, bár a mértéke nem haladta meg jelentősen az 1990-es években tapasztalt szintet. Az elmúlt évtized választásai során a Jobbik kapta 2014-ben a legkevesebb parlamenti mandátumot a ténylegesen megszerzett voksaihoz képest, aminek oka az, hogy nem sikerült egyéni mandátumot szereznie.

Választásföldrajzi szempontból sajátos területek Az országos választási eredmények mögött térben gyakran jelentős különbségek húzódnak meg, melyek a népesség összetételére, a településszerkezetre, a múltbeli

A CIVIL TÁRSADALOM

Pál Viktor, Boros Lajos, Kriska Olivér, Kocsis Károly

A társadalom tagjai nemcsak elkülönülő személyek, hanem különböző célból szerveződő közösségek részei is – e közösségek alkotják a civil társadalmat. A társadalom a civil tevékenysége során számos olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek természetüknél fogva kiesnek az állam, illetve más intézmények látóköréből: kulturális értékeket teremtenek, illetve erősítik a társadalom tagjainak összetartozását. Szerepe a polgári demokratikus társadalmakban igen jelentős. Egyrészt erősíti az egyén felelősségvállalását, azt a szemléletmódot, hogy az életnek számos olyan eleme van, amelyet nem szükséges törvényekkel szabályozni, illetve nem az állam feladata megoldani őket. Másrészt lehetőséget teremt az egyén kiteljesedésére, és ezzel a társadalmi-közösségi kohézió, az identitás erősítésére is. Végül a polgári aktivitásnak a *politikai hatalmat és a piacot ellenőrző* és korlátozó szerepe is van, és *közvetítő lehet az állam, a piaci szereplők és a társadalom tagjai között*.

A civil aktivitást megvalósíthatják egyének, vagy különféle szerveződések hozhatnak létre meghatározott célokkal. E tevékenységek rendkívül sokszínűek, és az élet szinte minden területét érintik. Sokszor fordul elő – az igen gyakori karitatív tevékenység mellett – például a hagyományörzés, az identitás kifejezése és erősítése, a kultúra, az ismeretterjesztés vagy az érdekvédelem. A civil társadalom tevékenysége egy ország életében nemcsak problémák megoldására, hanem értékek létrehozására, a társadalmi kohézió és szolidaritás erősítésére is irányul. Az egyének, illetve szervezetek civil tevékenységüket anyagi ellenszolgáltatás nélkül, nonprofit módon, önkéntesen végzik.

A civil társadalom értelmezései és jelentősége

A civil társadalom fogalma sokféleképpen határozható meg, az értelmezések kiindulópontja azonban minden esetben az ún. állampolgári ethosz, ami azt jelenti, hogy a polgári társadalmakban az egyén mint állampolgár a polgári demokratikus állam törvényei, intézményei között él, cselekszik, de ezzel együtt a társadalom része is. E társadalom bonyolult szerkezetet alkot, rétegződik, társadalmi csoportokból áll, számos közösség alkotja. Ezek a közösségek jelentik – az egyén mint magánszemély mellett – a civil társadalom alappilléreit. A polgári társadalmakban tehát az egyén mint polgár társadalmi-politikai felelősséget vállalva végez közös-

ségi, társadalmi tevékenységet akár saját maga, akár különféle szervezetek tagjaként. Így a civil társadalom az államtól független, szabadon gondolkodó és cselekvő egyének és közösségek összessége, ami mind az egyének, mind a közösségek közéleti tevékenységét magában foglalja. Egy társadalomban a piaci (magán) és az állami (közéleti) szervezetek mellett a civil szerveződések egy harmadik csoporthoz tartoznak, amely átmenetet képez: bár jogi formáját tekintve a magánszektorhoz tartozik, de közcélakat szolgál.

A civil társadalom erősen kötődik a polgári demokratikus berendezkedéshez, így alapvetően a nyugati típusú, modern társadalmakra jellemző, bár hasonló törekvések számos kultúrában megfigyelhetők. Noha a mai értelemben vett civil társadalom a felvilágosodás és a polgárosodás, illetve a társadalmi modernizáció során, a 17–18. században jött létre, előképeként tekinthető Európában a különféle jótékonyági intézmények, alapítványok, amelyek kezdetben főleg az egyházzal kapcsolódtak, és az uralkodótól, főuraktól kapott adományokra alapozva hozták létre őket.

A civil társadalmon belül elkülönülnek a civil szervezetek (pl. különféle egyesületek, alapítványok), melyek a civil aktivitás szervezett formái. Működésük körülményeit, feltételeit, gazdálkodással kapcsolatos feladataikat jogszabályok rögzítik. A politikai pártokat, szakszervezeteket általában nem sorolják a szerveződések közé, ugyanakkor a civil szervezetek egy jó része közéleti, politikai kérdésekkel is foglalkozik.

A civil szervezeteket gyakran nevezik „nem kormányzati” (non-governmental organization, NGO) szervezeteknek is, hogy kifejezzék az állami és a civil szervezetek elkülönülését. Ugyanakkor a civil társadalom és az állam viszonya egyfajta szimbiózisaként értelmezhető: a civil szervezetek nem az állammal szemben, hanem azt kiegészítve, adott esetben vele együttműködve képezik a polgári társadalom alapját.

A civil társadalom a tevékenységét nemcsak a különféle hivatalos szervezeteken keresztül fejti ki. Maguk a polgárok mint egyének is végezhetnek civil tevékenységet (pl. adományoznak, önkéntes munkát végeznek), illetve kialakulhatnak nem intézményesült, önszerveződő csoportok is (pl. olvasókör, túrklub).

Mivel a civilek – akár egyénként, akár szervezetben – nem anyagi haszon reményében vagy díjazásért tevékenykednek, ezért gyakran nevezik a civil társadalom nonprofit szektornak, szerveződéseit nonprofit szervezeteknek. A nonprofit szervezetek azonban nem

csak állampolgári kezdeményezésre, civil szerveződés-ként jöhetnek létre, az állam maga is hozhat létre például közalapítványokat, köztestületeket, ezért a két fogalom nem fedi le egymást teljesen. A civil aktivitás leggyakoribb motivációi a másokon való segítség mellett a közösséghez tartozás, a vallási, erkölcsi elköteleződés, de gyakran az élményszerzés, az önfeljesztés, a kapcsolatok bővítése is fontos szerepet játszik létrejöttében.

Nemzetközi kitekintés

A civil társadalom elkülönülése az államtól elsőként a nyugat-európai társadalmakban jelent meg a felvilágosodással, a kapitalizmus fejlődésével és a polgárosodással összefüggésben. Az államtól független polgári szerveződések száma, szerepe a hidegháború lezárulával és a globalizáció erősödésével Európa keleti felén is egyre nőtt. A nem kormányzati szervek bevonását az egyeztetésekbe és a döntéshozatalba nemegyszer a demokratikusabb működés zálogának tekintették. Ugyanakkor a civil társadalom jelentése és jelentősége különbözik a világ egyes részein; nagy szerepe van ebben többek között a történelmi fejlődési útnak, a hagyományoknak és az országon belüli hatalmi viszonyoknak. Az állam túlhatalma esetén gyakori, hogy az alulról szerveződő közösségek száma kicsi és a szerepük korlátozott. Ezzel szemben a kevésbé centralizált államokban számos szervezet törekedhet arra, hogy befolyásolja a politikai, társadalmi vagy gazdasági folyamatokat, akár átveve az állam egyes funkcióit is.

Bár a meghatározások egyetértenek abban, hogy a civil társadalom szervezetenként és tartalmilag is független az államtól, egyes esetekben – például a kelet-közép- és kelet-európai fiatal demokráciákban – megfigyelhető, hogy az állam, a kormány vagy a politikai pártok igyekeznek befolyásolni a polgári szerveződések működését, az általuk képviselt témákat vagy a kitűzött célok elérése érdekében alkalmazott eszközöket. Ez azért jelent gondot, mert „államosodásával” megszűnik a civil szféra ellenőrző funkciója, ami a demokrácia garanciájaként is szolgál.

Az eltérő történelmi fejlődés következtében Nyugat-, Kelet-Közép- és Kelet-Európa civil szerveződései sokban eltérnek. Európa keleti felében a II. világháborút követően az államszocialista rendszer felszámolta a civil társadalmat, a civil szervezetek körét erősen korlátozta (pl. horgászat, sport), akadályozva a szabad poli-

Magyar Földrajzi Társaság

Az országos szervezetekre számos példa hozható, de az 1872-ben megalapított tudományos társaság az egyik legnagyobb múltú ilyen jellegű hazai szervezet, sőt nemzetközi viszonylatban is az első között hozták létre. **1** Célja „a földrajzi ismeretek terjesztése által a földrajzi tudomány iránt érdeklődést gerjeszteni és különösen hazánk földrajzi viszonyainak kutatását és ismertetését előmozdítani.” Népszerűségét mutatja, hogy már megalakulásának évében 300 tagja volt, ami a századfordulóra 600 főre gyarapodott. A napjainkban is működő társaság tevékenysége igen sokrétű: kiadja az egyik legrégebbi hazai tudományos folyóiratot, a Földrajzi Közleményeket, hazai és nemzetközi tanulmányutakat, konferenciákat, előadásokat szervez.

1 Telegy Pál, József főherceg és Cholnoky Jenő a Magyar Földrajzi Társaság alapításának 50. évfordulóján (1922)

tikai véleményformálást, ahol ennek voltak előzményei, míg másutt – például egyes szovjet tagköztársaságokban – hosszú időre rögzítette az erősen hierarchizált társadalmi viszonyokat. A rendszerváltás után, a nyugat-európai országokkal szemben keleten egy felülről lefelé irányuló fejlődés volt megfigyelhető, azaz az állam demokratizálódását követte a civil társadalom kialakulása. Mindamellett, hogy Kelet-Közép-Európában a nyugatihoz képest alulfejlett a civil társadalom, léteznek demokratikus elkötelezettségű, a nyugati értékrendet preferáló mozgalmak. Nyugat-Európában nem egy esetben több száz éves múltra tekinthet vissza a polgári aktivitás; az Egyesült Királyságban például már a 18–19. században virágoztak a szociális tevékenységekkel foglalkozó egyesületek. A német korporatív kultúrában az állam és a polgári szerveződések között jól működő munkamegosztás alakult ki. Napjainkban az EU országai közül Svédországban kapcsolódnak be a polgárok a legnagyobb arányban valamelyik civil szervezet munkájába, de a cseh, portugál, ír és luxemburgi lakosság is aktívnak mondható. Csehországgal ellentétben a poszt-szocialista Bulgária és Románia alacsony aktivitással jellemezhető, akárcsak Magyarország **X.2.1.** **X.2.2.** **X.2.3.**

Európán kívülre tekintve említést érdemel az Amerikai Egyesült Államok, ahol a civil szektor aktivitásának az állammal szembeni hagyományos bizalmatlan-

Erdélyi Múzeum-Egyesület

A regionális hatáskörű magyar civil szervezetek közül kiemelkedik az „Erdélyi Széchenyije”, gr. Mikó Imre által 1859-ben alapított erdélyi magyar tudós társaság, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, melyet a román állam 1919-ben még csak kifizetett, 1949-ben pedig felszámolt. 1990-ben alakult újjá és jogfolytonosságát megőrizve folytatja tevékenységét az erdélyi magyarság tudományos és művelődési életének szakmai szervezeteként. Szakosztályokba szerveződve kutatóintézetet tart fenn, konferenciákat, kiállításokat szervez, számos folyóiratot és egyéb kiadványt jelent meg.

ság és az individualizmus az alapja. Az állam jelentősége más szempontból is lényeges lehet: Japánban például a szigorú szabályozás megőrizte az állam vezető szerepét számos olyan területen, ahol a polgári aktivitás jellemző lehet, így kevés lehetőség volt a civil aktivitás hivatalos, szervezett kibontakozására. Mindemellett a helyi közösségek életében gyakori az egyének közötti segítség, erős a közösségi kohézió. A fejlődő országokban a függetlenné válás után általában gyorsan nőtt a civil szerveződések száma, és sokféle szolgáltatást nyújtanak, kiegészítve, illetve sok esetben helyettesítve az állam tevékenységét. Fontos szerepet játszottak a demokratizálódásban, az emberi jogok védelmében, a gazdasági és szociális problémák kezelésében. Különösen igaz ez a belső konfliktusokkal, polgárháborúkkal küzdő országokban. Itt a szervezetek vérségi, törzsi vagy vallási alapon szerveződnek, de nagy szerepe van a külföldről finanszírozott szervezeteknek is. Az utóbbiak ugyanakkor célpontjai lehetnek a kormányzati elnyomásnak vagy a polgárháborúban részt vevő fegyveres csoportok támadásainak.

A hazai civil társadalom és civil szervezetek

A hazai társadalom önszerveződéseinek gyökerei a középkorig nyúlnak vissza: már akkor is léteztek jótékonyági intézmények és önkéntes szervezetek (pl. betegápolás, „patronálás”, céhek, önszegélyező egyesületek). A török kiűzése után a Habsburgok kísérletet tettek a magánalapítványok és az önszerveződés kontrolljára. A 19. század első felében a reformkor gondolatvilága erőteljesen ösztönözte az állampolgári aktivitást. Különösen lényegesek voltak ezek politikai vonatkozásai, elsősorban az olvasókörök, illetve diáktársaságoknál, amelyek a nemzeti önrendelkezéssel kapcsolatos szerveződések kiindulópontjai voltak. A folyamatot az 1848–49-es szabadságharc leverése törte meg. Jóllehet nem tiltották be az egyesületeket, de igen nagy részüket megszüntették vagy megfélemlítették, még a politikailag semlegeseket is (pl. Királyi Magyar Természettudományi Társulat). Bár a modern civil társadalom kialakulása Magyarországon már a 19. század elején elkezdődött, de igazi felvirágzása a kiegyezés (1867) utánra, a dualizmus korára tehető. Ekkor még nem elsősorban az egyéni civil aktivitás volt jellemző, hanem a civil társadalmi szerveződések létrejötte: sorra alakultak a különféle egyetkek, egyesületek, sportkörök. A szervezetek tevékenysége az élet szinte minden területére kiterjedt, ami színes művészeti és tudományos élet, illetve a jótékonyági tevékenység kibontakozását eredményezte. A számos országos szervezet mellett vidéken elsősorban a nagyobb városokban jöttek létre a helyi kérdésekkel, közösségépítéssel foglalkozó egyesületek.

A szakmai szervezetek száma különösen a 19. század végén nőtt meg, amikor a kibontakozó tudományos életben egyre nagyobb igény volt az önszerveződésre, illetve az olyan egyesületekre, ahol a tudományos eszmecserére nemcsak akadémikus keretek között folyik. Ezt a korszakot egyfajta exkluzivitás jellemezte, a társaságok tagjainak lenni megtiszteltetés volt, a tagokat a legtöbb esetben csak ajánlások útján vették fel. A társadalom elítélő elvárta a jótékonykodást, ami hozzájárult a presztízshöz – emiatt eleinte az alapítványt létrehozók többsége nemes vagy gazdag polgár volt. A civil tevékenység szabályozásának részeként a 19. század végétől az alapítványok működéséhez valamely országos közigazgatási szerv engedélye volt szükséges.

Bár változó szabályozással (időnkénti korlátozással), de az alapítványok, egyesületek körének bővülése Magyarországon a 20. század első felében is folytatódott,

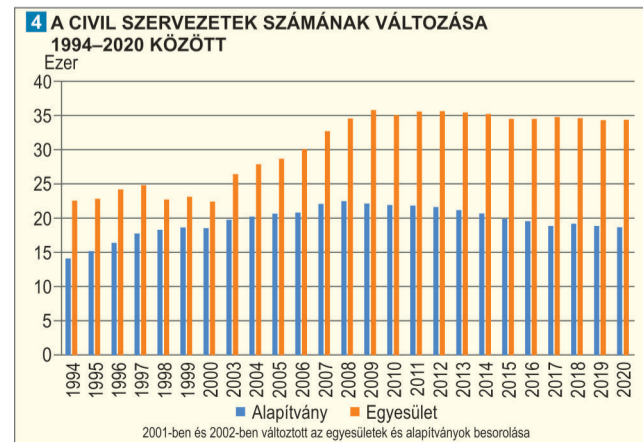
Dugonics Társaság

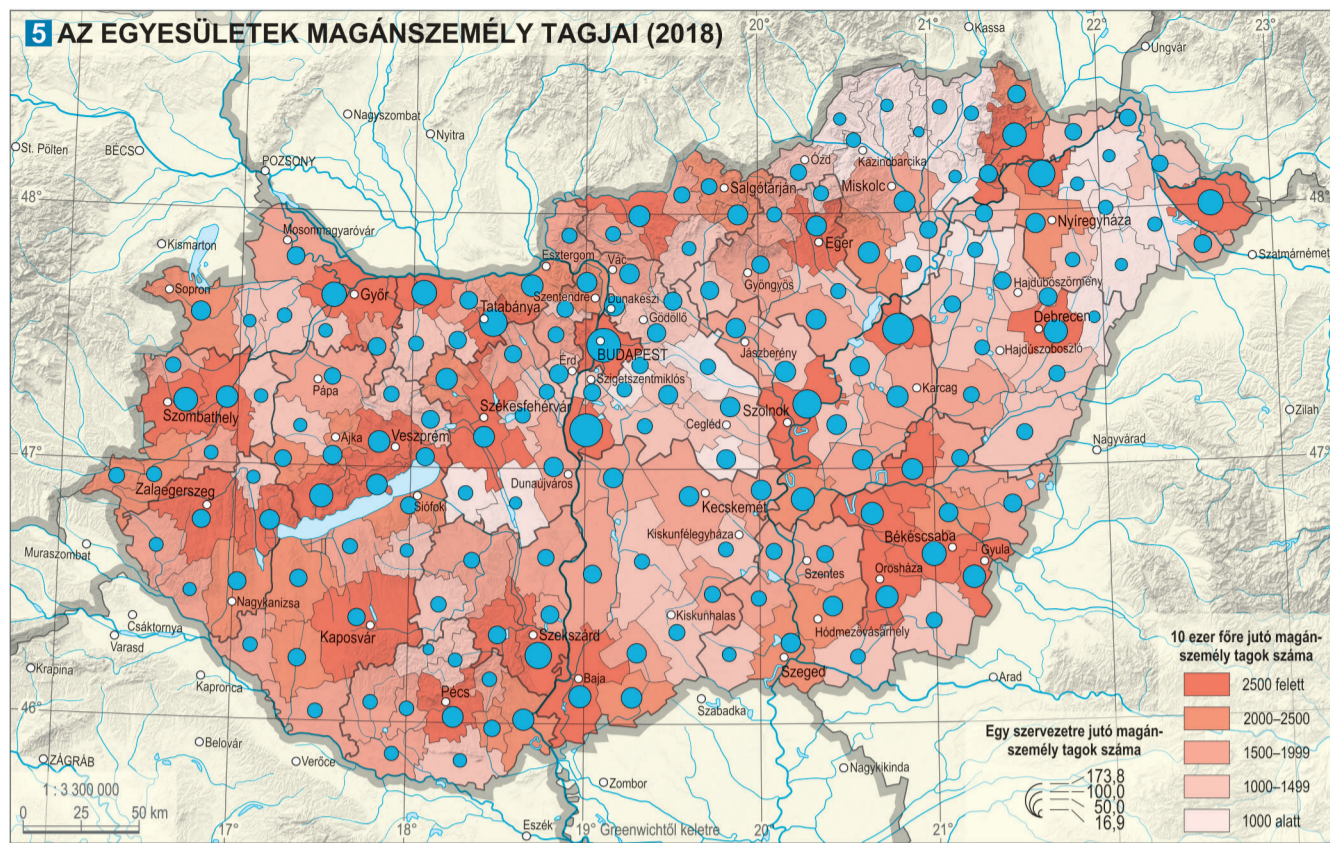
Civil szerveződések a fővároson kívül is nagy számban jöttek létre a kiegyezés után. Szeged legelső civil egyesületét 1892-ben alapították művészek, írók, városi előljárók Dugonics András szellemi örökségének gondozására, és ehhez kapcsolódva keretet adtak a város szellemi életének. „A társaság célja a magyar Alföldön általában, de kivált Szegeden és vidékén a magyar tudomány és művészetek művelésének pártolása, eredményeinek terjesztése és népszerűsítése.” A társaság által szervezett felolvasóületeket, melyeken neves írók, költők, tudósok, pedagógusok, orvosok, városi tisztviselők osztották meg gondolataikat az érdeklődőkkel, a városháza dísztermében tartották meg. A társaságot 1948-ban feloszlatták, majd hosszú szünet után, 1991-ben újjáalakult.

egészen a II. világháború végéig. 1948-tól a kommunista rendszer a civil szervezetek működését egyre erőteljesebben korlátozta, a legtöbbnek a működését betiltotta, és csak olyanok maradhettek meg, amelyek nem veszélyeztették – még áttételesen sem – a pártállamot. Működhettek például a tudományos, szakmai szervezetek (de a rendszerellenesnek tekintett Magyar Földrajzi Társaság működését 1949–1952 között betiltották). A társadalmi aktivitás kereteit a felülről szervezett, a Hazafias Népfőnt által ellenőrzött mozgalmak adták (pl. olvasó néperért mozgalom, honismereti mozgalom). Az alulról szerveződő civil aktivitást erősen korlátozták, sőt kifejezetten tiltották. A szervezetek működését 1959-ben törvénnyel szabályozták, ami nem tartalmazta az alapítvány jogintézményét – az csak 1987-ben került vissza a Polgári törvénykönyvbe –, de az egyesületek létrehozása lehetséges maradt.

1989-ben törvény garانتálta az egyesülési szabadságot, ami hozzájárult ahhoz, hogy 1990 után ország-szerte különféle szervezetek jöjjenek létre, a számuk több tízezeret tett ki **X.2.4.** Jelenleg érvényes jogi hátterüket 1989-ben, 1997-ben, majd 2011-ben teremtették meg. A 2011-es civil törvény alapján a civil szervezeteket a bíróság jóváhagyja és nyilvántartja, ellenőrzik a jogszerű működésüket, és éves beszámolókat kell készíteniük. A törvény meghatározza a közhasznúság fogalmát is, ami olyan közfeladat ellátása, amelyet a szervezet az alapszabályában vállalt, és ezzel hozzájárul a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez. A törvény alapján a civil szervezetek sorolhatók az egyesületek (a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével), az alapítványok, a civil társaságok, amelyek a különféle érdekek és igények kielégítésére, önszerveződéssel jönnek létre. Bár a civil szervezeteket nem a profitérdek vezérli, mégsem azonosíthatók a nonprofit szektornal, az utóbbi ugyanis bővebb kategória: részei többek közt a nonprofit gazdasági társaságok, a pártalapítványok, közalapítványok, sportegyesületek, sportszövetségek is.

Az egyének mint polgárok, nemcsak a szervezetekben való tagságuk révén vehetnek részt a társadalom

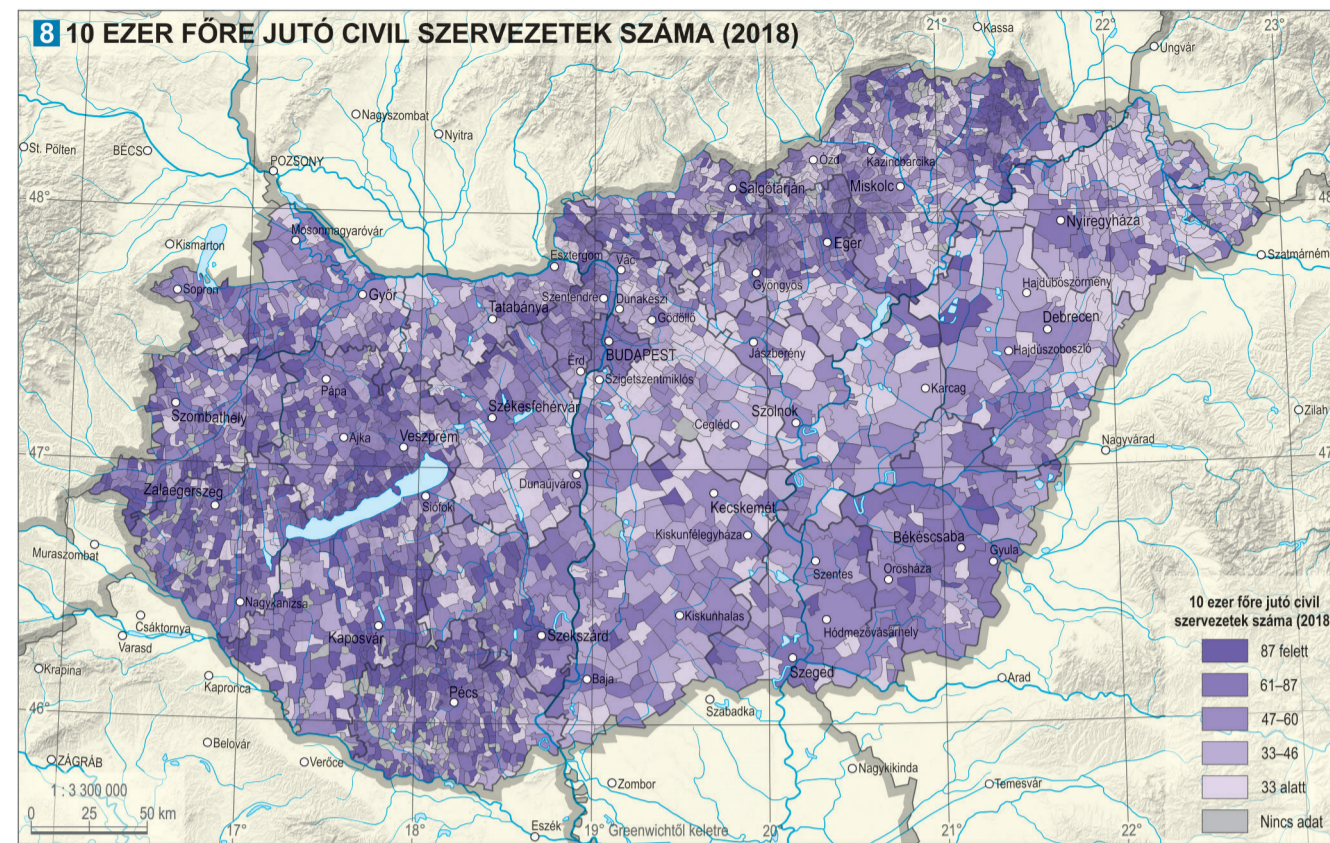
6 AZ EGYESÜLETEK TAGLÉTSÁMA TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT (2020)

Településtípus	Magánszemély tagok	
	száma	megoszlása (%)
Főváros	941 195	39,8
Megyeszékhely	441 674	18,7
A többi város	617 220	26,1
Község	363 036	15,4
Összesen	2 363 125	100,0

(56,6%) és alapítványok (30,8%) képviselik. Számuk a rendszerváltás után dinamikusan nőtt. Az egyesületek száma az 1990-es évek második felében visszaesett, majd a 2010-es években stagnálás, illetve kisebb mértékű csökkenés volt tapasztalható. Az alapítványok számának csökkenése azonban ennél számottevőbb volt az elmúlt 10–12 évben [X.2.4.](#) A nonprofit szervezetek számának csökkenése a fővárost érintette leginkább, számuk 2009-hez képest 18%-kal, míg országos szinten 8%-kal csökkent 2020-ig.

A magánszemélyek civil szervezetekben való aktivitását mutatja, hogy egy egyesületre hány magánszemély tag jut, illetve hogy egy adott járásban mennyi a 10 ezer főre jutó magánszemély tagok száma [X.2.5.](#) Ez alapján átlagon felüli aktivitást mutatnak a városiasodott területek, főként a Dunántúl déli, nyugati és középső részei, de a Tiszántúl egyes részei is. A civil aktivitás települési különbségeit jelzi, hogy a magánszemély tagok közel 40%-a Budapesten található, ugyanakkor a községekbe alig több mint 15% jut [X.2.6.](#)

Bár a rendszerváltás után országosan erőteljes alapítási hullám indult meg, az ország egyes térségeiben nem ez a legintenzívebb alapítási időszak. Például Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi járásaiban 2011–2018 között hozták létre a legtöbb, ma is működő civil

szervezet. Ezekon a területeken a szervezetek működése nagymértékben függ a finanszírozási feltételektől, ezért akkor jön létre több alapítvány és egyesület, ha a források rendelkezésre állnak. Az alapítás idejét tekintve eltérés tapasztalható az egyesületek és az alapítványok között. A legtöbb alapítványt 2001 és 2018 között létesítették [X.2.7.](#) Lakosságárányosan a Dunántúlon jellemzőbb az alapítványok és egyesületek magas száma. E tekintetben kiemelendő a Balaton térsége, ami összefügg a vízi-, illetve sportegyesületek gyakoriságával. Emellett, mivel a tömegturizmus negatív hatása erőteljesen érinti ezt a területet, sok a kulturális, illetve

a természeti örökség védelmére, megőrzésére létrehozott szervezet is. Az aprófalvas térségekben a kevés lakos miatt már néhány szervezet jelenléte esetében is viszonylag magas a mutató értéke – részben ez magyarázza a több dél-dunántúli és észak-magyarországi település kedvezőnek tűnő adatait [X.2.8.](#)

Az alapítványok elhelyezkedésének térbeli mintázata azonban eltér az egyesületekétől, jobban illeszkedik a településhierarchiához, mert a megyei jogú és a nagyobb városokban az alapítványok népességszámhoz viszonyított aránya nagyobb, mint az egyesületeké. Hasonló a helyzet a civil szervezetek hatókör szerinti megoszlásánál: a népesebb városokban, járási székhelyeken nagyobb mértékben működnek országos vagy regionális hatókörű szervezetek. Az is előfordul, hogy egy-egy településen kevés civil szervezetet jegyeznek be helyben, de országos vagy regionális hatókörű szervezetek működnek a településen. Így az országos vagy regionális szervezetek aránya ott magas lesz [X.2.9.](#)

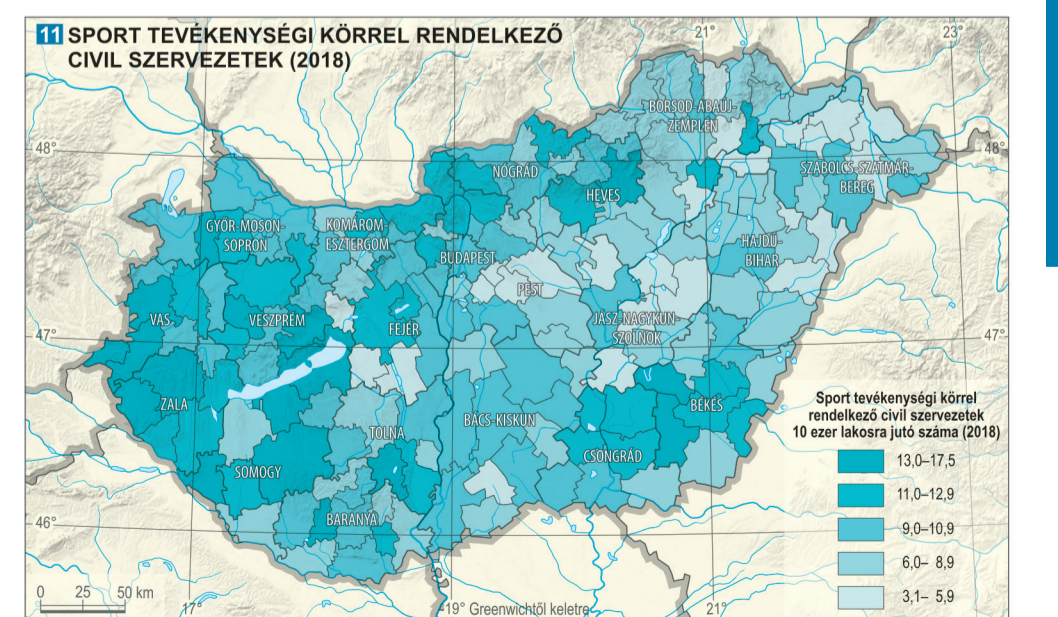
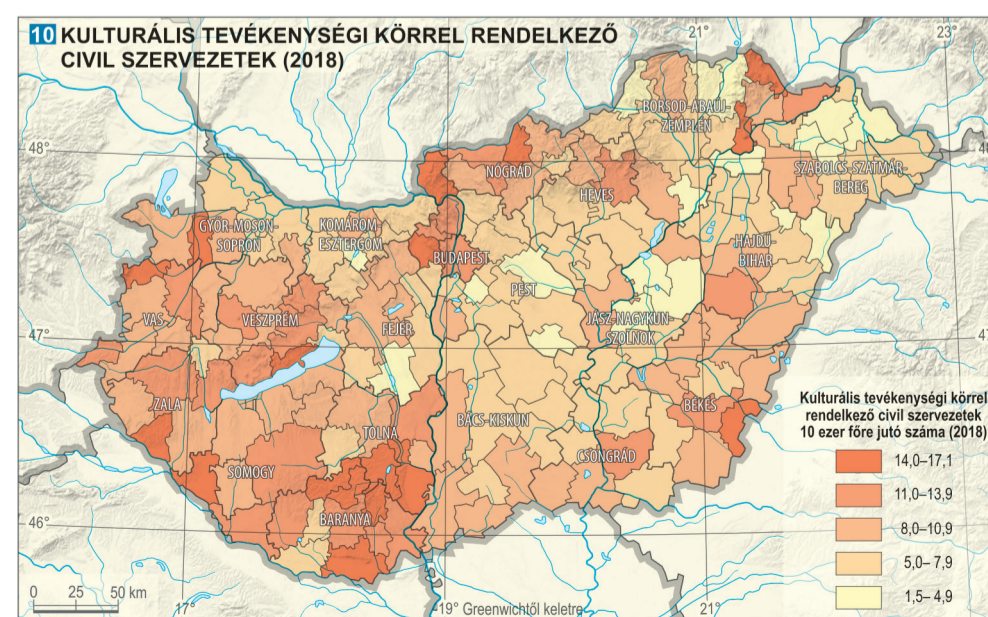
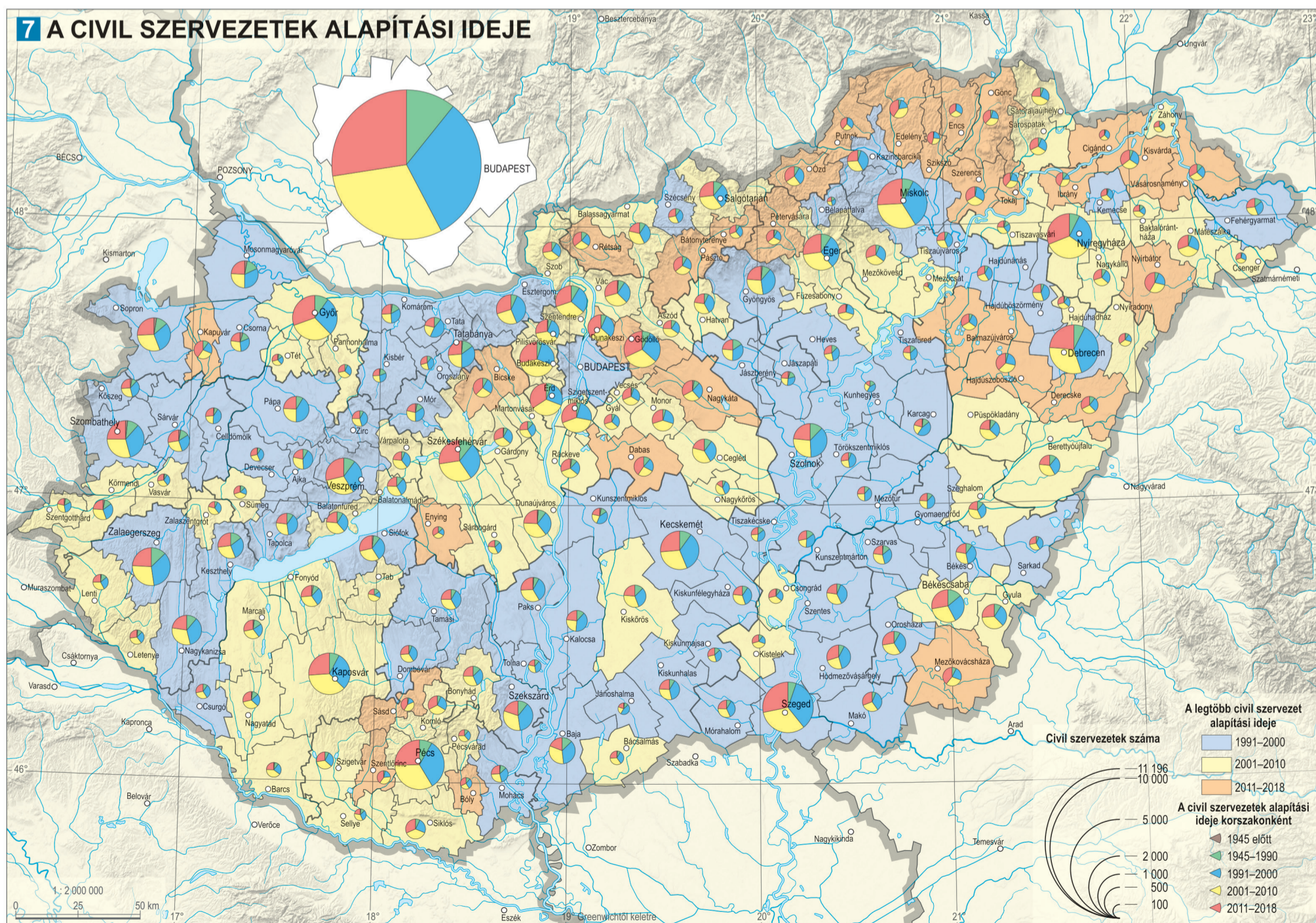
gyakran a népebb városokban, járási székhelyeken nagyobb mértékben működnek országos vagy regionális hatókörű szervezetek. Az is előfordul, hogy egy-egy településen kevés civil szervezetet jegyeznek be helyben, de országos vagy regionális hatókörű szervezetek működnek a településen. Így az országos vagy regionális szervezetek aránya ott magas lesz [X.2.9.](#)

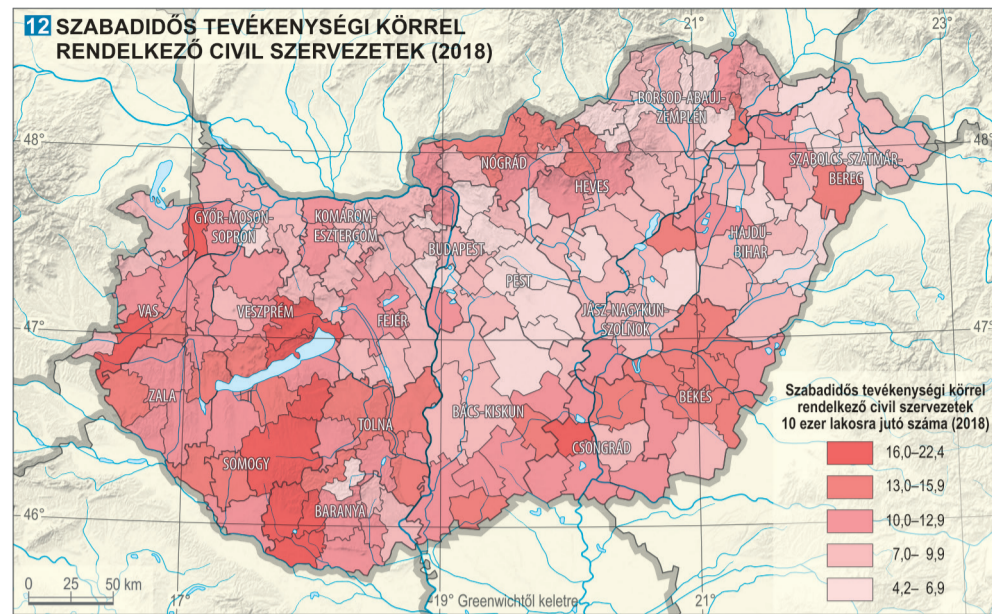
Egy-egy civil szervezet tevékenysége többnyire egy célra (pl. kultúra, sport, szabadidős tevékenység) irányul [X.2.10.](#) [X.2.11.](#) [X.2.12.](#), de előfordul az is, hogy igen széles körű tevékenységet folytat, mint például a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (többek között idősgondozás, hajléktalanok, menekültek ellátása, szociális gondozás és étkeztetés, oktatás, egészségügyi ellátás).

A civil szervezetek finanszírozása

A civil szervezetek működéséhez elengedhetetlen a megfelelő finanszírozás, amelynek megteremtésére ma Magyarországon számos lehetőség kínálkozik. Napjainkban a civil szervezetek legnagyobb mértékű bevételi forrása az állami támogatás, ami 2020-ban az összes bevétel 48%-át adta. Közülük a legnagyobb jelentőségű a nem normatív költségvetési támogatás. A normatív költségvetési támogatás az az összeg, amelyet az állam az adományt gyűjtő civil szervezeteknek kiegészítésként juttat pályázati úton annak alapján, hogy mennyi adományt gyűjtöttek. A nem normatív támogatások az államtól ezen kívül vagy az önkormányzattól kapott összegeket jelentik. Ez a szervezetek összes bevételének körülbelül 20%-át teszi ki. Az állami támogatások lehetnek feladatfinanszírozást szolgáló támogatások, pályázati vagy egyedi programfinanszírozások, a társaságiadó-alapokból kapott támogatások (az összbevétel kb. 3–8%-a), valamint a személyi jövedelemadó 1%-a, amely 1–3%-ot tesz ki az összes bevételből. A 1%-os szja-felajánlások mértéke a 2000-es évek második felében volt a legmagasabb mind abszolút értékben, mind az egy szervezetre jutó adatok alapján [X.2.13.](#) Az 1%-os szja-felajánlások tekintetében jól kirajzolódik a településhierarchián belüli különbségek: a fővárosban a legmagasabb az ebből a forrásból az alapítványoknak és egyesületeknek juttatott összeg [X.2.14.](#), a gazdaságilag fejlettebb térségekben pedig több a felajánlás. [X.2.15.](#) Az állami támogatások mértéke 2014 óta jelentősen, körülbelül háromszorosára emelkedett, így a nonprofit szervezetek finanszírozása egyre inkább függ az állami forrásoktól. A növekedést az is magyarázza, hogy az állam az utóbbi években, jelentős pénzügyi támogatással, igen sok közalapítványt hozott létre (pl. az alapítványi formában működő, korábban állami fenntartású egyetemek).

A települési önkormányzatok közvetlen támogatás útján is hozzájárulhatnak a civil szféra bevételeihez (pl. együttműködési megállapodást kötnek a szervezettel) vagy pályázati kiíráson keresztül. A legnagyobb mértékben a saját alapítású, az önkormányzattal szer-

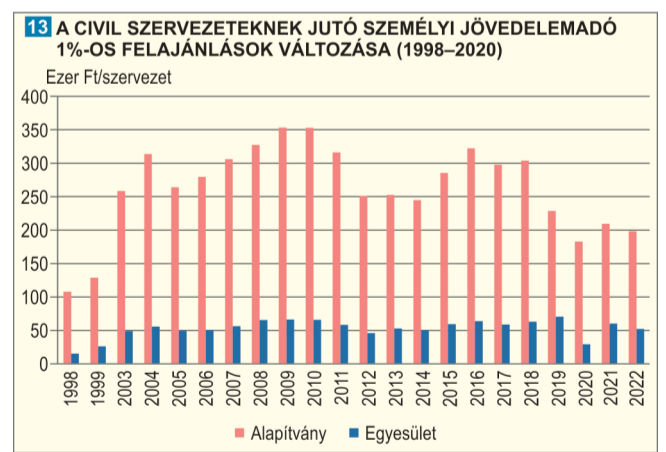
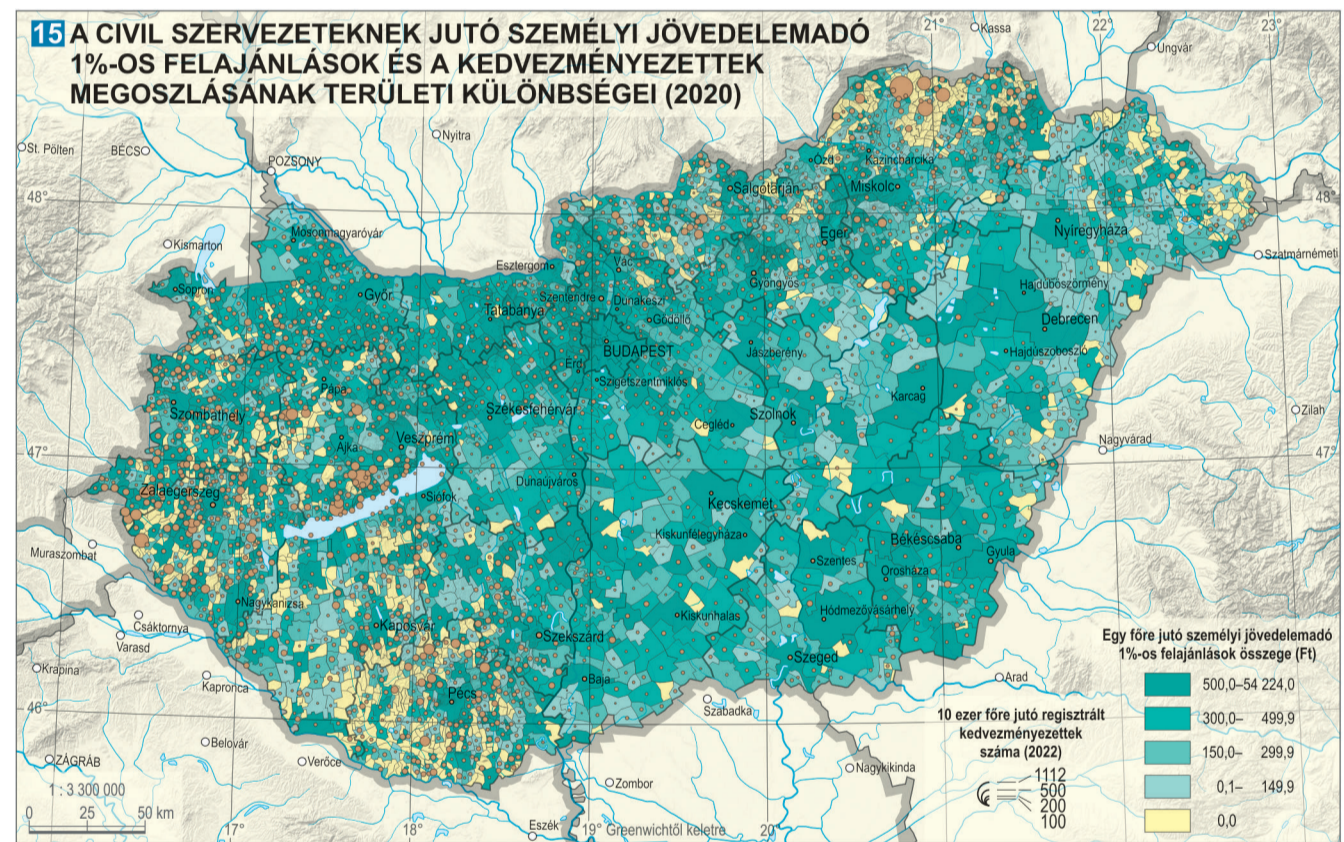
gyelhető meg az országon belül [X. 2. 17.](#), azonban ez nem csak az adott térség gazdasági helyzetével függ össze. A lakosság aktivitásának, egyesületi tagságának mértéke, valamint az adott egyesület tevékenységi köre is befolyásolja a tagdíj nagyságát és a belőle származó bevételeket. Egy-egy költségintézmény területén (pl. vadászati vagy hajózással foglalkozó egyesületek) működő egyesület tagdíja jóval magasabb lehet a kevésbé „drága” tevékenységűeknél. A magánszemélyektől befolyó tagdíjbevételek a településhierarchia egyes szintjein nagy eltéréseket mutatnak, mivel itt egyértelmű a főváros meghatározó szerepe [X. 2. 18.](#)

A gazdálkodási tevékenység bevételei szintén meghatározó források, az összbevétel körülbelül 8–12%-át teszik ki. Ide tartoznak a vállalkozási bevételek, de az esetleges bérleti díjból, tárgyi eszköz értékesítéséből származók is. Az adományok mértéke 2020-ban az összbevétel 12%-át tette ki. Szerepe az 1990-es évek elején jóval jelentősebb volt, később, az adókedvezmények csökkenésével a magántámogatások részesedése az összbevételből szintén csökkent. Ugyanakkor a magántámogatások abszolút értéke a pénzromlás következtében az 1990-es évek elejé óta folyamatosan nőtt, egy-egy kisebb megtorpanással 2016-ban és 2017-ben. E finanszírozási lehetőség legnagyobb részét a vállalati, lakossági és külföldi támogatások teszik ki.

A klasszikus civil szervezetek támogató tevékenységét is végezzék. Jelentős mértékű pénzügyi és természetbeni támogatást nyújtanak a részuruló lakosság vagy más szervezetek számára. Ennek az egy lakosra jutó összege függ az adott város, járási központ településhierarchiában elfoglalt helyétől, mivel a lakosságnak anyagi támogatást nyújtó szervezetek székhelye elsősorban a nagyobb városokban található. Tevékenységüket azonban ettől függetlenül kifejtik az őket körülvevő térségben, de akár országosan is. Néhány kisebb lélekszámú járás esetében előfordul nagyobb mértékű támogatás a gazdaságilag kevésbé fejlett területeken, itt a támogatás ténylegesen az adott térségben zajlik.

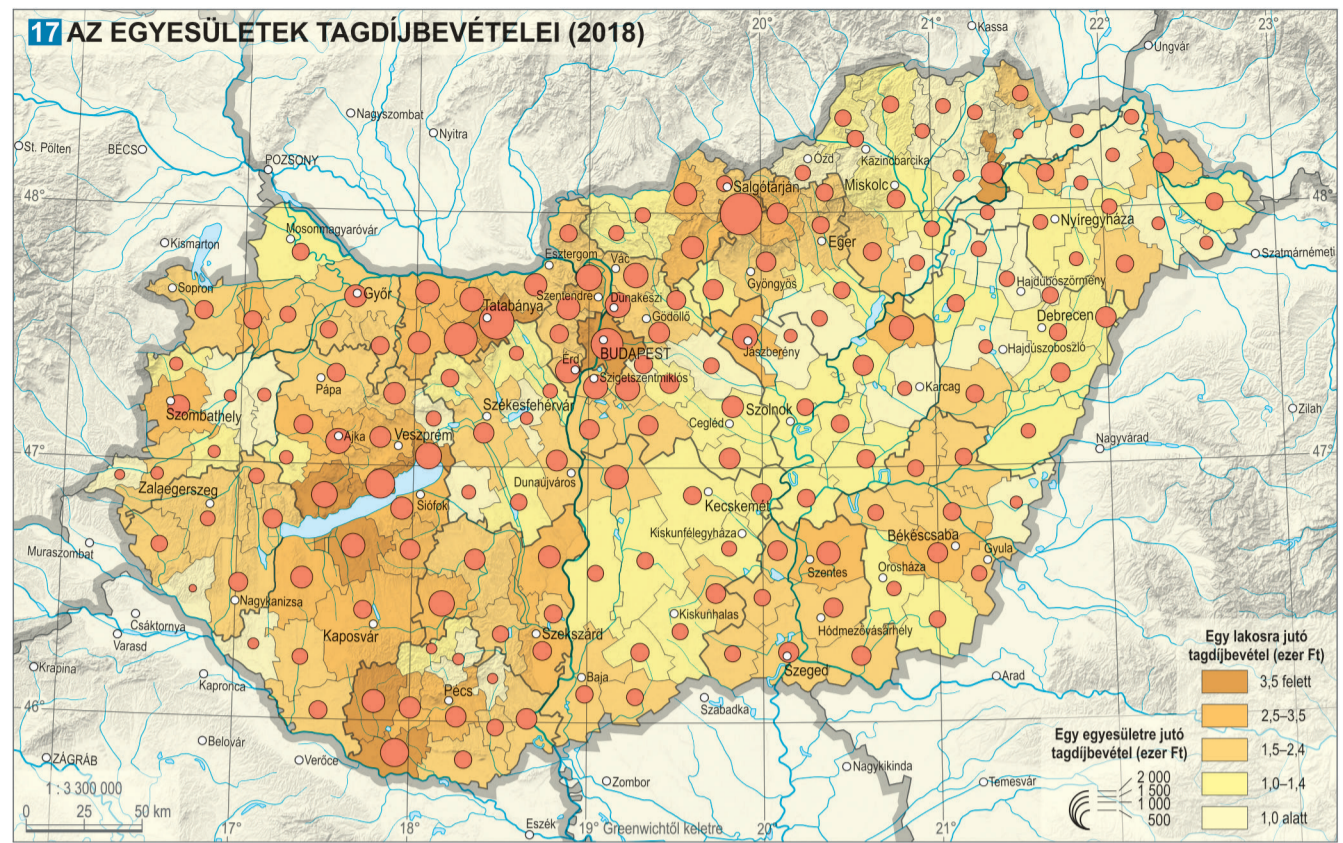
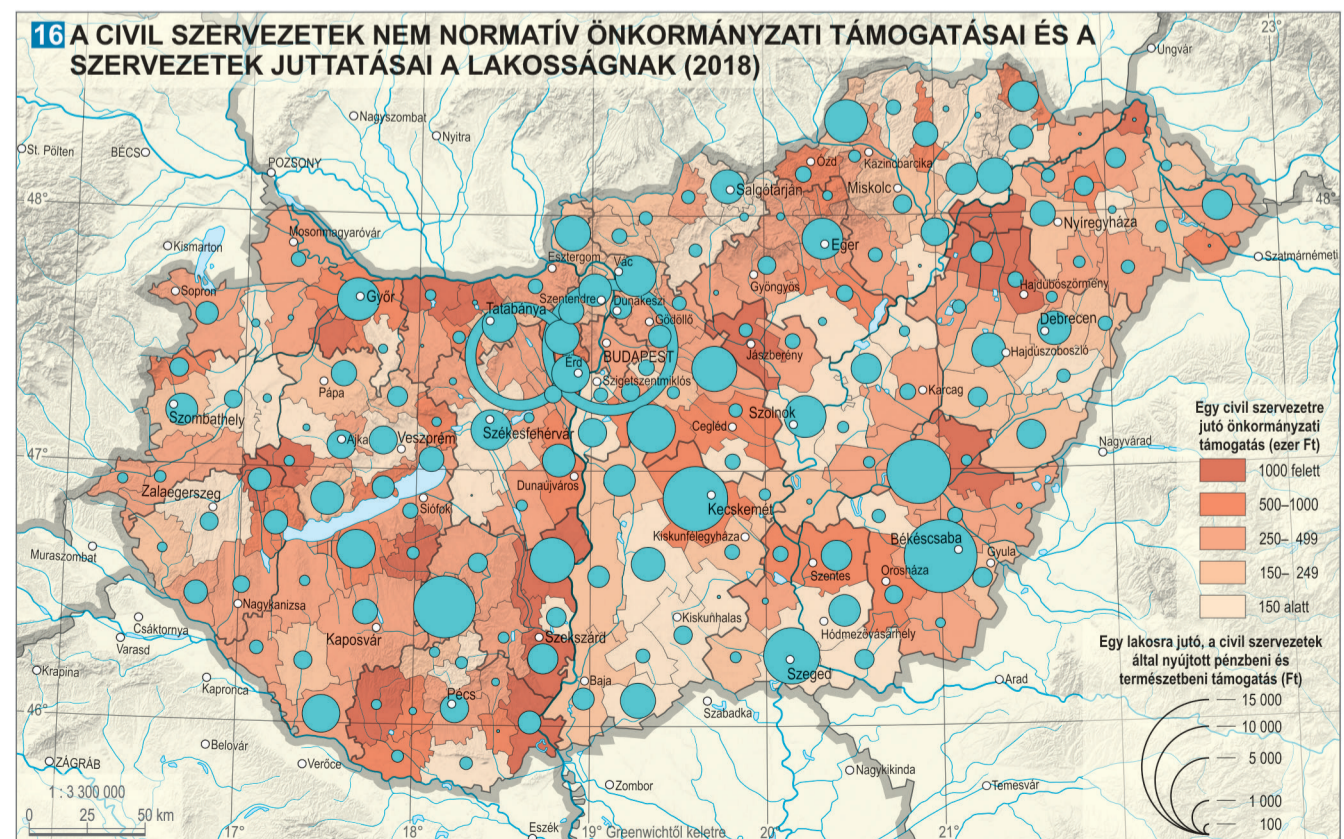
Esettanulmányok: civil szervezetek Magyarországon

A Magyarországon működő számos civil szervezet közül a több évtizedes múltjukat, a tevékenységükben résztvevők létszámát, valamint helyi jelenlétüket és hatásukat tekintve is kiemelkedik az Országos Polgárőr Szövetség és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

14 A CIVIL SZERVEZETEKNEK JUTÓ SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓ 1%-OS FELAJÁNLÁSAINAK MEGOSZLÁSA TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT (2020)

Településtípus	Alapítványok		Egyesületek	
	(millió Ft)	%	(millió Ft)	%
Főváros	2 193,7	64,4	439,4	44,8
Megyei központ	507,4	14,9	195,8	20,0
A többi város	469,3	13,8	251,6	25,7
Község	234,6	6,9	93,1	9,5
Összesen	3 405,0	100,0	979,9	100,0

18 A CIVIL SZERVEZETEK MAGÁNSZEMÉLYEKTŐL SZÁRMAZÓ TAGDÍJBÉVÉTELEI (2020)

Településtípus	Tagdíjbevételek	
	összege (millió Ft)	megoszlása (%)
Főváros	9 038	35,3
Megyei központ	4 102	16,0
A többi város	7 005	27,3
Község	5 476	21,4
Összesen	25 621	100,0

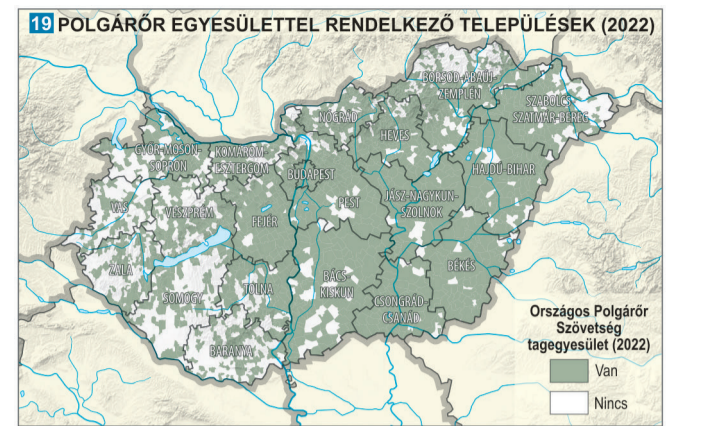
Az Országos Polgárőr Szövetség

A rendszerváltás után, 1991-ben jött létre lakossági kezdeményezésre Magyarország egyik legkiterjedtebb civil szervezeti hálózata, az Országos Polgárőr Szövetség felépítő polgárőrségek rendszere. Az ország településeinek 54%-ában működik legalább egy helyi szervezetük, és ezzel a közel 65 ezres létszámú polgárőrség számára az ország lakosságának több mint 90%-a elérhetővé válik [X. 2. 19.](#)

Egy adott településen a polgárőrség megléte vagy hiánya nagyban összefügg a településhálózat sajátosságaival. Az aprófalvas térségek településein az alacsony népességszám miatt gyakran nem működik helyi polgárőrség. A polgárosodottabb térségekben [VI. 7. 18.](#) ugyanakkor a polgárőrség még a kisebb településeken is jelen van. Ez az oka annak, hogy vármegyei szinten a legaktívabb polgárőrségi hálózattal Nógrád és Zala vármegye rendelkezik, mind az egyesületek száma, mind pedig a polgárőrök lakosságárányos száma tekintetében. A polgárőrök közterületi szolgálatban teljesített órái magukban foglalják a bűnmegelőzési, rendezvénybiztosítási, határrendészeti, illetve általános polgárőri feladatokat. Az egy polgárőrré jutó szolgálati órák száma Békés és Hajdú-Bihar vármegyében a legnagyobb, ugyanakkor az ország keleti felében jellemzően magasabb ez az érték, annak köszönhetően, hogy

2 A Magyar Máltai Szeretetszolgálat székháza Budapestben

Önkéntes munkát leggyakrabban valamilyen egyesületnél vagy alapítványnál végeznek az állampolgárok. A civil szervezetnél végzett önkéntes munka egyik mértékadó mutatója az önkéntesek száma, ami erősen összefügg azzal, hogy hol található több civil szervezet (alapítvány vagy egyesület). Arra is akad példa, hogy olyan járásban dolgozik több önkéntes, ahol az alapítványok aránya magasabb, és arra is, ahol az egyesületek [X. 2. 22.](#) Az összes (tehát nem csak civil szervezetnél végzett) önkéntes munkavégzésben nagyobb aktivitást mutatnak a gazdasági szempontból elmaradottabb térségek lakói – vélhetően azért, mert itt több megoldásra váró feladat van, ami aktivizálja a polgárokat. Így például Észak-Magyarországon vagy az észak-alföldi vármegyékben kifejezetten magas az önkéntes munkát végzők aránya, ugyanakkor például Észak-Dunántúl vármegyéiben vagy Csongrád-Csanádban alacsonyabb [X. 2. 23.](#) Leggyakrabban azért nem végeznek a polgárok önkéntes munkát, mert senki sem kért tőlük ilyen segítséget. Ez az ok mindenütt egyformán fontos, de egyes vármegyékben az idő hiányát, illetve azt, hogy ez az állam feladata lenne is sokan említik [X. 2. 24.](#)

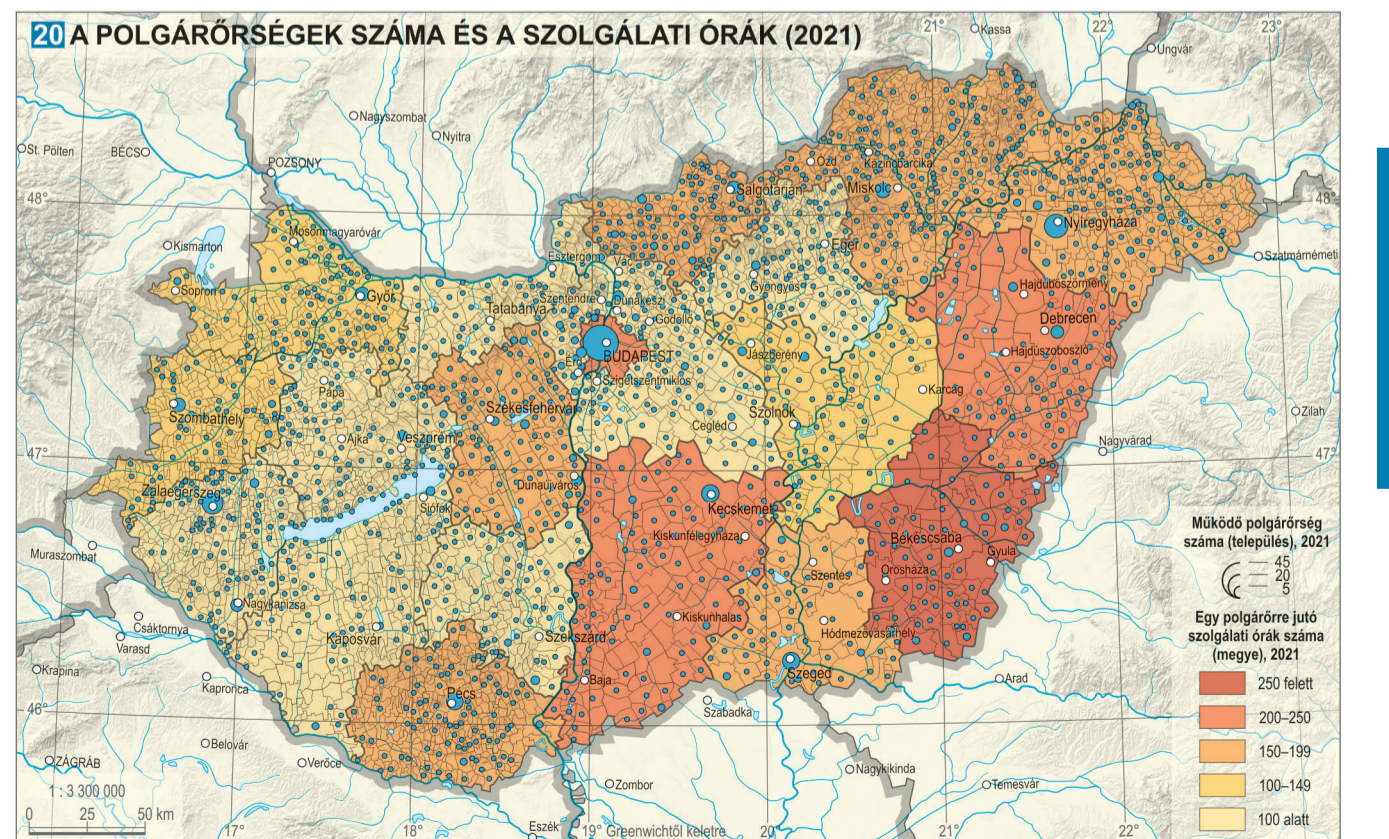
ezen vármegyékben a határrendészeti feladatok száma jóval nagyobb, hiszen a schengeni övezet határán fekszenek [X. 2. 20.](#)

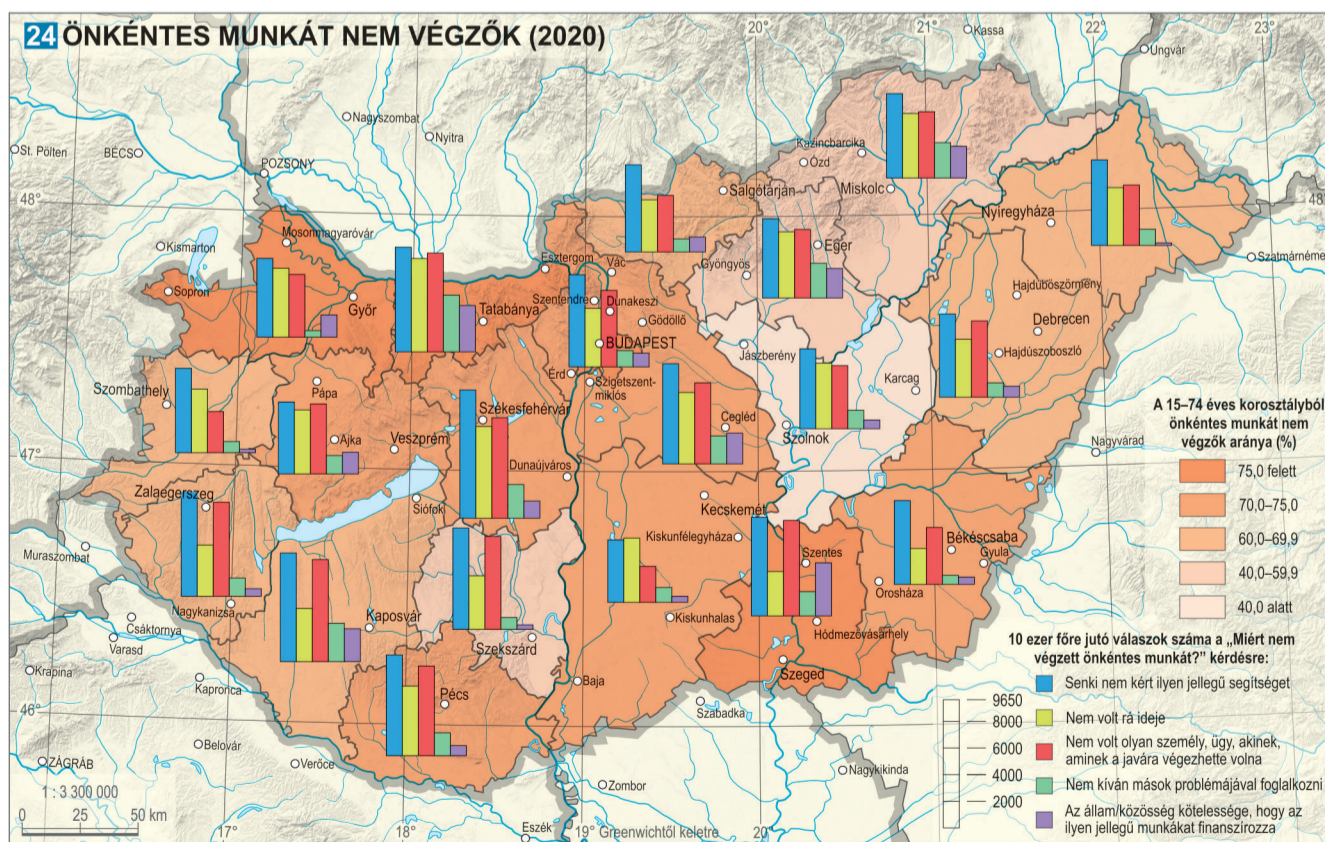
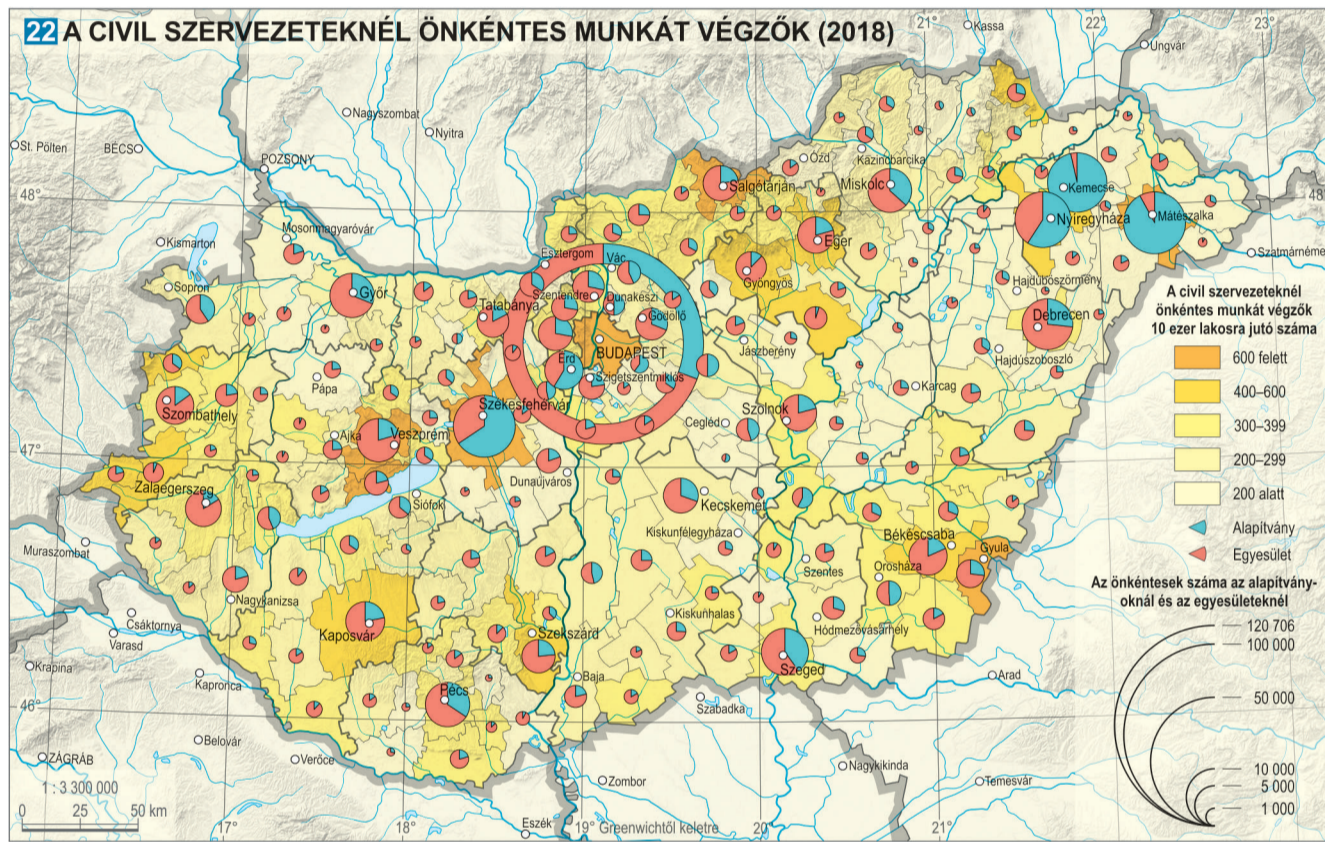
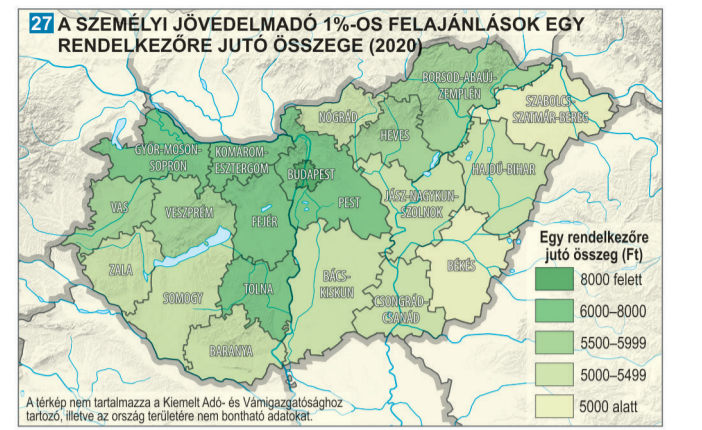
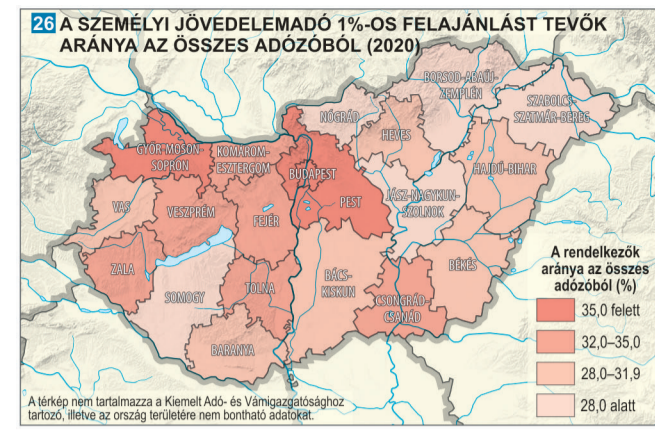
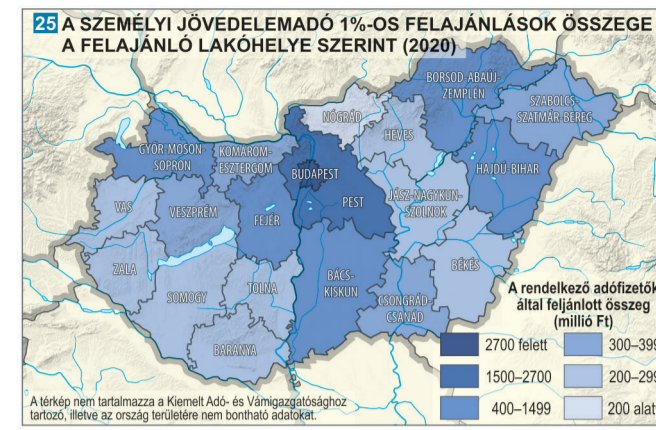
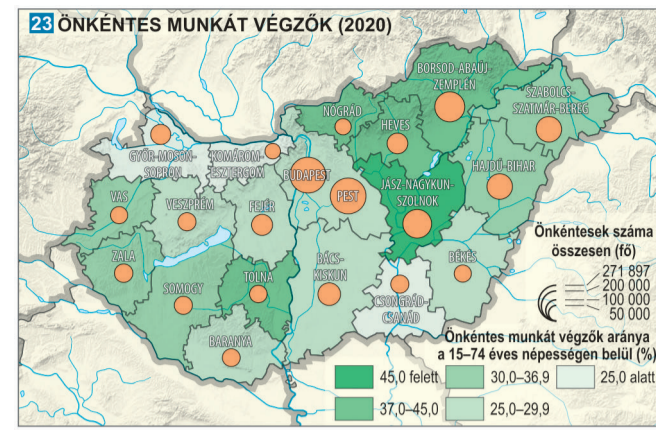
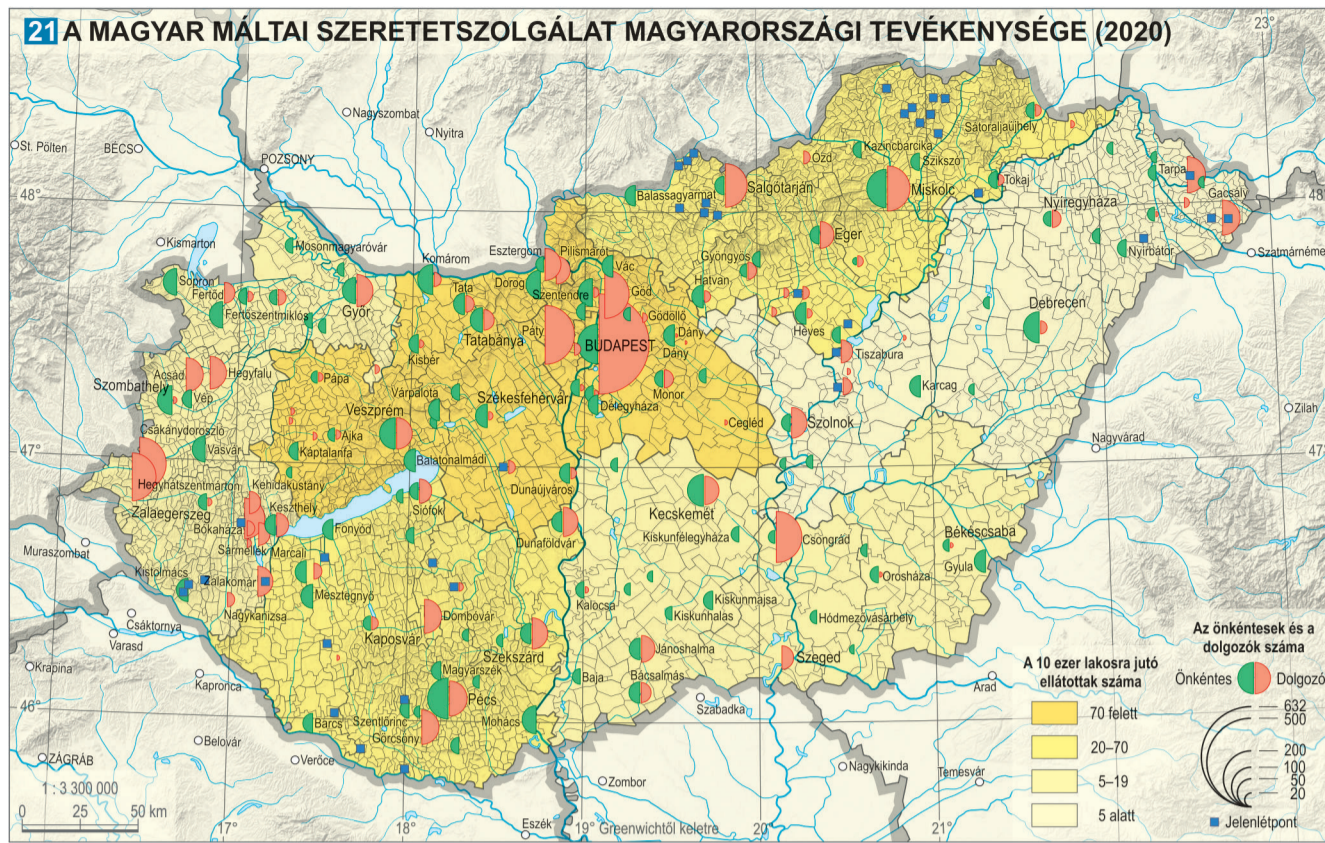
A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület

Az 1989. február 4-én megalakult Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület a maga több mint 2700 önkéntesével és csaknem 4000 dolgozójával az ország egyik legnagyobb civil szervezete. Önkéntesei és alkalmazottai országsszerte megtalálhatók, ami nemcsak a helyi jelenlétüket és beágyazottságukat mutatja, hanem a helyi társadalom készségét is a szervezet segítségére [2](#). Önkénteseinek lakosságárányos létszáma az ország nyugati felében és a nagyobb városokban magasabb, de „Jelenlét programján” keresztül a hátrányos helyzetű kistérségeken úgynevezett „Jelenlét pontokat” működtet a szervezet, amelyekkel nagyban segítik a közösségépítést és segítséget nyújtanak a mindennapokban. A Jelenlét pontokon dolgozók minden településen kiemelt figyelmet fordítanak a gyermekek fejlődésére, hogy a helyzetükből adódó hátrányok ne határozzák meg egész életüket [X. 2. 21.](#)

A polgárok közvetlen civil aktivitása

A polgárok – azon túl, hogy különféle szerveződésekben vesznek részt – egyénileg is végezhetnek civil tevékenységet. Leggyakoribb módja az önkéntes munkavégzés, illetve az adományozás vagy felajánlás.

Kárpát-medencei magyar civil szervezetek határainkon túl

Magyar civil szervezethez tartozni és ott tevékenykedni egészen mást (és többet) jelent a szomszédos nemzet-államok területén, mint Magyarországon. Magyar ki-

sebségi közösségben mindez a magyar identitás kifejezésének egyik módja is. A trianoni békediktátum után, a két világháború között a kisebbségi helyzetbe került magyarság civil szerveződéseinek működését a cseh-szlovák, román, jugoszláv állam igyekeztet erőteljesen korlátozta. Az államszocializmus évtizedeiben az állam-

polgári aktivitás visszaszorítása, a civil szervezetek csaknem teljes betiltása sújtotta a határon túli magyarokat is, de arra is volt példa, hogy maga a kommunista párt hozott létre általuk ellenőrzött magyar „civil” szervezetet (pl. Csehszlovákiában a Csemadok, 1949).

A rendszerváltozás óta a szomszédos országokban a magyar civil szervezeteknek számtalan olyan feladattal kell ellátniuk, főként a kultúra, az oktatás, a nyelvhasználat és az érdekvédelem területén, melyet az adott államnak kellene saját polgárai egyéni, közösségi fejlődése érdekében. Ennek a helyzetnek lett az eredménye, hogy a magyar nemzeti megmaradás, identitás- és összetartozástudat erősítése érdekében a magyar állam 2013-tól nemzetpolitikai stratégiát dolgozott ki és érvényesít (*Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság*). Ennek során a kormány a civil önszerveződések működését, a nemzeti összetartozást, valamint a közjó kiteljesedését, illetve a civil szervezetek szakmai tevékenységét támogató központi költségvetési előirányzatot, *Nemzeti Együttműködési Alapot* hozott létre. A magyar állam 2023 elején 5477 Kárpát-medencei határon túli magyar civil szervezetet támogatott, melyek 52%-a Románia, 24%-a Szlovákia, 15%-a Szerbia, 6%-a Ukrajna területén működik. Jellegüket tekintve 50%-uk kulturális, közművelődési, 13%-uk oktatási, 10%-uk ifjúsági szervezet. Tízezer határon túli magyarra átlagosan 31 civil szervezet jut, mely átlagot – a legnépesebb nemzetrészeink közül – az EU-n kívüli kárpátaljai és vajdasági magyarok haladják meg (34, illetve 41).

Erdélyben 2854 támogatott magyar civil szervezet található, melyek 62%-a székelyföldi, 18%-a partiumi, 20%-a egyéb erdélyi, bánsági. Tevékenységi körüket tekintve 44%-uk kulturális, közművelődési, 16%-uk oktatási, 11%-uk ifjúsági szervezet.

A közel 14 ezerre becsült számú erdélyi magyar civil szervezet működésének koordinálására jött létre a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége (2004). Az ifjúsági szervezetek ernyőszerve a közel 400 erdélyi tagszervezettel rendelkező MIÉRT (Magyar Ifjúsági Értekezlet, 2002). A közoktatási szférában országos jelentőségű a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (1991), a felsőoktatásban a magyar magánegyetemi hálózat működését biztosító Sapientia Alapítvány (2000). Az erdélyi magyar civil szférát összefogó, legrégebbi gyökerekkel rendelkező szervezet a tudomány terén az EME (Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1859–1949, 1990–), a közművelődésben az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, 1885–1946, 1991–). A legtöbb magyar civil szervezet Erdély „kulturális és gazdasági fővárosában”, Kolozsváron és a nagyobb székely városokban működik, ahol a szervezetség is a legnagyobb arányú (50–65 magyar civil szervezet/10 ezer magyar lakos, szemben a 29-es erdélyi magyar átlaggal) **X. 2. 28.**

E tekintetben a legalacsonyabb magyar civil szerveződési aktivitás a kelet-magyarországi nagyobb városokhoz (Szeged, Békéscsaba, Debrecen) közel eső bánsági és partiumi városokban figyelhető meg (Nagyváradtól eltekintve: 9–16 magyar civil szervezet/10 ezer magyar).

A szlovákiai magyar nyelvterületen 1326 (63%-ban kulturális, közművelődési profilú) magyar civil szervezet található, melyek közül a legszélesebb hatókörrel rendelkezők közé tartoznak: a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok (1949), a Fórum Kisebbségkutató Intézet (1996), a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (1990), a Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége (2004), a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség (1990), a Via Nova Ifjúsági Csoport (2007) és a Pro Civis (2003). A felvidéki magyar civil szervezetek 70%-a a nyugati területeken működik, ahol legnagyobb számban a legtöbb magyar otthonának számító Komáromban, Dunaszerdahelyen és a fővárosban, Pozsonyban lelhető fel. Rajtuk kívül a legnagyobb civil szerveződési aktivitás (a helybeli magyarok számára viszonyítva) Gútán, Ipolyságon, Füleken, Rimaszombaton és Nagykáposon figyelhető meg.

A volt jugoszláv területeken a jogi környezet már 1982-től lehetővé tette a polgári társulások létrejöttét, ennek megfelelően főként kulturális jellegű magyar civil szervezetek alapítását is. A Vajdaság területén jelenleg 819 magyar civil szervezet részesül magyarországi támogatásban, melyek közül – a többi Kárpát-medencei nemzetreszünkhöz képest – alacsony a kulturális és oktatási jellegűek aránya (35%, illetve 10%). Mindez annak az eredménye, hogy a magyar identitás megör-

zése, erősítése szempontjából fontos oktatási és kulturális feladatok ellátásában a szerb állami és vajdasági támogatás mellett a leggyakrabban a helyi magyarság részvételével működnek, mint más szomszédos államok az ottani magyar kisebbségek esetében. A számos szervezet munkájának koordinálásában ernyőszervezetek játszanak fontos szerepet (pl. Vajdasági Magyar Civil Szövetség, 2008; Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, 1992; Szakegyesületek és Társulatok Szövetsége, 1965). A legtöbb magyar civil szervezet az észak-bácskai magyar etnikai tömb területén (Szabadka, Zenta, Magyarkanizsa, Topolya, Ada) és a tartományi székhelyen, Újvidéken működik. A legnagyobb civil szerveződési aktivitás (50–90 civil szervezet/10 ezer magyar) is ezen a területen, illetve néhány bánsági nyelvterületen (pl. Torontáltorda, Magyarcserepye) figyelhető meg.

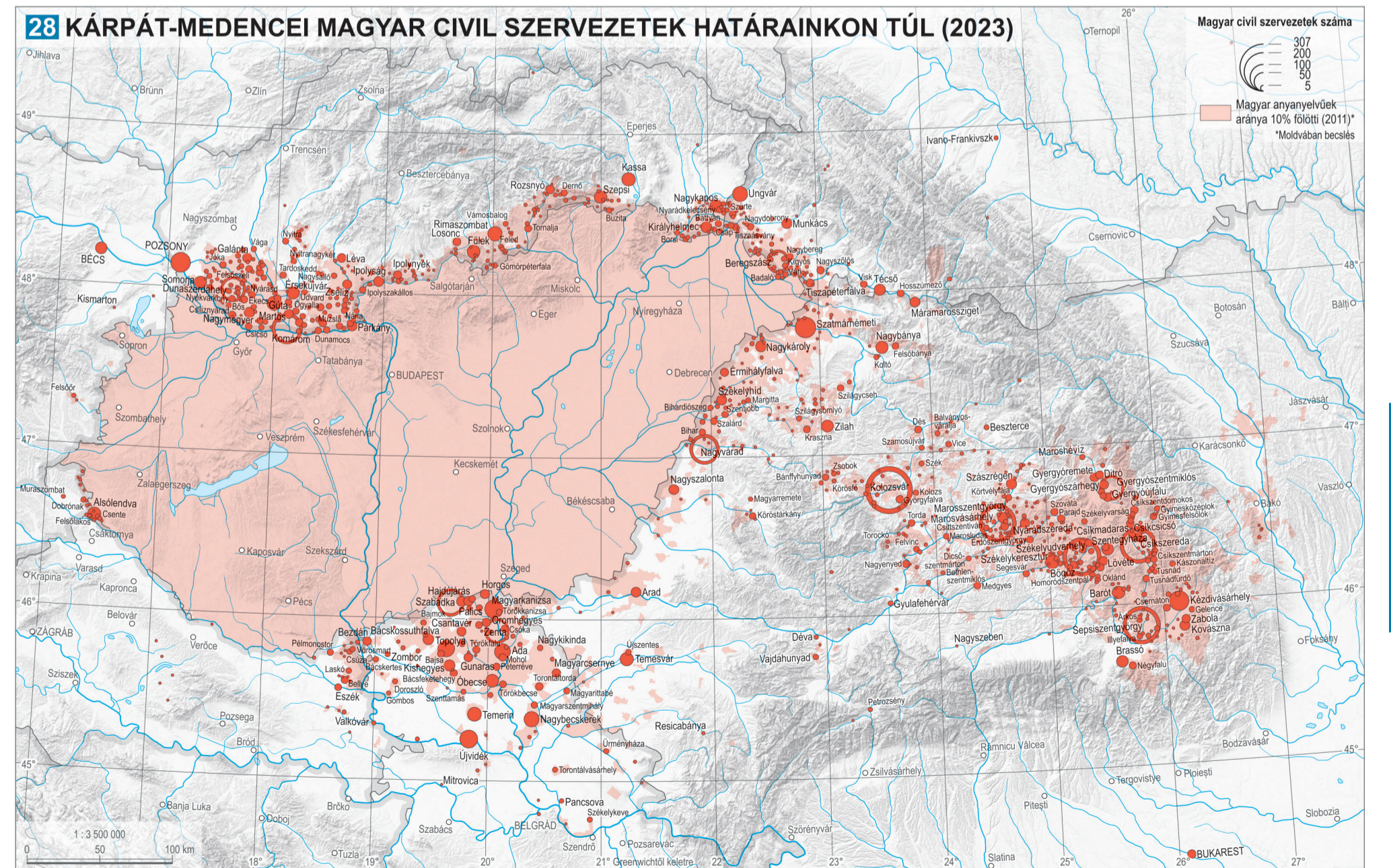
Az ukrániai, kárpátaljai magyar közösségben sokféle civil szervezet ténykedik, melyek közül a legrégebbi és legnagyobb az 1989-ben létrejött Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKKSZ), az ottani nemzetreszünk legjelentősebb érdekvédelmi társadalmi szervezete. A támogatott 342 szervezet közül 64 kötődik nevében is a KMKKSZ-hez. Az itteni civil szervezetek közel fele kulturális ugyan, de a súlyos gazdasági helyzet miatt viszonylag nagy arányt képviselnek a szociális jellegűek. Legtöbb szervezet természetesen a legnagyobb

magyar közösségekben (Beregszász, Ungvár, Munkács) működik, de a helyi magyarság lélekszámához képest különösen sok civil szervezet jött létre Técsőn, Tisza-péterfalván, Tiszaásványon és Szűrten is.

Horvátország pannon (közép-európai) területén 2021-ben a 9216-ra csökkent lélekszámú magyarság 70 támogatott civil szervezettel rendelkezik, melynek háromnegyede kulturális jellegű tevékenységet folytat és kétharmada a Dráváközben működik. Itt van a székhelye (Bellye és Pélmónostor) a legnagyobb érdekvédelmi szervezetüknek, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének (1993) és a civil szervezetek többségét ernyőszervezetként tömörítő Magyar Egyesületek Szövetségének (1998) is. Újságíróik, pedagógusai, nyelvészeik szervezeteinek központja Eszék, tudósai a főváros, Zágráb.

A szlovéniai Muravidéken élő, 5000 főre becsülhető magyarság a lélekszámához képest rendkívül sok (59) civil szervezetet működtet, melyeknek a fele kulturális jellegű és 40%-uk a vegyes nyelvű határvidéki központjában, Alsólendván ténykedik.

Az ausztriai Örvideken élő, egyre inkább gyarapodó lélekszámú (kb. 12 ezer főnyi) őshonos és bevándorló magyarok mindössze öt civil szervezetet alapítottak, melyek közül kettő Felsőőrön, egy Alsóőrön működik.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiatlasz.hu

<i>Szerkesztőbizottság</i>
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkenyi Zsombor (titkár),
Gercsák Gábor, Kincses Áron, Kovács Zoltán, Zentai László

<i>Kartográfiai Tanácsadó Bizottság</i>
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Gede Mátyás, Gercsák Gábor, Györffy János, Márton Mátyás,
Orosz László, Török Zsolt Győző, Ungvári Zsuzsanna

MNA Állam és nemzet kötet

<i>Kötetszerkesztők</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkenyi Zsombor, Gercsák Gábor, Kincses Áron

<i>Fejezetszerkesztők</i>
Bába Iván, Borsos Balázs, Buga László, Győri Ferenc, Hajdú Zoltán, Halmai Péter, Hevesi Attila, Juhász Dezső, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Kulcsár Gabriella, Mátyás Szabolcs, Pál Viktor, Török Zsolt Győző, Várkonyi László

<i>Képszerkesztő</i>
Magyar Árpád

<i>Szakmai lektor</i>
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor, Bereznay András (V. fejezet térképei)

<i>Nyelvi lektor</i>
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

<i>Borítóterv</i>
Mezei Gáspár – HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Arculatterv, tipográfia</i>
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Sokszorosítás</i>
Keskeny és Társai 2001 Kft. keskeny nyomda.hu

<i>A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott:</i>
Magyarország Kormánya
HUN-REN, Magyar Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

<i>A kötet szerkesztésének lezárása:</i> 2024. július 1.
--

<i>ISBN 978-963-9545-55-7</i> ö
ISBN 978-963-9545-69-4

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA

ÁLLAM ÉS NEMZET

<i>Szerzők</i>
BÁBA IVÁN
BÁRTH M. JÁNOS
BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
BENEDEK JÓZSEF
BICZÓ KRISZTINA
BOLLÓK ÁDÁM
BOROS LAJOS
BORSOS BALÁZS
BUGA LÁSZLÓ
CSÜLLÖG GÁBOR
FINTA ISTVÁN
FRISNYÁK SÁNDOR
GYŐRI FERENC
HAJDÚ ZOLTÁN
HALMAI PÉTER
HARDI TAMÁS
HEGEDŰS ÁBEL
HEVESI ATTILA
HONVÁRI JÁNOS
HORVÁTH FRIDERIKA
HUBAI LÁSZLÓ
JANKÓ ANNAMÁRIA
JUHÁSZ DEZSÓ
KITANICS MÁTÉ
KOVALCSIK TAMÁS
KRISKA OLIVÉR
KULCSÁR GABRIELLA
KVECK PÉTER
MARTON TIBOR
MASEK ZSÓFIA
MÁTYÁS SZABOLCS
MORVAI TÜNDE
NAGY MIKLÓS MIHÁLY
NEMERKÉNYI ZSOMBOR
OLÁH KRISZTINA
PÁL VIKTOR
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
PAP JÓZSEF
PAP NORBERT
REMÉNYI PÉTER
SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA
SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
TRINGLI ISTVÁN
UJVÁRY GÁBOR
VADÁL ILDIKÓ
VÁRKONYI LÁSZLÓ
ZAGYI NÁNDOR
ZENTAI LÁSZLÓ

<i>Térkép- és ábraserzők</i>
†BARABÁS JENŐ
BÁRTH M. JÁNOS
BENEDEK JÓZSEF
BERTUS ZOLTÁN
BICZÓ KRISZTINA
BOLLÓK ÁDÁM
BOROS LAJOS
BORSOS BALÁZS
BUGA LÁSZLÓ
B. TÓTH ÁGNES
CSÜLLÖG GÁBOR
DEMETER GÁBOR
†DOMANOVSKY GYÖRGY
†ENGEL PÁL
FINTA ISTVÁN
†GLASER LAJOS
GÓRA ZOLTÁN
GYŐRI FERENC
HAJDÚ ZOLTÁN
HALMAI PÉTER
HARDI TAMÁS
†HARKAI IMRE
H. KÉRDŐ KATALIN
HONVÁRI JÁNOS
HORVÁTH FRIDERIKA
HUBAI LÁSZLÓ
JANKÓ ANNAMÁRIA
JUHÁSZ DEZSÓ
KITANICS MÁTÉ
†KNEZSA ISTVÁN
KOCSIS KÁROLY
KÓKAI SÁNDOR
KOMORÓCZY BALÁZS
KÓSA LÁSZLÓ
KOVÁCS ZOLTÁN
KOVALCSIK TAMÁS
†KRESZ MÁRIA
KRISKA OLIVÉR
KULCSÁR GABRIELLA
KVECK PÉTER
†MARTIN GYÖRGY
MARTON TIBOR
MASEK ZSÓFIA
MÁTYÁS SZABOLCS
MORVAI TÜNDE
†NAGY IVÁN
ÖRDÖG ISTVÁN
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
PÁL VIKTOR
PAP JÓZSEF
PAP NORBERT
REMÉNYI PÉTER
SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
SOÓS ESZTER
SZABÓ TAMÁS
SZÓKE BÉLA MIKLÓS
TÁTRAI PATRIK
TEKNŐS LÁSZLÓ
TINER TIBOR
TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
UJVÁRY GÁBOR
VADÁL ILDIKÓ
VÁNDOR ANDRÁSNÉ
VÁRKONYI LÁSZLÓ
ZAGYI NÁNDOR

<i>Térképészek</i>
KOCZÓ FANNI
KOVÁCS ANIKÓ
MEZEI GÁSPÁR
NEMERKÉNYI ZSOMBOR

<i>Technikai munkatársak</i>
LACZKÓ MARGIT
MAGYAR ÁRPÁD